



Riksadvokatens publikasjoner nr. 2/2002:

Etterforsking av drapssaker med ukjent gjerningsmann



Riksadvokaten

Avgitt 29. april 2002



TIL RIKSADVOKATEN

Riksadvokaten besluttet 18. januar 2000 å nedsette en arbeidsgruppe som særlig skulle se på etterforskning av drapssaker hvor gjerningsmannen innledningsvis var ukjent.

Arbeidsgruppen legger med dette frem sin rapport. Samtlige vurderinger, konklusjoner og anbefalinger om tiltak er enstemmige.

Oslo, 29. april 2002

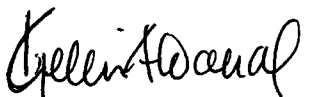

Harald Strand
leder


Svein Dahl


Anne-Karin Hannevold


Asbjørn Hansen


Eirik Stolt-Nielsen


Kjerstin Apall Kvande


Rune Utne Reitan


John Anders Øien

INNHALDSFORTEGNELSE

1. SAMMENDRAG OG ANBEFALINGER	5
2. INNLEDNING	11
2.1 ARBEIDSGRUPPENS OPPNEVNING OG SAMMENSETNING.....	11
2.2 MANDATET	12
2.3 ARBEIDET I GRUPPEN	13
3. DRAP MED UKJENT GJERNINGSMANN – MANDATET OG ENKELTE GENERELLE SPØRSMÅL	13
4. STATISTIKK OG ANNET TALLMATERIALE	17
5. POLITIREFORM 2000	22
6. MODELLER FOR ORGANISERINGEN AV ETTERFORSKINGEN	24
6.1 INNLEDNING	24
6.2 KRIPOSMODELLEN FOR ORGANISERING AV ETTERFORSKINGEN.....	25
6.3 ORGANISERINGEN AV ETTERFORSKINGEN I OSLO, TIDLIGERE TRONDHEIM OG BERGEN	
POLITIDISTRIKTER.....	31
6.3.1 Oslo politidistrikt.....	32
6.3.2 Tidligere Trondheim og Bergen politidistrikter	34
6.4 ORGANISERING AV ETTERFORSKINGEN I LANDET FOR ØVRIG	37
6.4.1 Generelt.....	37
6.4.2 Spørreundersøkelsen	37
6.5 SITUASJONEN I SVERIGE OG DANMARK	45
6.5.1 Sverige.....	45
6.5.2 Danmark.....	48
6.6 ARBEIDSGRUPPENS VURDERINGER OG ANBEFALINGER	51
6.6.1 Sammenligning av modeller.....	52
6.6.2 Den lokale ledelse av etterforskingen.....	54
6.6.2.1 Anbefalinger.....	56
6.6.3 Den lokale organisering av etterforskingen.....	56
6.6.3.1 Anbefalinger.....	59
6.6.4 Et særskilt spørsmål – mulighet for utskifting av etterforsningsledelsen?	60
7. METODER FOR ETTERFORSKING	61
7.1 INNLEDNING.....	61
7.2 INITIALFASEN.....	62
7.3 FØRSTE ENHET PÅ ÅSTEDET.....	63
7.3.1 Anbefalinger.....	65
7.4 ÅSTEDSUNDERSØKELSEN	65
7.4.1 Anbefalinger.....	67
7.5 ÅSTEDSKOORDINATOR	68
7.6 ELEKTRONISKE SPOR	69
7.6.1 Innledning	69
7.6.2 Problemstillinger	70
7.6.2.1 Kompetansen i politiet.....	70
7.6.2.2 Leveringstid hos leverandører av data	71
7.6.2.3 Regelverk.....	74
7.6.3 Anbefalinger.....	77

7.7	REGISTRERING AV FINGERAVTRYKK OG ANNEN SIGNALERING.....	77
7.7.1	Regelverk	77
7.7.2	Praksis	78
7.7.3	Betydning for drapssaker.....	78
7.7.4	Anbefalinger.....	80
7.8	DNA-REGISTRERING.....	80
7.8.1	Innledning	80
7.8.2	Identitetsregisteret	81
7.8.3	Sporregisteret	83
7.8.4	Oversikt over situasjonen i enkelte andre land.....	83
7.8.4.1	Østerrike	83
7.8.4.2	England og Wales.....	84
7.8.5	Undersøkelse av forstraffer	84
7.8.5.1	Innledning.....	84
7.8.5.2	Grunnlagsmaterialet.....	85
7.8.5.3	Undersøkelse 1 – tidligere domfelt.....	86
7.8.5.4	Undersøkelse 2 – type domfellelser.....	86
7.8.6	Arbeidsgruppens vurderinger	88
7.8.7	Anbefalinger.....	91
7.9	KRIMINALANALYSE	91
7.9.1	Anbefalinger.....	92
7.10	UTRADISJONELLE ETTERFORSKINGSMETODER.....	92
7.10.1	Definisjon og avgrensning.....	92
7.10.2	Bruk av utradisjonelle etterforskningsmetoder i drapssaker.....	93
7.10.3	Anbefalinger.....	94
7.11	RANSAKING OG BESLAG	94
7.11.1	Innledning.	94
7.11.2	Gjennomføring	94
7.11.3	Oppfølging av beslag.....	96
7.11.4	Oppbevaring av beslag - gjenstander	96
7.11.5	Oppbevaring av beslag – biologisk materiale.....	98
7.11.6	Anbefalinger.....	99
7.12	AVHØR.....	100
7.12.1	Innledning	100
7.12.2	Mistenkt-/siktetavhør.....	101
7.12.2.1	Anbefalinger	103
7.12.2.2	Uformelle samtaler	103
7.12.3	Rundspørring.....	104
7.12.4	Rekonstruksjon.....	107
7.12.5	Lyd- og videoopptak	108
7.12.5.1	Anbefalinger	110
7.12.6	Vitneavhør.....	111
7.12.7	Behovet for opplæring i avhørsteknikk	112
7.13	FORHOLDET TIL FORSVARER	113
7.13.1	Generelt.....	113
7.13.2	Forsvarerens rolle under politiavhør	115
7.13.2.1	Anbefalinger	115
7.14	FORHOLDET TIL MEDIA	116
7.14.2	Mediekontakt i informasjonsøyemed	117
7.14.3	Mediekontakt i etterforskningsøyemed	118
7.14.4	Hvem bør være mediekontakt?.....	118
7.15	BREDDEN I ETTERFORSKINGEN.....	119
7.16	MISTENKELIGE DØDSFALL.....	123
7.17	SAVNETMELDINGER.....	126

8. SAKKYNDIGE.....	127
8.1 INNLEDNING.....	127
8.2 HVILKE TYPER AV SAKKYNDIGHET ER DET BEHOV FOR?	129
8.2.1 Generelt	129
8.2.2 Rettsmedisinsk sakkyndighet	130
8.2.3 DNA-analyser.....	132
8.2.4 Sakkyndighet om troverdighet	132
8.2.5 Sentralt sakkyndigregister	134
8.2.5.1 Anbefalinger.....	134
8.3 BRUK AV SAKKYNDIGE UNDER ETTERFORSKING.....	135
8.3.1 Mandat.....	135
8.3.2 Rutiner for kontakt med eksternt sakkyndige.....	136
8.4 EGEN EKSPERTISE ELLER ALLEREDE ETABLERTE FAGMILJØER?	138
9. DATATEKNOLOGI OG ANDRE TEKNISKE HJELPEMIDLER	138
9.1 INNLEDNING.....	138
9.2 BL2000	139
9.2.1 Søkemuligheter i BL2000	140
9.2.1.1 Anbefaling	140
9.2.2 Gjenbruk av informasjon i BL2000.....	140
9.2.2.1 Anbefaling	141
9.3 LEDELSESVERKTØY	141
9.4 Etterretningsregistre	143
9.4.1 Anbefalinger.....	144
10. KOMPETANSE OG OPPLÆRING	144
10.1 INNLEDNING.....	144
10.2 KOMPETANSE – INNHOLD OG PRAKSIS	145
10.2.1 Etterforskningsledelse – politifaglig og påtalemessig	147
10.2.2 Politijuristen	147
10.2.3 Den taktiske etterforskningslederen	148
10.2.4 Etterforskeren.....	148
10.3 OPPLÆRING OG VIDEREUTDANNING	149
10.4 FAGLITTERATUR	151
11. BISTANDSKONSEPTET	152
12. INFORMASJONS- OG ERFARINGSUTVEKSLING	154
12.1 VURDERINGER	154
12.2 ANBEFALINGER.....	156

1. SAMMENDRAG OG ANBEFALINGER

Arbeidsgruppen har i rapporten beskrevet og vurdert modeller for organisering og etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsmann, og har gitt en rekke anbefalinger. Disse anbefalingene gjengis samlet her i sammendraget. I overensstemmelse med det mandat riksadvokaten ga gruppen, har den særlig hatt oppmerksomheten rettet mot den taktiske etterforskningen.

I *kapittel 2* gjøres det blant annet rede for arbeidsgruppens oppnevning, sammensetning og mandat.

I *kapittel 3* foretas en nærmere drøftelse av mandatet, og det gis en oversikt over det valg av temaer som gruppen innenfor rammen av mandatet har valgt å konsentrere seg om. Her begrunner arbeidsgruppen at den også har valgt å behandle enkelte metodespørsmål som forutsetter at etterforskningen er gått over til å være rettet mot en mistenkt eller siktet.

I *kapittel 4* er det tatt inn, og kommentert, tallmateriale fra Kripos over antall drapssaker, oppklaringsprosent og antall uoppklarte saker.

Den beskrivelse og vurdering arbeidsgruppen gir av modeller for organisering av og metoder for etterforskning er bygget på de erfaringene ved den distriktsvise inndeling av politiet som forelå inntil 1. januar 2002. Gruppen har i lys av de anbefalinger den gir, funnet det riktig å knytte noen korte og mer generelle kommentarer til behovet for de foreslåtte tiltakene i forhold til politireformen. Dette behandles i *kapittel 5*. Det er gruppens oppfatning at omstruktureringen av politiet ikke endrer ved behovet for de tiltak som foreslås.

Tyngden av rapporten ligger i *kapittel 6* om modeller for organisering av etterforskningen og *kapittel 7* om metoder for etterforskning.

Kapittel 6 innledes med en beskrivelse av organiseringen av drapsetterforskningen her i landet. Kripos og Oslo politidistrikt gis særskilt omtale. Dette har sammenheng med disse to politienhetenes særlige erfaring med drapssaker. Gruppen har også gitt organiseringen av etterforskningen i tidligere Trondheim og Bergen politidistrikter egen omtale. Når det gjelder

landet for øvrig, bygger arbeidsgruppens beskrivelse dels på erfaringer medlemmer av gruppen sitter inne med, supplert med inntrykk gruppen eller gruppemedlemmene har fått ved utveksling av erfaringer og synspunkter med enkelte tjenestemenn/-kvinner og ikke minst gjennom en spørreundersøkelse som gruppen har gjennomført. Samtlige politidistrikter er blitt tilskrevet og stilt spørsmål som gjelder organisering av etterforskning. Undersøkelsen presenteres i sin helhet i dette kapitlet. Gruppen har også gjennomført en muntlig gjennomgang av flere større drapssaker og i den forbindelse hatt møter med representanter for etterforskningsledelsen. Organisering av drapsetterforskning i Sverige og Danmark er også omhandlet i *kapittel 6*.

I vurderingsdelen i *kapittel 6* gir arbeidsgruppen uttrykk for at den modell for organisering av drapssaker med ukjent gjerningsmann som anvendes her i landet, i hovedsak er ensartet hva enten det gjelder saker der Kripos gir taktisk bistand eller saker etterforsket i større politidistrikter uten slik bistand. Dette gjelder også for Oslo politidistrikt, som ikke benytter seg av taktisk bistand fra Kripos. På et viktig punkt skiller imidlertid "Oslo-sakene" seg ut fra "Kripos-sakene" og landet for øvrig, og det er ressursbruken. På den ene siden vil Oslo politidistrikt i initialfasen kunne sette inn større mannskapsstyrker enn noe annet politidistrikt. På den annen side vil politiet i andre distrikter enn Oslo, i etterforskningen av kompliserte drapssaker, i praksis anvende større ressurser over lengre tid enn landets største politidistrikt.

Etterforskning av drapssak med ukjent gjerningsmann vil være et lokalt ansvar, uavhengig av om Kripos yter taktisk bistand. For den lokale organisering av etterforskningen foreslår arbeidsgruppen følgende:

- at de personer som skal inngå i etterforskningsledelsen av drapssaker hvor det ikke umiddelbart er konstatert hvem som er gjerningsmannen, bør være valgt ut på forhånd (punkt 6.6.2.1)
- at hvert politidistrikt utarbeider et planverk som ivaretar visse grunnleggende forutsetninger for en vellykket etterforskning. Dette innebærer for initialfasen (punkt 6.6.3.1):
 - planverk for organisering av etterforskning for omfattende drapssak, herunder instruks for ressurstilgang, for ekstraordinær innsats de første dager og for tilrettelegging av bistand fra Kripos

- utvikling av sjekkliste for mottak av melding om drap for vaktsjef og for første håndtering av et drapssted
- varslingsplan
- plan for håndtering av media
- instruks for tipsmottak

Et planverk for igangsetting og gjennomføring av etterforskning av drapssaker bør etter gruppens mening være standardisert med mulighet for lokale tilpasninger. Det anbefales:

- at det nedsettes en arbeidsgruppe som får i oppgave å utforme en mal for et slikt planverk (punkt 6.6.3.1)

Videre anbefaler gruppen (punkt 6.6.3.1):

- at politidistriktene innarbeider i sitt plan- eller instruksverk en forhåndsutvelgelse ("øremerking") av personell som skal avses til denne type sak og med fordeling av de oppgaver personellet skal utføre. Dette gjelder særlig for de som er tiltenkt ansvar for ulike forhåndsutpekte prosjekter, men distriktene må også ha en bevisst holdning til utvelgelse av øvrige etterforskere

Spørsmålet om større muligheter for utskifting av etterforskningsledelsen i en langvarig drapssak er også drøftet i *kapittel 6* uten at gruppen har villet foreslå noen endringer i forhold til dagens praksis.

Kapittel 7 inneholder beskrivelser, vurderinger og en del anbefalinger i tilknytning til enkelte etterforskningsmetoder. Sakens initialfase gis egen omtale, men de anbefalinger som særlig er knyttet til innledningen av en sak vil være dekket i *kapittel 6*, jf ovenfor. De temaer som er omhandlet i dette kapitlet fremgår av innholdsfortegnelsen og gjentas ikke her. Derimot tas her inn samlet de anbefalinger gruppen gir i *kapittel 7*. Gruppen vil særskilt nevne at den foreslår utvidet adgang til DNA-registrering, jf nedenfor. Dette er drøftet i punkt 7.8. De samlede anbefalinger i *kapittel 7* er:

- at det er behov for å øke kunnskapene om de etterforskingstiltak som skal igangsettes umiddelbart, og at undervisningen ved Politihøgskolen i "første enhet på åstedet" må synliggjøre slike tiltak på en klarere måte enn i dag (punkt 7.3.1)
- at politidistriktene må gjennomføre tilsvarende opplæring for sine mannskaper (punkt 7.3.1)
- at det bør satses mer på bruk av video i forbindelse med utrykning til åsted for alvorlige forbrytelser (punkt 7.3.1)
- at riksadvokatens rundskriv del II nr 5/1953 om åstedsundersøkelse og avhør i alvorligere saker bør revitaliseres (punktene 7.4.1 og 7.12.2.1)
- at høyere påtalemyndighet og representanter for det kriminaltekniske miljø i fellesskap ser på utformingen av rapporter om åstedsundersøkelser (punkt 7.4.1)
- at det må utpekes ansvar for metodeutvikling og informasjonsformidling innen elektroniske spor (punkt 7.6.3)
- at det bør opprettes et fagmiljø for kontaktpersonene innen elektroniske spor i de enkelte politidistrikter for formidling av erfaringskunnskap (punkt 7.6.3)
- at det bør utarbeides lærebok for grunnleggende og videregående kunnskap om elektroniske spor (punkt 7.6.3)
- at det bør utvikles et utdanningstilbud innen elektroniske spor ved Politihøgskolen (punkt 7.6.3)
- at det bør utvikles standardiserte skjema/maler for innhenting av formelt grunnlag, og som bør integreres i saksbehandlingsverktøyet BL2000 (gjelder elektroniske spor) (punkt 7.6.3)
- at det bør opprettes et fast kontaktpunkt i politiet for prioritering/siling av anmodninger, samt for henvendelser knyttet til elektroniske spor (punkt 7.6.3)
- at det bør legges inn som rutine i BL2000 at sak ikke kan avsluttes uten at signalering er kontrollert/foretatt (punkt 7.7.4)
- at adgangen til DNA-registrering utvides slik at personer som er siktet eller dømt for en straffbar handling som kan medføre frihetsstraff, kan registreres og DNA-profilen legges inn i DNA-registeret (punkt 7.8.7)
- at det legges inn som en rutine i BL2000 at sak ikke kan avsluttes uten at DNA-registrering er kontrollert/foretatt
- at politiet alt i sakens initialfase vurderer behovet for bistand fra Kripes til kriminalanalyse (punkt 7.9.1)

- at politiet i drapssaker innarbeider som rutine at ransakings- og beslagsrapporter sammenholdes med fotomappe/videoopptak, og videre krav om egenrapport fra leder av ransakingen og nærmere spesifiserte krav til innholdet i rapporten (punkt 7.11.6)
- at det bør utarbeides hensiktsmessig standardisert beslagsemballasje til å sikre biologisk materiale og andre beslag. Slik standardisert emballasje bør inngå i Politiets materielltjenestes utstyr for politidistriktene (punkt 7.11.6)
- at det lages ny rutine i BL for at sak kan avgjøres selv om det er besluttet at beslag skal opprettholdes (punkt 7.11.6)
- at det, særlig med adresse til tekniske bevis av betydning for saken, bør innskjerpes overfor påtalemyndigheten at det innenfor rammen av straffeprosessloven § 213 bør vises større tilbakeholdenhet med å utlevere/destruere beslaglagt materiale (punkt 7.11.6)
- at det foretas en nærmere gjennomgang av regelverk og rutiner for betryggende oppbevaring av beslaglagt materiale, især for ikke-undersøkt materiale som kan inneholde biologiske spor. Videre er det viktig med notoritet over den videre behandling av slikt materiale (punkt 7.11.6)
- at det er behov for en gjennomgang av regelverk og rutiner for å sikre at resterende biologisk materiale som ikke har ført til fullstendig DNA-profil etter undersøkelse ved Rettsmedisinsk institutt, oppbevares også etter rettskraftig dom (punkt 7.11.6)
- at alle politidistrikter bør ha avhørsrom med mulighet for lyd- og videoopptak som kan benyttes i andre saker enn barneavhør (punkt 7.12.5.1)
- at man bør vurdere bruk av video- og lydopptak ved sentrale avhør både av mistenkte/siktede og vitner. Et minimum er at det tas lydopptak.
- at alle etterforskere i drapssaker bør ha alminnelig tilgang på bærbart lydopptaksutstyr (punkt 7.12.5.1)
- at høyere påtalemyndighet må ha tilgjengelig teknisk utstyr som gjør avspilling mulig. Det samme gjelder domstolene (7.12.5.1)
- at politiet nøye bør vurdere å avbryte et avhør hvis dette ikke kan gjennomføres uten avbrytelser fra forsvareren eller at siktede krever pauser for å rådføre seg med sin forsvarer før han svarer på spørsmål, i alle fall når man befinner seg i kritiske faser av avhøret (punkt 7.13.2.1)
- at påtalemyndigheten nøye bør vurdere muligheten til å begjære rettslig avhør (punkt 7.13.2.1)

I *kapittel 8* behandles spørsmål stilt i mandatet om behovet for og bruken av sakkyndige. Den eneste konkret utformede anbefaling gruppen her gir, er etablering av et sentralt sakkyndighetsregister (punkt 8.2.5.1). Kapitlet inneholder en kortfattet fremstilling ikke bare om bruk av sakkyndige, men også problemstillinger knyttet til slik bruk.

Bruk av datateknologi og andre tekniske hjelpemidler er behandlet i *kapittel 9*. Dette gjelder ikke elektroniske spor, som drøftes i kapittel 7. I *kapittel 9* har arbeidsgruppen valgt å ta for seg saksbehandlingsverktøyet BL2000, bruk av datateknologi som ledelsesverktøy og i tilknytning til etterretningsregister. Det gis følgende anbefalinger:

- at søkemulighetene i BL2000 forbedres slik at søk i alle felt og i fritext blir mulig (punkt 9.2.1.1)
- at arbeidet med elektronisk overføring av saker mellom politidistriktene, til høyere påtalemyndighet og til domstolene videreføres (punkt 9.2.2.1)
- at det utvikles et ledelsesverktøy som benytter samme person- og kjøretøydatabase som BL2000. Dette verktøyet bør være en del av politiets standard datapakke (punkt 9.3.1)
- at arbeidet med et nytt nasjonalt etterretningsregister med nye funksjonaliteter videreføres (9.4.1)

Arbeidsgruppen skal vurdere både kompetanse og tilbud om teoretisk og praktisk opplæring i etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsmann. Dette omhandles i *kapittel 10*. Her samles også trådene hva gjelder enkelte av de foreslåtte tiltakene andre steder i rapporten, for så vidt gjelder opplæring/videreutdanning.

På grunnlag av et eget underpunkt i mandatet har arbeidsgruppen i *kapittel 11* kort omtalt bistandskonseptet til Kripos og arbeidsfordelingen mellom utrykningsteam og politidistrikt. I hovedsak tjener kapitlet som en henvisning til kapittel 6.

I *kapittel 12* vurderer arbeidsgruppen om informasjons- og erfaringsutvekslingen mellom etterforskmiljøene ved Kripos og politidistriktene er tilfredsstillende. Kapitlet bør leses i sammenheng med kapittel 10. I *kapittel 12* anbefaler arbeidsgruppen:

- at det bør etableres et fagforum med sikte på å overføre informasjon og erfaringer relevante for taktisk etterforskning

2. INNLEDNING

2.1 Arbeidsgruppens oppnevning og sammensetning

Riksadvokaten besluttet 18. januar 2000 å nedsette en arbeidsgruppe som særlig skulle se på etterforskning av drapssaker hvor gjerningsmannen innledningsvis var ukjent. Samtidig avholdt Kriminalpolitisen og riksadvokaten et todagers-seminar om etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsmann. Målet for seminaret var å presentere og diskutere ulike modeller, metoder og tiltak for etterforskning av denne type saker. Mandatet for arbeidsgruppen ble utformet etter at dette etterforskningsseminaret var avholdt, idet de problemstillinger som ble tatt opp på seminaret ville danne et naturlig utgangspunkt for gruppens arbeid.

Arbeidsgruppen fikk følgende sammensetning:

Førstestatsadvokat Walter Wangberg, Hordaland statsadvokatembeter (leder)
Statsadvokat Kjerstin Apall Kvande, Riksadvokatembetet
Statsadvokat Eirik Stolt-Nielsen, Hordaland statsadvokatembeter
Politiavdelingssjef Svein Dahl, Politihøgskolen
Politiavdelingssjef Anne-Karin Hannevold, Oslo politidistrikt
Politiavdelingssjef Asbjørn Hansen, Kriminalpolitisen
Politiavdelingssjef John Anders Øien, Trondheim politidistrikt
Politietterforsker Rune Utne Reitan, Oslo politidistrikt (tidligere Nittedal lensmannskontor)

Da det viste seg at førstestatsadvokat Wangberg skulle ut i permisjon høsten 2000, oppnevnte riksadvokaten som nytt medlem:

Statsadvokat Harald Strand, Oslo statsadvokatembeter.

Strand overtok som leder av gruppen fra september 2000.

Opprinnelig hadde arbeidsgruppen fått frist til 31. januar 2001 for å avgi rapport til riksadvokaten. Arbeidet viste seg mer komplekst og tidkrevende enn først antatt, flere av medlemmene ble i stor grad opptatt med andre presserende gjøremål, og lederskiftet virket nok også noe forstyrrende på fremdriften. Dette førte til at fristen ble forlenget til 31. januar

2002. Heller ikke denne fristen viste seg mulig å overholde, med den følge at rapporten er noe forsinket.

2.2 Mandatet

Ved brev av 7. februar 2000 fra riksadvokaten fikk arbeidsgruppen følgende mandat:

1. Beskrive og vurdere ulike modeller for organisering av etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsmann.
2. Beskrive og vurdere eksisterende metoder for etterforskning av slike saker. Gruppen bør bl.a. se nærmere på:
 - hvor bredt det er hensiktsmessig å legge an etterforskningen i ulike typer av saker.
 - opplegg for avhør av mistenkt og siktede, bl.a. hvorvidt den som avhører bør være kjent med åstedet osv.
3. Vurdere behovet for og bruken av sakkyndige.

Gruppen bør bl.a. se på hvilke typer av sakkyndighet det er behov for i disse sakene, om politiet bør knytte til seg egen ekspertise eller benytte allerede etablerte miljøer, rutiner for kontakt med eksterne sakkyndige, utforming av mandat mv.
4. Vurdere bruk av datateknologi og andre tekniske hjelpemidler ved den taktiske etterforskningen.
5. Vurdere hvilken kompetanse som kreves hos etterforskere og politijurister i denne type saker, herunder om slik kompetanse finnes og brukes i dag. Gruppen bør vurdere om det finnes tilstrekkelig tilbud om teoretisk og praktisk opplæring i etterforskning av saker med ukjent gjerningsmann og eventuelt foreslå tiltak.
6. Gruppen bør også se på om politiet generelt har tilstrekkelig kunnskap om opptreden som "førstemann på åsted", eventuelt foreslå tiltak.
7. Med utgangspunkt i gjeldende bistandskonsept i saker hvor Kriminalpolitisen bistår skal gruppen vurdere bl.a. hvilken arbeidsfordeling som er hensiktsmessig mellom utrykningsteam og politidistrikt, både for så vidt gjelder etterforskningsressurser og påtalemessig ledelse. Gruppen kan også ta opp om bistandskonseptet bør utvides med et påtaleelement.
8. Vurdere om informasjons- og erfaringsutvekslingen mellom etterforskningsmiljøene ved Kriminalpolitisen og politidistriktene er tilfredsstillende, eventuelt foreslå forbedringstiltak.

I riksadvokatens brev sies det videre:

”Gruppen bør som utgangspunkt legge til grunn de rammer som følger av straffeprosessloven og påtaleinstruksen, men kan også foreslå endringer av bestemmelser.

Gruppen bør særlig ha oppmerksomheten rettet mot den taktiske etterforskingen. Viser det seg å være behov for å se nærmere også på mer teknisk pregede forhold, for eksempel ved at det nedsettes en undergruppe, kan dette tas opp med riksadvokaten.”

2.3 Arbeidet i gruppen

Utvalget har hatt 21 møter, fordelt på 38 møtedager. Gruppen valgte innledningsvis en muntlig gjennomgang av flere større drapssaker, der representanter for etterforsningsledelsen møtte og redegjorde for sakene. Ellers har gruppen hatt møter med polititjenestemenn/-kvinner som sitter inne med erfaring fra denne type saker, og det har vært møter med Rettsmedisinsk institutt i Oslo. Arbeidsgruppen har videre orientert seg om modeller og metoder for etterforsking av drapssaker i regi av de politiorganer i våre naboland som tilsvarende eller kan sammenliknes med Kriminalpolitisen hos oss, nemlig den danske rikspolisjefens reiseavdeling og den svenske riksmordkommisjonen. Arbeidsgruppen har også foretatt en spørreundersøkelse rettet til landets politidistrikter. Det er også innhentet en del annet skriftlig materiale, både i relasjon til taktisk og teknisk etterforsking. Videre er det innhentet opplysninger fra Østerrike og England om lovgivning og praksis vedrørende DNA-registrering i disse landene. Videre har gruppen gjort en undersøkelse av forstraffer for personer som er domfelt for drap eller som har vært judisielt observert i en drapssak.

3. DRAP MED UKJENT GJERNINGSMANN – MANDATET OG ENKELTE GENERELLE SPØRSMÅL

Temaet for denne innstillingen er, etter mandatet, etterforsking av drapssaker med ukjent gjerningsmann. I de fleste, men ikke i alle drapssaker, vil det være en fase der gjerningsmannen er ukjent. For arbeidsgruppen har det vært et behov for å finne frem til en felles forståelse av hvilken avgrensning som ligger i mandatet, slik at gruppen har kunnet

fokusere på den gruppe av drapssaker som særlig ønskes belyst og de utfordringer som ligger i organisering av og metoder for etterforskningen av nettopp disse. Gruppen legger uten videre til grunn at dette ikke bare er de saker der man til dags dato ikke har lyktes i å identifisere gjerningsmannen - mandatets øvrige punkter viser klart at gruppen ikke er satt sammen for å gjennomgå uoppklarte enkeltsaker.

I oppnevningensbrevet til utvalgets medlemmer, var formuleringen ”drapssaker hvor gjerningsmannen innledningsvis er ukjent” benyttet. Dette er utvilsomt kjernen i begrepet ”drapssaker med ukjent gjerningsmann.” Gruppen har i den forbindelse merket seg at man i vårt naboland Sverige betegner et drap som ”spaningsmord” dersom det ikke er etablert skjellig grunn til mistanke mot en bestemt person innen 2 døgn etter igangsatt etterforskning, jf punkt 6.5.1. Danskene, på sin side, skiller i sin polititerminologi mellom ”nærdrap” og ”fjerndrap”, jf punkt 6.5.2. ”Nærdrap” vil være drap med tradisjonell forbindelse mellom offer og gjerningsmann, mens ”fjerndrap” er drap der gjerningsmannen ikke tilhører offerets familie, omgangs- eller bekjentskapskrets, og der motivet eller den utløsende faktor for drapet kan være mer uklart enn i de tradisjonelle drapssaker. Innholdet i begge disse begrepene, både ”spaningsmord” og ”fjerndrap”, peker på de vanskeligheter politi og påtalemyndighet står overfor i enkelte drapssaker – et tidsforløp uten oppklaring og usikkerhet om mulig motiv/utløsende faktor for drapshandlingen – begge sentrale momenter som vanskeliggjør en løsning.

Arbeidsgruppen har ikke funnet det nødvendig å trekke noen skarp grense for hvilke type drapssaker som tolkes å ligge innenfor gruppens mandat. I en spørreundersøkelse til politiet som er gjengitt under punkt 6.4.2, har arbeidsgruppen likevel stilt spørsmål om hvor mange drap politidistriktene har hatt til etterforskning der gjerningsmannen har vært ukjent etter 48 timer, det vil si en inndeling i drapssaker som ligger nærmest den svenske betegnelsen på ”spaningsmord”. Det er trolig nettopp i slike tilfeller man særlig kan forutskikke at etterforskningen vil kunne bli både langvarig og komplisert.

Som nevnt vil det i de fleste drapssaker være en fase der gjerningsmannen er ukjent. I mange tilfeller er denne fasen relativt kort – gjerningsmannen blir påtruffet på eller i umiddelbar nærhet til åstedet med alle tydelige preg av ugjerningen, det finnes øyenvitner som umiddelbart identifiserer vedkommende osv. I slike tilfeller reiser en drapsetterforskning normalt ikke de store vanskeligheter.

Grunnlaget for en vellykket etterforskning legges imidlertid i initialfasen av en drapssak. På dette tidlige tidspunkt vil det kunne være avgjørende at det treffes riktige beslutninger og at disse settes ut i livet på en korrekt måte. Helt i startfasen vil gjerningsmannen ofte være ukjent, og hvis ikke, kan en umiddelbar vurdering om å ha funnet den riktige person i ettertid vise seg å være forhastet. De innledende etterforskingsskritt vil, tilpasset omstendighetene, i regelen måtte legges opp på samme måte hva enten man etter kortere tid – etter noen timer, et døgn eller to – finner frem til gjerningsmannen, eller det viser seg at jakten på gjerningsmannen vil bli langvarig.

Denne erkjennelse, som ikke er ny, har ledet til at arbeidsgruppen har valgt også å behandle temaer som nødvendigvis er felles for all etterforskning av drapssaker (og andre alvorlige straffesaker). Dette gjelder både organisering av etterforskingen, herunder beredskap/forberedelse til å møte de utfordringer en drapsetterforskning kan medføre, og håndtering av den kritiske initialfase. Første enhet på stedet var for øvrig også gitt et eget punkt i mandatet.

Mandatet for gruppen er drapssaker. Mange kompliserte saker har startet med en melding om savnet person. Også såkalte mistenkelige dødsfall vil kunne vise seg å være drap. Som egne temaer behandles både savnetmeldingene og de mistenkelige dødsfall kortfattet i kapittel 7. Enkelte slike saker bør utvilsomt etterforskes som mulig drap alt fra starten av, og fremstillingen i de etterfølgende kapitler er myntet også på slike tilfeller.

Arbeidsgruppen har valgt en generell tilnærming til drapssakene. Dette innebærer at man ikke har trukket frem enkelte sakstyper innen emnet som kan hende burde vært viet særskilt omtale – eksempelvis drap om bord i norske skip i utenriksfart og bistand til etterforskning av drap på norske borgere i utlandet. Tilsvarende gjelder for såkalt ”årsaksetterforskning”, det vil si tilfeller der tema for etterforskning primært vil være om det i det hele tatt har skjedd et drap, selv om dødsårsaken i seg selv i utgangspunktet synes naturlig – med andre ord en variant av det mistenkelige dødsfall. Det er arbeidsgruppens håp og tro at innstillingen, i sin mer generelle form, vil kunne bidra til kvalitetssikring også ved etterforskning av ulike særtilfeller.

Selv om mandatet gjelder saker med ukjent gjerningsmann, har gruppen funnet det riktig og nødvendig å behandle temaer som forutsetter at man i alle fall har en mistenkt eller siktet,

jf eksempelvis punktene i kapittel 7 om ransaking og beslag, avhør, forsvarers rolle under politiavhør osv. En drapssak er ikke endelig oppklart før det foreligger rettskraftig dom. I erkjennelse av at heller ikke en rettskraftig dom alltid trenger å innebære en endelig avgjørelse av skyldspørsmålet, har gruppen også valgt å ta opp sikring av bevis med tanke på muligheten for gjenopptakelse.

Når det gjelder etterforskningsmetoder, har arbeidsgruppen valgt å konsentrere fremstillingen om enkelte, utvalgte metoder, jf punkt 7.1, hvor det redegjøres for dette. I tråd med mandatet har arbeidsgruppen i all hovedsak holdt seg til den taktiske etterforskning.

Kapittel 4 om statistikk og annet tallmateriale viser at resultatene av drapsetterforskning her i landet er gode. Det er imidlertid å konstatere, dels som en generell erfaring, dels ved gjennomgang av noen enkeltsaker i gruppen, at politi og påtalemyndighet i dag og i fremtiden står overfor nye utfordringer i kriminalitetsbekjempelsen. De metoder og rutiner som ledet frem til oppklaring i går, vil i mange tilfeller komme til kort i dag og i morgen. Enkelte tendenser tegner seg tydelige.

Her vil arbeidsgruppen nevne at man stadig oftere opplever at mistenkte/siktede benytter seg av sin adgang til å nekte å forklare seg. Endrede forsvarerholdninger oppfattes av mange som den vesentligste årsaken til dette. I retningslinjer for forsvarere, vedtatt av Advokatforeningens representantskap i 1999, heter det blant annet: "Forsvareren må gi klienten råd om det vil være i hans interesse å forklare seg for politiet, og om forsvareren i så fall skal være til stede under avhørene". Den praktiske konsekvens av denne retningslinjen, er at politiet stadig oftere stilles overfor den etterforskningsmessige utfordring som ligger i at den mistenkte/siktede, etter råd fra sin forsvarer, ikke bidrar til sakens opplysning gjennom forklaringer.

Også på andre områder opptrer forklaringssvikt som et oftere forekommende hinder for sakens oppklaring. Det kan være aktiv motarbeiding av politiets etterforskning gjennom påvirkning av vitner – særlig i kriminelle miljøer – eller den mur av taushet som politiet møter i slike miljøer, og en opplevelse av engstelse eller frykt hos det alminnelige publikum mot å gi informasjon, særlig i saker som involverer mer eller mindre organiserte kriminelle (gjengkriminelle, mc-miljøer mv).

Politiets arbeid med å samle inn informasjon gjennom den tradisjonelt viktigste arbeidsmetode, avhør, er således vanskeligere nå enn før.

I flere tilfeller ser man også at forsvarere vil etterprøve etterforskingen gjennom å engasjere private etterforskere og/eller sakkyndige. Det søkelys som oftere og mer kritisk vil bli rettet mot politiets arbeid, må møtes med høy kvalitet på etterforskingen og notoritet omkring de beslutninger som treffes i løpet av etterforskingen, samt det grunnlag som lå til grunn for beslutningene.

Ny teknologi medfører også nye krav til etterforskingen og til kompetanse både hos etterforskningsledelse og etterforskere. Eksempelvis vil det foreligge tidligere ukjente muligheter for innhenting og ikke minst kontroll av opplysninger gjennom ulike former for elektroniske spor ved bruk av telefoner, betalingskort mv. Teknologien vil, hva enten man liker det eller ei, virke styrende inn på etterforskingen, eller deler av den. Den gir ikke bare nye muligheter, men fører også til at politi/påtalemyndighet i mindre grad kan "velge bort" det etterforskningsarbeid som ligger i innhenting og bearbeiding av denne informasjonsmassen.

Eksemplene ovenfor på utviklingslinjer, som stiller nye krav til etterforskingen, er ikke uttømmende. Blant annet kunne utviklingen av rettsgenetikken vært nevnt, skjerpede krav til bruk av varetekt som etterforskningsmiddel, særlig isolasjon, muligheten for bruk av såkalt utradisjonelle etterforskningsmetoder i drapssaker, for eksempel kommunikasjonsavlytting osv. Utfordringene kan bare møtes gjennom en stadig streben etter kvalitet både i organisering, ledelse og utførelse av etterforskingen.

4. STATISTIKK OG ANNET TALLMATERIALE

Hvor mange drap skjer hvert år? I hvor mange av dem er gjerningsmannen innledningsvis ukjent? Hvor mange uoppklarte drapssaker har vi?

Dette er naturlige spørsmål å stille når man skal tilnærme seg det mandat arbeidsgruppen er gitt.

Gruppen har innhentet materiale fra Kripos, som viser drapsutviklingen fra 1977, fordelt på antall ofre, antall siktede, og uoppklarte saker pr 31.12.2001:

ÅR	Antall Ofre	Antall Saker	Antall siktede **	Uoppklarte saker pr. 31.12.01
1977	33	33		
1978	27	27		1
1979	45	43		
1980	39	35		
1981	44	39		2
1982	37	32		
1983	47	44		
1984	45	42		
1985	43	39		
1986	55	53	59	
1987	50	45	48	
1988	54	50	60	
1989	48	44	49	
1990	46	43	60	
1991	55	50	66	1
1992	41	40	48	
1993	41	39	49	
1994	28	28	28	2
1995	34	34	66*	2
1996	39	37	39	2
1997	39	37	37	
1998	35	31	38	1
1999	38	35	50	3
2000	44	43	54	1
2001	37	34	38	1
SUM 77-01	1044	977	789	16

* 1995: 24 personer siktet i en av sakene (Oslo Sentralstasjon)

** Antall forøvere (siktelsener) er ført fra 1986

En person ble dømt for 25 drap begått ved Orkdal sykehjem siste halvdel av 1970-årene. Disse er ikke medtatt i oversikten.

En person ble i 1995 siktet for drap på 10 pasienter ved et eldresenter i Bergen i 1993 – 1994 . Saken ble henlagt av riksadvokaten. Heller ikke disse siktelsene er med i oversikten.

Med det lave antall saker pr år, skulle man tro at oppklaringsprosenten kunne variere ikke ubetydelig år om annet. Slik synes det imidlertid ikke å være:

År	Ofre	Saker	Uoppklart	% uoppklart	% oppklart
1977	33	33		0,00	100,00
1978	27	27	1	3,70	96,30
1979	45	43		0,00	100,00
1980	39	35		0,00	100,00
1981	44	39	2	4,55	95,45
1982	37	32		0,00	100,00
1983	47	44		0,00	100,00
1984	45	42		0,00	100,00
1985	43	39		0,00	100,00
1986	55	53		0,00	100,00
1987	50	45		0,00	100,00
1988	54	50		0,00	100,00
1989	48	44		0,00	100,00
1990	46	43		0,00	100,00
1991	55	50	1	1,82	98,18
1992	41	40		0,00	100,00
1993	41	39		0,00	100,00
1994	28	28	2	7,14	92,86
1995	34	34	2	5,88	94,12
1996	39	37	2	5,13	94,87
1997	39	37		0,00	100,00
1998	35	31	1	2,86	97,14
1999	38	35	3	7,89	92,11
2000	44	43	1	2,27	97,73
2001	37	34	1	2,70	97,30
25 år 77-01	1044	977	16	1,53	98,47
10 år 92-01	376	358	12	3,19	96,81

Det statistiske materialet må imidlertid kommenteres:

Arbeidsgruppen har valgt ikke å innhente statistikk fra Statistisk sentralbyrå selv om det er velkjent at drapsstatistikken derfra inneholder noe andre tall enn Kripas' statistikk. Kriteriene for de to statistikkene er ikke helt sammenfallende. Når gruppen ikke har valgt å problematisere dette forholdet nærmere, skyldes det at gruppen har funnet at det mest sentrale, sett på bakgrunn av mandatet, er å få en oversikt over hvor mange drapssaker som reelt ikke blir oppklart. Til det formål antas materialet fra Kripas å være best egnet.

Kripos' drapsstatistikk er basert på politiets siktelser, supplert med registrerte drap uten siktelser. En sak vil registreres som oppklart selv om det ikke foreligger rettskraftig dom. De uoppklarte drap er tallfestet til 16 pr 1.1.2001, over en periode på 25 år. Det vil likevel være et moment både av skjønn og usikkerhet forbundet med en tallfesting.

For det første er det viktig å være oppmerksom på at tallet refererer seg til *registrerte* drap. Som omtalt senere i denne rapporten, har en av våre anerkjente rettsmedisinere gitt uttrykk for at drap overses i Norge både fordi antallet rettsmedisinske obduksjoner er for lavt og fordi en del obduksjonsoppdrag ved plutselig uventet død utenfor sykehus utføres av sykehuspatologer uten den fornødne rettsmedisinske trening og tankegang, jf punkt 7.15. Savnetmeldinger vil også kunne skjule drapshandlinger, jf punkt 7.17. Skulle det foreligge mangler ved den politimessige håndtering, særlig i initialfasen, av saker som gjelder plutselig og uventet død – funn av lik – vil også det kunne føre til at drap ikke oppdages.

Dernest må man være oppmerksom på at drap er en juridisk betegnelse. I enkelte tilfeller vil det skille lite eller intet i det ytre hendelsesforløp mellom eksempelvis en legemsbeskadigelse med døden til følge og et forsettlig drap. Arbeidsgruppen er kjent med at det i tillegg til de 16 tallfestede sakene, foreligger uoppklarte tilfeller av voldsom død som ikke er med i tallmaterialet fordi de er registrert under andre straffebestemmelser enn drap, eksempelvis som legemsbeskadigelse med døden til følge eller mordbrann. Frifinnelser er heller ikke alltid uproblematisk å forholde seg til i en tallmessig oppstilling. De kan være forankret i at det ikke forelå drapsforsett, eller at handlingen skjedde i nødverge. I slike tilfeller foreligger ikke noen uoppklart sak. I jursaker begrunnes ikke lagrettens avgjørelse. Det vil kunne være saker der det er prosedert både på at den tiltalte ikke er riktig gjerningsmann og subsidiært, at om så var, hadde han i alle fall ikke drapsforsett. I slike tilfeller er det ikke mulig å vite om det nødvendige mindretall på 4 av de 10 lagrettemedlemmer mente at det rettslig sett var et drap, men begått av en annen enn den tiltalte og at drapet således må regnes som uoppklart.

I tillegg kommer den menneskelige faktor ved registrering og videre bearbeidelse av tallmaterialet; blant annet muligheten for at det kan være flere frifinnelser som skulle ledet til rubriseringen "uoppklart" enn det som er fanget opp.

På denne bakgrunn er det ikke uten betenkeligheter at arbeidsgruppen tallfester de uoppklarte sakene. Når vi likevel gjør det, er det fordi tallmaterialet så entydig, med alle de reservasjoner som er nevnt, illustrerer at så godt som alle registrerte drap her i landet blir oppklart. Enkelte gjør imidlertid ikke det, til tross for omfattende etterforskning.

Oppklaringsprosenten som fremgår av statistikken fra Kripos, trenger også en kommentar:

For årene 1982-1990 er oppklaringsprosenten 100, det samme gjelder enkelte andre år. Fra 1994 og senere, med unntak av ett år, er oppklaringsprosenten lavere, selv om den likevel er høy (fra 92,86 til 97,73 pst). 12 av de oppgitt 16 uoppklarte drap skriver seg også fra denne perioden. Her vil tallmaterialet kunne virke villedende fordi flere eldre drapssaker som sto uoppklarte i lang tid, senere er blitt oppklart. Det gjelder eksempelvis 3 drapssaker fra henholdsvis 1981, 1985 og 1988 som først fikk sin oppklaring i 2000. Oppklaringen i 2000 førte således til en nå registrert oppklaringsprosent på 100 for 1985 og 1988. Også andre saker er blitt oppklart mange år etter forbrytelsen. Det er derfor ikke overraskende at oppklaringsprosenten er noe lavere for de senere år. Av de 12 uoppklarte drapene i perioden 1994-2001, var det 5 saker der det ikke forelå siktelse. I gruppen på 12 er det 3 saker som endte med frifinnelse, en av dem etter gjenopptakelse.

Et av spørsmålene som innledningsvis ble stilt, er ikke besvart gjennom det tallmaterialet som her er presentert. Hvor mange drapssaker er det der gjerningsmannen innledningsvis er ukjent? Det foreligger ikke noe bearbeidet materiale som gir svaret, og det har heller ikke syntes formålstjenlig å nedlegge et betydelig og tidkrevende arbeid i å gjennomgå enkeltsaker for å komme nærmere et svar. Svaret vil også avhenge av definisjonene både av "innledningsvis" og "ukjent". Dette er nærmere drøftet foran i kapittel 3, med referanse både til situasjonen i våre naboland og til en spørreundersøkelse som arbeidsgruppen har gjennomført. Lagt til grunn en tidsperiode på 48 timer, er det mulig at 1/5 av drapene faller inn under betegnelsen drap der gjerningsmannen innledningsvis er ukjent, men dette vil likevel bare være en antakelse.

5. POLITIREFORM 2000

De erfaringer arbeidsgruppen bygger på ved beskrivelse og vurdering av modeller for organisering av og metoder for etterforskning av drapssaker, er blitt til under den distriktsvise inndeling av politiet som forelå inntil 1. januar 2002. Fra denne dato er antall politidistrikter redusert fra 54 til 27. Et av hovedformålene bak politireform 2000, er mer effektiv forebygging og bekjempelse av kriminalitet. I St. meld. nr 22 (2000-2001) Politireform 2000 side 79-80 er det blant annet vist til at de større personellressurser som de nye distriktene representerer, normalt også vil innebære at politimesteren vil disponere over etterforskere med spisskompetanse på flere områder enn tidligere.

I denne rapporten foreslår arbeidsgruppen flere tiltak både med hensyn til organisering av etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsmann, til forbedring av metoder for slik etterforskning og til kompetanseheving hos tjenestemenn/-kvinner. Det er gruppens klare oppfatning at omstruktureringen av norsk politi ikke endrer ved behovet for de tiltak som foreslås.

Flere av de tiltak som arbeidsgruppen foreslår er ikke ulike de tiltak som er foreslått av den arbeidsgruppe riksadvokaten nedsatte for å undersøke kvaliteten på politiets og påtalemyndighetens behandling av voldtektssaker, jf rapport nr 2/2000 fra riksadvokatens arbeidsgrupper. Det gjelder blant annet "voldtektsrapportens" påvisning av det grunnleggende nødvendige i at alle politidistrikter har fastsatt en instruks som foreskriver hvordan etterforskningen skal organiseres og gjennomføres, utpeking av "nøkkelpersonell" med god etterforskningserfaring og kompetanse, forslag om sjekkliste – som "vår" arbeidsgruppe særlig påpeker betydningen av i initialfasen av en etterforskning – og ulike tiltak for kompetanseoppbygging, jf nevnte rapport sidene 46-50.

Det bør neppe være overraskende at også "vår" arbeidsgruppe foreslår sammenlignbare tiltak. De krav som stilles til en tilfredsstillende etterforskning vil være de samme hva enten det dreier seg om et drap eller annen (alvorlig) kriminalitet. Dette tydeliggjør at taktisk etterforskning er et fag, hva enten gjenstanden for etterforskningen er en voldtekt, en brannstiftelse, en vinningsforbrytelse eller et drap med ukjent gjerningsmann. Taktisk etterforskning er i seg selv en "spesialkompetanse". Det er ikke et arbeid man kan sette hvilken som helst ansatt i politiet

til å utføre, i alle fall ikke hvis man har forventninger om resultatoppnåelse utover de tilfellene der gjerningsmannen melder seg selv eller er pågrepet mer eller mindre på fersk gjerning. Er gjerningsmannen heller ikke identifisert på anmeldelsesstadiet, må vedkommende tjenestemann/-kvinne være i stand til å opptre som ”detektiv”. Til faget kreves ferdighet, hvilket kan oppnås gjennom skoling, øvelse og erfaring. Det kreves også et miljø der slike ferdigheter kan utvikles og holdes ved like.

På denne bakgrunn finner arbeidsgruppen det riktig og viktig å understreke at man ved omstruktureringen av norsk politi tar vare på de etterforskermiljøer som er etablert ved ulike tjenestesteder. Selv om også denne arbeidsgruppen foreslår utpeking av ”nøkkelpersoner” som bør ha sentrale roller under en drapsetterforskning, vil flertallet av de tjenestemenn/-kvinner som inngår i en omfattende drapsetterforskning være ”vanlige” etterforskere. Skal nivået på denne viktige ressurs være tilfredsstillende, er det viktig at også denne gruppen medarbeidere har erfaring i etterforskning av straffesaker med ukjent gjerningsmann. Gruppen advarer med andre ord mot å overlate etterforskning av straffesaker i sin alminnelighet til generalister som skulle håndtere både etterforskning og andre politimessige gjøremål, jf utviklingen i Sverige etter omorganiseringen der antall politidistrikter er blitt redusert fra 118 til 21, og hvor målsettingen er at nærpolutivirksomheten skal bli bærebjelken i politiets virksomhet. Arbeidsgruppen har merket seg at det på side 47 i St. meld. nr 22 (2000-2001) uttales at generalisten skal få en mer sentral rolle i politi- og lensmannsetaten, men også (samme sted) at faglig sterke miljøer vil være en forutsetning for å skaffe og skape den nødvendige spesialistkompetansen til politiet i årene fremover. Opprettholdelse av egne etterforskningsavdelinger i politidistriktene er, etter gruppens syn, nødvendig ikke bare for å sikre rekrutteringen av kompetente personer til ulike spesialiserte felter, men også for å sikre kvalitet på det personell som vil måtte inngå i en etterforskningsgruppe som gis i oppgave å oppklare drap.

Ved etterforskning av drapssaker har politimesteren en sentral rolle. Politidistriktets innsats i etterforskningen, både ledelse og bruk av ressurser, er vedkommendes ansvar. En vellykket etterforskning av en drapssak vil kunne være avhengig av at man i startfasen kan så å si ”pøse på ” med ressurser for å fange opp den informasjon som ellers kan gå tapt og for å sikre spor. Lykkes man her, kan mye være spart. Likevel vil enkelte drap uvergerlig medføre en langvarig etterforskning. I slike tilfeller vil behov for innsats av mannskaper og utgifter i den forbindelse kunne være en hard belastning for det enkelte politidistrikt, også etter at de

enkelte distrikter nå er blitt større enn de var før politireformen. I St meld nr 22 (2000-2001) gis det signaler om endring av politimesterrollen i straffesaksbehandlingen. Dette kan innebære at politimesterens fag- og ressursansvar delegeres, noe som vil kunne få betydning for politimesterens utøvelse av sitt ansvar for etterforsking og ressursbruk i denne type saker. Arbeidsgruppen vil peke på at nettopp i de vanskelige drapssaker har politimesteren tradisjonelt hatt en sentral posisjon, jf ovenfor. Det er viktig å sikre seg at en endring av politimesterens funksjoner og rolle i straffesaksbehandlingen ikke går på bekostning av etterforskningen av disse sakene.

6. MODELLER FOR ORGANISERINGEN AV ETTERFORSKINGEN

6.1 Innledning

Etter mandatets punkt 1 skal arbeidsgruppen beskrive og vurdere ulike modeller for organisering av etterforsking av drapssak med ukjent gjerningsmann.

I utgangspunktet har arbeidsgruppen hatt for øye de tilfellene hvor det alt i startfasen er på det rene at det foreligger et drap, eventuelt en forsettlig utført voldshandling som har medført døden. Som nevnt i kapittel 3 vil det i en del tilfeller, i alle fall i innledningsfasen, være uklart om det foreligger et drap. Det kan være at en person er meldt savnet under uklare eller mistenkelige omstendigheter, eller at det foreligger et såkalt mistenkelig dødsfall, hvor det innledningsvis er usikkert om dødsfallet skyldes en straffbar handling, og i tilfelle om handlingen er forsettlig. Behandlingen av savnetmeldinger og mistenkelige dødsfall omtales særskilt i kapittel 7. Imidlertid vil organiseringen av etterforskningen alt i innledningsfasen i mange tilfeller måtte skje som om det gjaldt et klart tilfelle av drap. For savnetmeldingenes del vil det kunne skje parallelt med operative gjøremål, typisk søk i skog og mark etter savnede. Dette stiller særlige krav både til ledelse og utførelse.

De fleste politidistrikter vil anmode om taktisk bistand fra Kripos når man står overfor et drap hvor gjerningsmannen, i hvert fall over noen tid, er ukjent. Den modell som Kripos anvender for organisering av etterforskningen vil derfor stå sentralt i en beskrivelse og vurdering av etterforskningsmodeller.

I de saker hvor Kripos deltar, er det den stedlige politimester som har ansvaret for ledelsen av etterforskingen, jf riksadvokatens rundskriv del II nr 6/1973, selv om den taktiske etterforskningsledelse i alminnelighet er lagt til utrykningslederen fra Kripos. Det er også politimesteren som avgjør hvilke ressurser som kan stilles til disposisjon for etterforskingen. Videre vil ulike ledere i det lokale politidistrikt inngå i etterforskningsledelsen, og det klare flertall av etterforskere vil være politidistriktets egne. Det er således behov for å se nærmere på hvordan en drapsetterforskning i denne type saker håndteres lokalt, også i de tilfellene hvor Kripos yter taktisk bistand.

Ofte vil de taktiske etterforskere fra Kripos være på plass på det aktuelle tjenestested svært tidlig i etterforskningsfasen. I andre tilfeller vil etterforskning ha foregått over noen tid før det anmodes om bistand. Under enhver omstendighet vil det ha vært truffet etterforskningsmessige disposisjoner før bistand ytes. Det er på det rene at den første fase i en drapsetterforskning er kritisk. Etterforskning må iverksettes umiddelbart, og de etterforskningskritt som foretas må være riktige etter sakens art og de foreliggende opplysninger. Organisasjon og ledelse er her et stikkord. Feildisposisjoner på grunn av handlingslammelse, feilvurderinger eller mangel på styring i innledningsfasen vil vanskeliggjøre det senere arbeid. Enkelte feil vil kunne være uopprettelige. Også disse omstendigheter tilsier en fokusering på den lokale organisering av etterforskingen.

Enkelte politidistrikter anmoder ikke eller sjelden om taktisk bistand fra Kripos i drapssaker med ukjent gjerningsmann. Først og fremst gjelder dette Oslo, men også Bergen, Trondheim og Stavanger. I daglig språkdrakt taler man gjerne om den såkalte "Oslo-modellen" som et motstykke til "Kripos-modellen". Som det vil fremgå senere i dette kapitlet er det først og fremst likhetene som er slående når man sammenligner *organiseringen* av etterforskingen i Oslo og andre større politidistrikter med den etterforskningsmodell som Kripos anvender.

6.2 Kriposmodellen for organisering av etterforskingen

Kripos er som kjent et sentralt bistandsorgan med spisskompetanse som skal bistå landets politidistrikter med blant annet taktisk og teknisk etterforskning i alvorlige forbrytelsessaker. Bistand gis etter anmodning fra lokalt politi. Den bistand som gis er enten teknisk eller teknisk og taktisk.

Taktisk bistand ytes fra Taktisk etterforskningsavdeling. Avdelingen består av 3 avsnitt, henholdsvis avsnitt for vold og organisert kriminalitet, avsnitt for analyse- og metodeutvikling og avsnitt for seksualisert vold. Totalt har avdelingen 44 stillingshjemler. Av disse tilhører 11 avsnittet for vold og organisert kriminalitet, fordelt på 4 utrykningsledere og 7 etterforskere.

Bistandskonseptet omtales også i kapittel 11.

I perioden 1990-1999 er det etter Kripos' statistikk registrert 371 drapssaker. Av disse har Kripos bistått taktisk i 99 saker.

Teknisk bistand fra Kripos i drapssaker skjer oftere enn taktisk bistand. Det antas at kriminalteknisk bistand i form av laboratorieundersøkelser mv har vært gitt i tilnærmet samtlige av de 371 drapssakene som er registrert i perioden 1990-1999. Ser man bort fra Oslo og et fåtall større politidistrikter, er i tillegg teknisk bistand til åsteds- og/eller funnstedsundersøkelser alminnelig i drapssaker.

Taktisk bistand består i bistand til ledelse av etterforskingen i samarbeid med politimester/påtaleansvarlig og den øvrige lokale etterforskningsledelse samt bistand til avhør. Fra etterforskningsavdelingen reiser normalt 1 utrykningsleder og 2-3 etterforskere, noe avhengig av sakens størrelse. I tillegg vil det kunne bli gitt bistand til kriminalanalyse, jf omtalen av denne etterforskningsmetoden i kapittel 7.

I praksis vil utrykningsleder fra Kripos fungere som taktisk etterforskningsleder.

Før avreise vil det normalt være telefonisk kontakt mellom utrykningslederen fra Kripos og det stedlige politi.

Ved ankomst holdes det orienteringsmøte med den sentrale politidistriktsledelse. Der det er opprettet en lokal ledelse av etterforskingen, inngår utrykningslederen i den. Ellers opprettes etterforskningsledelsen umiddelbart. Ansvarsforhold for taktisk og administrativ ledelse må etableres, likeledes rammer for ressursbruk, håndtering av media og ansvar for spesielle funksjoner, så som kontakt med pårørende.

Når utrykningsleder og etterforskere fra Kripos ankommer, vil det være ledere på forskjellige nivåer til stede. Foruten politimesteren, vil det kunne være den påtaleansvarlige jurist, avdelingssjefen for etterforsningsavdelingen, førstebetjent, eventuelt lensmann eller lensmannsførstebetjent. Det er erfaringer for at spesielt startfasen i enkelte tilfeller har vært for ustrukturert. Dette vil kunne gi seg utslag i motstridende ordrer fra forskjellige personer som i kraft av sin posisjon i politiorganisasjonen har ledelsesansvar, motstridende uttalelser til pressen, misbruk av ressurser og dårlig motivasjon hos enkelte.

Pr i dag foreligger det ikke noen instruks eller avtale om hvilke arbeidsoppgaver eller ansvarsområde det taktiske teamet fra Kripos har når det kommer til det aktuelle, lokale tjenestested. Kunnskapen lokalt om hva utrykningsteamet konkret kan bidra med, og hvordan etterforskningsarbeidet bør organiseres, har også variert en del.

Etterforskningsledelsen må umiddelbart skaffe seg oversikt over saken, de viktigste oppgaver, hvilke mannskapsressurser som kreves og hvilke som er tilgjengelige, slik at sentrale gjøremål kan iverksettes uten opphold. Kripos vil ved starten av en etterforskning ikke ha innsikt i hvilken erfaring og kompetanse som foreligger lokalt.

En nærmere beskrivelse og vurdering av den lokale ledelsesstrukturen kommer arbeidsgruppen tilbake til under punktene 6.3, 6.4 og 6.6.2. Gruppen vil likevel alt her peke på at en overordnet påtalemessig styring og ledelse av etterforskingen er sentral. Erfaringen fra de senere år synes å være at mange politidistrikter sørger for at det blir satt inn politijurister med erfaring som påtaleansvarlig i drapssaker med ukjent gjerningsmann. Spørreundersøkelsen, jf punkt 6.4.2 viser imidlertid at dette ikke er regelen i om lag 1/3 av distriktene.

De forhold som møter etterforskerne fra Kripos ved ankomst de lokale tjenestesteder varierer. Dette er i utgangspunktet naturlig ettersom de lokale forhold er forskjellige. Dels beror det på de at de enkelte tjenestestedene er ulikt utstyrt med ressurser til å behandle store etterforskningsprosjekter. Noen ganger vil etterforskingen bli utført ved en sentral etterforskningsavdeling i distriktet, hvor størrelsen på avdelingen varierer fra sted til sted. Andre ganger legges den praktiske utførelsen av etterforskingen til en lokal driftsenhet/lensmannsdistriktet.

Ofte går det tid til å få ordnet lokalt med etableringen av KO (det sted hvor den daglige etterforskning ledes fra). Ethvert tidstap er som nevnt uheldig. Det er oppfatningen på Kripos at denne type vanskeligheter ikke alltid kan forklares med mangel på ressurser lokalt, men kan ha sammenheng med manglende forståelse for eller innsikt i betydningen av raskt å legge forholdene til rette for den etterforskning man har bedt om bistand til.

Som nevnt vil utrykningsleder fra Kripos normalt ha oppgaven som taktisk etterforskningsleder. Dette synes også naturlig ettersom det foreligger en situasjon der det lokale politi har bedt om bistand nettopp på grunn av den spesialkompetanse som tjenestemennene fra Kripos sitter inne med om etterforskning av drapssaker. Fra Kripos' side er det en forutsetning at det også oppnevnes en lokal taktisk etterforskningsleder. Det er flere årsaker til dette. Blant annet er det viktig med kontinuitet i tilfelle Kripos må trekke seg ut av saken. Lokalkunnskap om distriktet, både mht geografiske forhold og personkunnskap, er av stor betydning å få inn i den praktiske etterforskningsledelse. Videre kan nevnes at kunnskapen om de enkelte etterforskeres kvaliteter og ressurs situasjonen på tjenestestedet, som også er sentralt for ledelse av etterforskningen, må finnes lokalt.

Erfaringen er at holdningen lokalt til rollefordelingen i den taktiske etterforskningsledelse varierer fra distrikt til distrikt. Enkelte steder er tendensen at hele ansvaret overlates utrykningsleder fra Kripos. Andre steder er det derimot motstand mot å "gi fra seg" den taktiske etterforskningsledelse.

Grunnholdningen bak organiseringen av den etterforskningsmodell som Kripos tar sikte på å anvende, er å etablere en arbeidsform som ivaretar en bred etterforskning, samtidig som man er i stand til å fange opp informasjon som kan lede til en rask oppklaring. I de kompliserte drapssaker er det ofte lite å bygge på av konkrete opplysninger i startfasen. I mange tilfeller har det lokalt foregått etterforskning en tid uten resultater. Det oppfattes som viktig at aktuelle spor ikke tar all oppmerksomhet, men at man samtidig greier å holde bredden. Denne modellen har Kripos på grunnlag av erfaring utviklet over tid. Den er tilpasset store informasjons- og dokumentmengder, og den bør slik Kripos ser det, være retningsgivende for hvordan organisasjonen bygges opp på alle plan. Det er imidlertid ikke modellen, men den konkrete sak, som avgjør informasjonsmengden og ressursbruken. En rekke komponenter må trekkes inn i vurderingen, typisk åstedet, tidsforløpet, hvilke opplysninger som alt foreligger osv.

Organiseringen av etterforskningen kan skisseres som følger:

- Det opprettes en etterforsningsledelse, hvori inngår en taktisk etterforsningsleder
- Ressursbruk og ansvarsforhold avklares
- KO etableres

Parole/arbeidsmøter brukes som arbeidsform, både en grundig åpningsparole og deretter daglige paroler med gjennomgang av avhør mv fra dagen i forveien. Alle orienteres om utviklingen.

I Kripas' modell for organisering av etterforskningen vektlegges det at den taktiske etterforsningsleder, og den øvrige etterforsningsledelse, skal ha oversikt og kontroll over opplysningene. Opplysningene danner grunnlag for den løpende fordeling av arbeidsoppgaver og ikke minst for systematisering av etterforskningen og de valg som til enhver tid må gjøres i prioriteringen av etterforskinggjøremål. En effektiv registrering, systematisering og flyt av informasjonen er derfor sentral. Oppgaven med registrering av informasjonen legges til én og samme person.

Etterforsningslederen disponerer mannskapene, utarbeider og setter ut konkrete arbeidsoppgaver, leder paroler og vurderer, sammen med den som har ansvaret for medie-håndteringen, hvilke opplysninger som skal offentliggjøres mv. Det vil ofte foreligge problemstillinger som egner seg for dialog og drøftelse med den øvrige etterforsningsledelse.

Kripas bruker data som ledelsesverktøy under etterforsking av større saker, såkalt R:Base. Ingen av de øvrige politidistriktene har dette systemet. Det gir muligheter for å registrere aktuelle arbeidsoppgaver elektronisk under en etterforsking. Ved hjelp av dette verktøyet holder etterforsningsleder kontroll både med utførte oppgaver og oppgaver under arbeid. Det gir således god oversikt for etterforsningsleder, samt at det bidrar til å gi notoritet over etterforskningen ved at man på en enkel måte kan gå tilbake og finne ut hvilke oppgaver som er utført, og eventuelt hvilke vurderinger som ble gjort.

Videre gir R:base mulighet for å registrere manuelt alle personer og for eksempel kjøretøyer som er omhandlet i saksdokumenter, rundspøringer og tips. Det man kan registrere, vil være søkbart elektronisk.

Som regel vil det være ansatte ved det lokale politidistrikt, som etter innføring i R:base, sørger for å legge inn informasjonen.

Bruk av datateknologi som styringsverktøy for ledelse av etterforskningen omhandles særskilt i kapittel 9.

For å kvalitetssikre de beslutninger og vurderinger som foretas på grunnlag av de opplysninger som tilføres saken, vil den lokale taktiske etterforskingsleder måtte bistå etterforskingslederen fra Kripos i å gjennomgå og vurdere informasjonen som samles inn. Den påtaleansvarlige vil også ha en sentral rolle her. Til grunn for de avgjørelser som tas om etterforskningsskritt, ligger en klar oppfatning av at aktuelle personer skal "sjekkes ut" med en gang, og at interessante spor eller personer skal følges opp uten at bredden i etterforskningen blir skadelidende.

Enkeltpersoner plasseres i sentrale nøkkelroller – med ansvarsområder for ulike undersøkelser mv som erfaringsmessig er aktuelle i denne type saker. Dette vil blant annet være

- etablering av fast tipsmottak
- rundspøringer og eventuelle andre prosjekter
- kartlegging og sikring/"frysing" av elektroniske spor
- undersøkelser rundt offerets person og omgangskrets
- kontakt med pårørende
- mediakontakt mv

Opplistingen er langt fra uttømmende. Som eksempler nevnes betydningen av et nært samarbeid med kriminalteknikere og Rettsmedisinsk institutt. Registreringer av bevegelser rundt åsted/funnsted vil også være sentralt, likeledes undersøkelser og vurderinger av motiv og registerundersøkelser. I de saker der saken etter sin art ikke krever større mannskapsstyrker, vil flere av funksjonene kunne ivaretas av samme person.

Flere av gjøremålene/metodene omtales særskilt i kapittel 7.

Når det gjelder mediakontakten bør den, etter Kripas' erfaring, legges til én person. Som regel vil dette være den påtaleansvarlige.

I det opplegg Kripa tilbyr politidistriktene, vil det til vanlig være slik at Kripa, foruten å stille taktisk etterforskningsleder til disposisjon, også vil ha ansvaret for ledelse av rundspørring ved en av Kripas' tjenestemenn/-kvinner.

I "Kripa-sakene" vektlegges instruksjon av mannskapene. Dette gjelder selv om de lokale etterforskere er erfarne, fordi denne type etterforskning er spesiell og blant annet krever et særlig høyt nivå i informasjonsinnsamlingen.

På enkelte punkter vil det være forskjeller i organiseringen av etterforskningen i de saker der Kripa yter taktisk bistand og i de saker der det enkelte politidistrikt etterforsker uten slik bistand.

I hovedsak gjelder det bruk av R-base som styringsverktøy for ledelse av etterforskning.

Det er også grunn til å rette oppmerksomhet mot *sakens initialfase*. Her vil situasjonen være at Kripa, som nevnt, svært ofte kommer inn i saken etter at de første etterforskningskritt er utført. I slike tilfeller vil det være det lokale politidistrikts kompetanse som avgjør kvaliteten på den innledende bevissikring. Initialfasen er særskilt omtalt under punkt 7.2. For øvrig vises det til punkt 6.6.1 om sammenligning av modeller.

Forskjellene vil bli omtalt særlig under punkt 6.3 nedenfor.

6.3 Organiseringen av etterforskningen i Oslo, tidligere Trondheim og Bergen politidistrikter

Disse politidistriktene omtales særskilt. For så vidt gjelder Oslo, skyldes dette at Oslo politidistrikt selv står for den taktiske (og tekniske) etterforskning i alle drapssaker, og at det synes å herske en oppfatning av at etterforskning i Oslo organiseres annerledes enn i de saker der Kripa gir taktisk bistand. Også mandatet synes å forutsette at det foreligger ulike modeller for organisering av drapssaker med ukjent gjerningsmann.

Når Trondheim og Bergen tas med her i stedet for å inkluderes i den mer generelle fremstillingen av politidistriktene for øvrig, jf punkt 6.4, skyldes dette at disse politidistriktene i kraft av sin størrelse vil kunne være i stand til å håndtere en større drapsetterforskning uten taktisk bistand fra Kripos, og i all hovedsak også gjør det, samtidig som arbeidsgruppens sammensetning har sikret førstehåndskunnskap til organisering av etterforskningen i disse to politidistriktene.

6.3.1 Oslo politidistrikt

Alle drap i Oslo blir etterforsket ved Voldsavsnittet. Avsnittet består av 1 politiavdelingssjef, 1 politiførstebetjent (stedfortreder for avdelingssjefen), 4 politiførstebetjenter (i praksis etterforskningsledere) og 22 etterforskere. Av disse er 1 politiførstebetjent og 5 etterforskere knyttet til en egen branngruppe, som behandler ca 1400 brannsaker i løpet av et år. Voldsavsnittet etterforsker i tillegg alvorlig kriminalitet som drap, drapsforsøk, legemsbeskadigelser, omsorgssvikt, torpedovirksomhet, unaturlige dødsfall på sykehus mv. Avsnittet er en del av Vold-, ran- og sedelighetsseksjonen, som organisatorisk er plassert ved Kriminalavdelingen. Seksjonen hadde pr utgangen av mars 2001 til sammen 62 stillingshjemler, inklusive de kontortilsatte.

1. april 2001 ble Kriminalvaken omorganisert. Som et resultat av omorganiseringen ble det opprettet et Vaktavsnitt med 8 politiførstebetjenter og 32 etterforskere, som organisatorisk ble plassert under Vold-, ran- og sedelighetsseksjonen. Vaktavsnittet, som har døgnkontinuerlig tjeneste, skal starte den innledende etterforskningen i de sakene som blant annet Voldsavsnittet fanger.

I gjennomsnitt begås det ca 10 drap i året i Oslo.

Oslo har rapportert til arbeidsgruppen 104 drap i perioden 1991-2000. Ikke i noen av sakene har det vært anmodet om taktisk bistand fra Kripos.

Ved drap eller mistanke om drap rykker vaktleder og etterforsker fra Vaktavsnittet ut. Enheter fra ordensavdelingen vil da allerede ha sikret åstedet og skaffet oversikt over vitner mv. Dette arbeidet blir gjort under ledelse av en operativ uteleder. Vaktlederen varsler kriminalteknikerne ved Kriminalteknisk avsnitt i Oslo.

Samtidig blir en rekke sentrale ledere ved politidistriktet varslet etter egen varslingsinstruks. Dette gjelder spesielt kriminalsjefen, sjefen for Vold-, ran- og sedelighetsseksjonen og politiavdelingssjefen ved Voldsavsnittet.

Politiavdelingssjefen på Voldsavsnittet og en av førstebetjentene innfinner seg på Politihuset og foretar en innarbeidet fordeling av arbeidsoppgavene seg i mellom. Ressursbehovet vurderes og Voldsavsnittets egne etterforskere innkalles. Deretter overtar Voldsavsnittet ansvaret for saken, mens Vaktavsnittet bistår med vitneavhør og andre gjøremål.

Avdelingssjefen tar i denne fasen hånd om media og holder politidistriktets øvrige ledelse orientert.

De første dagene settes det inn betydelige mannskapsressurser fra forskjellige avdelinger. Diverse prosjekter så som rundspørring, vitneavhør, tipsmottak, kartlegging og sikring av elektroniske spor, informasjon til media, kontakt med pårørende mv, gis høyeste prioritet. Ved utviklingen av avhørsprogrammet KREATIV ved Vold – ran og sedelighetsseksjonen har etterforskerne opparbeidet seg særlig kompetanse som avhørere, jf punkt 7.12.7. Mange vitneavhør tas opp på video. Det samme gjelder avhør av mistenkte/siktede.

Voldsavsnittet har tilsatt en spesialmedarbeider med hovedansvar for saksanalyse. Denne kompetansepersonen har ikke bare ansvar for innhenting og bearbeiding av de elektroniske sporene. Vedkommende har også ansvar for fortløpende å bearbeide og sette sakens øvrige opplysninger i system. Dette innebærer at kriminalanalyse bringes inn i etterforskningen fra starten av.

Voldsavsnittet har også utarbeidet en elektronisk dreiebok som både er ment å være en huskeliste for etterforsklingsledelsen samt et bidrag til kvalitetssikring av selve etterforskningen.

Den påtalemessige styring ivaretas av de 11 politijuristene, som behandler sakene fra Vold-, ran- og sedelighetsseksjonen. Noen av dem må betegnes som svært erfarne i drapssaker. 3 av de 11 er politiadvokater. På samme måte som førstebetjentene fanger juristene drapssakene etter jourprinsippet. De blir forsøkt varslet helt i startfasen av etterforskningen. Det anses viktig

at den påtaleansvarlige både er tilgjengelig og oppdatert på saken. Vedkommende skal om mulig delta så vel på det innledende arbeidsmøte som på de senere daglige morgenmøtene i saken. Den påtaleansvarlige fritas ikke for andre oppgaver mens etterforskningen pågår.

Det er særlig på to områder organiseringen av etterforskningen i Oslo politidistrikt klart avviker fra etterforskning i saker der Kripos gir taktisk bistand.

For det første mangler Oslo politidistrikt, i likhet med de øvrige politidistriktene, R:base.

For det annet vil det antall etterforskere som arbeider med en komplisert drapssak, normalt være markert lavere enn i drapssaker med ukjent gjerningsmann der Kripos gir taktisk bistand. Etter en hektisk innledende fase, vil etterforskningen etter en tid i regelen være overlatt til 2-3 etterforskere. Ressursbruken vil variere etter arbeidsmengden ved Voldsavsnittet. Dette skyldes at man ved avsnittet er nødt til å foreta en streng prioritering av hensyn til andre alvorlige saker. Det vil også kunne være flere drap under etterforskning samtidig. Som eksempel nevnes at det på et tidspunkt i 2000/2001 foregikk samtidig etterforskning av 3 drap og 1 drapsforsøk, fordelt på 11 etterforskere.

På den annen side har Oslo politidistrikt, i motsetning til landets øvrige distrikter, med eller uten bistand fra Kripos, en helt annen mulighet til å sette "trykk på" etterforskningen i startfasen ved å sette inn en betydelig mengde tjenestemenn/-kvinner. Foruten mannskaper fra Kriminalteknisk avsnitt, Vaktavsnittet og Voldsavsnittet, vil det kunne gjelde personell fra politistasjonene og andre spesialenheter. Det er også viktig å nevne at Oslo politidistrikt har en stor og godt utviklet Etterretningsseksjon. Den personkunnskap og erfaring denne seksjonen sitter inne med, vil kunne gi støtte til etterforskningen, både i startfasen og senere. Det er imidlertid arbeidsgruppens inntrykk at denne muligheten i alle fall tidligere sjelden har vært benyttet.

6.3.2 Tidligere Trondheim og Bergen politidistrikter

Som nevnt foran er gruppens beskrivelse og vurdering av modeller for organisering av og metoder for etterforskning basert på de distriktsvise inndelingene av politiet som forelå inntil 1.januar 2002. Dette gjelder også de tidligere Trondheim og Bergen politidistrikter. Begge politidistriktene er nå betydelig større, og begge befinner seg inne i en omfattende

omorganiseringsprosess. Denne prosessen vil, naturlig nok, få betydning også for den fremtidige organiseringen av drapssaker

Etter mandatet skal arbeidsgruppen beskrive og vurdere ulike modeller for organisering av etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsmann. For å kunne gjøre dette, har gruppen funnet det riktig å ta utgangspunkt i de modeller som har foreligget. Dette gjelder desto mer ettersom det fortsatt pågår et omfattende omorganiseringsarbeid ved de ulike politidistriktene.

I det følgende gis en kort, samlet fremstilling av organiseringen av etterforskningen i drapssaker i Trondheim og Bergen.

Innledningsvis opplyses at tidligere Trondheim politidistrikt ikke siden to saker i 1976 og 1977 har hatt drap hvor gjerningsmannen over lang tid har vært ukjent. Den gang ble det gitt taktisk bistand fra Kripos. Siden 1992 har det i distriktet vært 6 drap, som i den innledende fase, har fremstått som drap med ukjent gjerningsmann. Alle sakene er oppklarte. I alle sakene ble gjerningsmannen funnet blant offerets nærmeste eller i bekjentskapskretsen. Ikke i noen av disse sakene ble det anmodet om taktisk bistand fra Kripos, heller ikke om bistand til åstedsundersøkelser.

I løpet av de siste 10 år har det i Bergen vært 2 drapssaker hvor gjerningsmannen over noe tid har vært ukjent. Ett av disse drapene står fremdeles uten oppklaring etter at en person først ble domfelt, men siden frifunnet etter gjenopptakelse. Det ble anmodet om og gitt taktisk bistand fra Kripos i den omtalte Landås-saken, hvor en hjelpepleier var mistenkt for drap på flere eldre ved et sykehjem. Saken ble senere henlagt. Utover dette har ikke politidistriktet benyttet seg av taktisk bistand fra Kripos i drapssaker.

I hovedtrekk har organiseringen av etterforskningen i begge politidistriktene vært gjort etter samme modell som for Kripos og Oslo, tilpasset de lokale forhold. Det vises til fremstillingen foran.

Arbeidsgruppen finner grunn til å fremheve enkelte organisatoriske trekk ved etterforskningsmodellene i Trondheim og Bergen.

I Trondheim har det vært et alternativ å opprette stab for å lede både den operative og den etterforskmessige innsats i en periode. Stab har vært satt oftere enn før. I Bergen har ikke stab vært satt parallelt med etterforskningen med mindre det har pågått en betydelig operativ innsats.

I Trondheim har etterforskningen vært utført ved Voldsavsnittet. Politiavdelingssjefen som har ledet avsnittet har hatt taktisk ledelsesansvar for saken, ansvar for å samordne etterforskningen, ansvar for iverksettelse av åstedsgransking ved leder for Teknisk gruppe mv. Vedkommende har samarbeidet nært med den påtaleansvarlige for saken. I samråd med den påtaleansvarlige har avdelingssjefen besluttet de videre gjøremål i saken, også overfor andre ved Etterforskningsavdelingen som har hatt forhåndsdefinerte oppgaver. Politiavdelingssjefen har ført manuell arbeidslogg som har vist hvilke oppdrag som ble satt ut, når de var utført - med dokumenthenvisning.

I Trondheim var påtaleleder tidligere ansvarlig for drapssakene. Dette ble endret de senere år, slik at drapssakene ble satt ut blant juristene som var tilknyttet Voldsavsnittet etter en saksjourliste. Ved uerfarenhet ble saken tildelt en annen politijurist, fortrinnsvis tilknyttet Voldsavsnittet. Den påtaleansvarlige ble ikke fristilt fra andre gjøremål når vedkommende fikk seg tildelt en drapssak. Ingen stillinger som politiadvokat var knyttet til Voldsavsnittet.

Det var forhåndsdefinert at leder for Økonomiavsnittet hadde ansvar for rundspørring og at leder for Etterretnings- og spaningsavsnittet hadde ansvar for etterretningsinformasjon, sikring og analyse av elektroniske spor og i utgangspunktet også etablering av tipsmottak. De to øvrige avsnitt ved Etterforskningsavdelingen – Avsnittet for vinning, narkotika og trafikk og Forebyggende avsnitt – skulle i nødvendig utstrekning bistå Voldsavsnittet med mannskaper til etterforskningen.

Bergen politidistrikt hadde ikke instruksfestet forhåndsdefinerte oppgaver som for eksempel rundspørring. Ved behov ble det trukket veksler på all kompetanse ved Kriminalavdelingen. Sikring, kartlegging og analyse av elektroniske spor ble gjort av Etterretningsavsnittet. Øvrige avsnitt bistod med personell og kunnskap etter behov. Beslutning om å trekke inn mannskaper fra andre avsnitt på Kriminalavdelingen ble truffet av kriminalsjefen. Hvis det var aktuelt å involvere personell fra andre geografiske driftsenheter, ble beslutningen tatt av politimesteren.

Politidistriktet satte ved noen anledninger sammen egne etterforskningsgrupper bestående av personell fra flere avsnitt og geografiske driftsenheter. Den administrative ledelse av slike grupper ble da plassert ved Person- og voldsavsnittet. Det fantes ingen lokal instruks for når dette skulle gjøres.

I Bergen ble det påtalemessige ansvar for enhver drapssak gitt til en av politidistriktets to politiadvokater, som forutsetningsvis var de mest erfarne påtalejuristene i distriktet. De var ikke knyttet til noe etterforskningsavsnitt.

Etterforskningsledelsen bestod av den påtaleansvarlige, avdelingssjefen på Person- og voldsavsnittet og førstebetjent/gruppeleder på avsnittet.

Det ble ført fortløpende arbeidslogg. I utgangspunktet var det førstebetjenten som, i samarbeid med den øvrige etterforskningsledelse, satte ut oppgaver, førte logg og påså at oppgavene ble løst.

6.4 Organisering av etterforskningen i landet for øvrig

6.4.1 Generelt

Arbeidsgruppen har ikke fullstendig oversikt over mulige ulike modeller for organisering av etterforskning av drapssaker i de øvrige politidistriktene. Alene gjennom sammensetningen av gruppen, har det likevel vært mulig å danne seg et visst, noe generelt inntrykk av situasjonen flere steder i landet.

Undersøkelsen har måttet bygge på den distriktsvise organisering av politiet som gjaldt før endringen i antall distrikter fra 1. januar 2002.

6.4.2 Spørreundersøkelsen

For å bedre grunnlaget for vurdering blant annet av organiseringen av etterforskning av drapssaker i landet som helhet, ble samtlige politidistrikter tilskrevet og stilt spørsmål som også gjelder organisering av etterforskning. Nedenfor presenterer arbeidsgruppen resultatet av denne undersøkelsen, i form av spørsmål og svar. Gruppen velger å presentere hele

undersøkelsen samlet her, selv om enkelte av spørsmålene ikke gjelder organisering av etterforskning, som er temaet i dette kapitlet.

1. Har politidistriktet planverk som omfatter etterforskning av drapssaker?

Svar: Politidistriktene virker å ha lite planverk som regulerer de første etterforskingsskritt og organisering av etterforskningen ved melding om drap. Bare 10 av 54 distrikter svarer at de har et slikt planverk, og dette er i hovedsak de største politidistriktene. De øvrige har ikke noe planverk som omfatter dette.

2. Har politidistriktet forhåndsutpekte nøkkelpersoner til å delta i etterforskning av drapssaker, f.eks. etterforskere og påtaleansvarlige med særlig kompetanse/erfaring?

Svar: 13 av 54 politidistrikter har svart at de har forhåndsutpekte nøkkelpersoner som skal delta i etterforskning av drapssaker. Dette er i hovedsak store og mellomstore politidistrikter. 8 av disse 13 har kun utpekt personer til enkelte funksjoner, slik som kriminaltekniker til sikring av åsted eller påtaleansvarlig. De øvrige politidistrikter har ikke forhåndsutpekte personer til å delta i etterforskning av drapssaker.

3. Har politidistriktet oppgaver fordelt på forhånd (forhåndsutpekt personell til å foreta rundspørring, sikre åsted, holde kontakt med fornærmede eller lignende)? Er i tilfelle slikt personell gitt særlig opplæring?

Svar: Politidistriktene synes i liten grad å ha oppgaver fordelt på forhånd. Kun 5 av 54 distrikter har svart at de har fordelt slike oppgaver. 4 av disse er store politidistrikter. I tillegg til disse 5 politidistriktene har 2 svart at de har utpekt kriminaltekniker til sikring av åsted. Politidistriktene har i liten grad svart på om disse personene er gitt særlig opplæring.

4. Hvor mange drap har politidistriktet etterforsket de siste 10 år (f.o.m. 1991 t.o.m 2000)?

Svar: Samlet sett har politidistriktene rapportert om 400 drap i perioden. Det er store forskjeller i hvor mange drap de enkelte politidistriktene har etterforsket. Oslo skiller seg klart ut fra de andre politidistriktene med 104 drap i perioden. For øvrig varierer det fra 0 til 15 drap. Det ser ikke ut til å være en sammenheng mellom antall drap og politidistriktets størrelse. Eksempelvis har Haugesund og Hordaland politidistrikter rapportert om henholdsvis 13 og 12 drap, mens et stort politidistrikt som Trondheim kun har rapportert 6 drap i samme periode. Tallene er likevel noe usikre da arbeidsgruppen ikke har oversikt over hvilke kilder de enkelte politidistriktene har brukt som bakgrunn for tallene.

5. Hvor mange av disse har stått uten kjent gjerningsmann etter 48 timer?

Svar: Samlet sett har politidistriktene rapportert om 84 drap som har stått uten kjent gjerningsmann etter 48 timer. Av disse er ca 20 saker fra Oslo politidistrikt. Tallene virker usikre da de fleste av distriktene ikke har en nøyaktig statistikk over dette. Tallene baserer seg i stor grad på etterforskeres hukommelse av de enkelte saker. Svarene sier ikke noe om disse sakene er blitt oppklart på et senere tidspunkt.

6. Har politidistriktet faste rutiner for første håndtering av drapsåsted (første enhet på åstedet)? Er dette nedfelt i skriftlig instruks?

Svar: Det virker som om rutiner for første håndtering av et åsted i relativt stor grad er nedfelt i tiltakskort eller instruks for operative mannskaper. 28 av 54 distrikter har svart at de har enten utarbeidet lokale tiltakskort for første enhet på åstedet i drapssaker eller at de benytter tiltakskort utarbeidet av landsdelen. 5 av disse distriktene har også nedfelt dette i en lokal instruks.

7. Utfører politidistriktet eget åstedsarbeid i drapssaker? Hvis ikke, hvem utfører det?

Svar: 4 av 54 politidistrikter svarer at de i hovedsak tar alt åstedsarbeid selv i drapssaker. Dette er store politidistrikter. Videre svarer ytterligere 14 politidistrikter at de utfører åstedsarbeid selv i enkelte drapssaker, fortrinnsvis drapssaker med kjent gjerningsmann. De øvrige anmoder om bistand fra Kripos.

8. Blir rettsmedisiner tilkalt til åstedet før avdøde fjernes?

Svar: 8 av 54 politidistrikter svarer at de bruker rettsmedisiner på åstedet i alle saker. Ytterligere 4 politidistrikter svarer at de bruker rettsmedisiner ut fra en konkret vurdering. De øvrige har ingen fast praksis vedrørende dette.

9. Hvordan er politidistriktets varslingsplan ved drap?

Svar: Det store flertall av politidistriktene svarer at varsling ved drap skjer på samme måte som i andre alvorlige saker (44 av 54 distrikter). 4 distrikter har særskilte varslingsplaner for drapssaker, mens 6 distrikter svarer at de ikke har noen skriftlig varslingsplan.

10. Finnes det tiltakskort eller instruks for bruk ved etterforskingen?

Svar: Det virker som om tiltakskort/instrukser for etterforsking av drapssaker eller andre alvorlige saker kun i liten grad er utarbeidet i politidistriktene. Det vises til spørsmål 6 hvor tiltakskort for den operative innsatsen for første enhet på åstedet virker utbredt i større grad.

Kun 13 av 54 politidistrikter har utarbeidet tiltakskort/instrukser som regulerer etterforskingen i drapssaker eller andre alvorlige saker. De øvrige politidistrikter svarer at de ikke har slike tiltakskort/instrukser. Tilstedeværelsen av slike tiltakskort/instrukser synes ikke å være avhengig av politidistriktets størrelse eller antall oppgitte drap de siste 10 år.

11. Hvordan organiseres etterforskingen lokalt

- a. etterforskingen skjer lokalt uten endringer i organisasjonen, f.eks. ved et lensmannskontor
- b. et eget team settes sammen i anledning saken
- c. et forhåndsetablert team trer sammen
- d. etterforskingen skjer ved spesialavsnitt/kriminalavdeling (også om drapet skjer i et lensmannsdistrikt)
- e. annet

Svar: 33 av 54 politidistrikter svarer at de setter sammen et team i anledning saken (B). Dette synes med andre ord å være vanlig i de fleste politidistrikter.

9 politidistrikter svarer om at etterforskingen skjer ved spesialavsnitt/kriminalavdeling uansett hvor drapet skjer i politidistriktet (D). Dette gjelder blant annet de største politidistriktene som Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger og Asker og Bærum.

4 politidistrikter svarer at etterforskingen skjer lokalt uten endringer i organisasjonen (A), mens 3 distrikter svarer at de har et forhåndsetablert team som trer sammen (C).

Videre svarer 4 politidistrikter at de velger enten en ordning uten endringer i organisasjonen (A) eller et eget team som settes sammen i anledning saken (B). 1 distrikt svarer at de har en kombinasjon av enten kriminalavdeling (D) eller eget team i anledning saken (B).

12. Har politidistriktet hatt taktisk bistand fra Kripos i drapssakene, i tilfelle i hvor mange saker?

Svar: Totalt har politidistriktene oppgitt å hatt taktisk bistand fra Kripos i 110 av drapssakene. Det er stor forskjell i hvor stor andel av sakene de enkelte distrikt har hatt taktisk bistand i, og dette må sees i sammenheng med politidistriktenes policy (spørsmål 19) og om politidistriktene har hatt drapssaker i det hele tatt, samt om de har hatt saker med ukjent gjerningsmann etter 48 timer.

40 av 54 politidistrikter har svart at de har hatt taktisk bistand fra Kripos i drapssaker i perioden. De øvrige 14 politidistrikter har ikke hatt taktisk bistand fra Kripos. Av disse er det 8 distrikter som ikke har hatt drap med ukjent gjerningsmann etter 48 timer. 5 av de øvrige 6 politidistriktene har hatt 1 drapssak hvor gjerningsmannen har vært ukjent etter 48 timer. I tillegg til dette skiller Oslo politidistrikt seg ut fra de øvrige distrikter med ca 20 saker med ukjent gjerningsmann i perioden uten å ha hatt taktisk bistand fra Kripos. Dette må sees i sammenheng med politidistriktets policy.

13. Har taktisk bistand fra Kripos innvirkning på valget av organisasjonsform? I tilfelle, hvilken?

Svar: 44 av 54 politidistrikter har svart at taktisk bistand fra Kripos ikke vil ha innvirkning på valget av organisasjonsform.

De øvrige 10 politidistriktene har svart at taktisk bistand fra Kripos har innvirkning på valget av organisasjonsform. Det er i liten grad rapportert hvilken innvirkning dette vil ha.

14. Hvilke kriterier brukes ved utvelgelse av etterforskere og påtaleansvarlig?

Svar: Påtaleansvarlig: 38 av 54 politidistrikter svarer at påtaleansvarlig utpekes etter erfaring, faglig dyktighet og kompetanse. 13 politidistrikter svarer at påtaleansvarlig utpekes etter løpende jourliste, mens de øvrige 3 politidistrikter ikke har noen spesielle kriterier for utvelgelse av påtaleansvarlig. Med andre ord preger tilfeldigheter utvelgelse av påtaleansvarlig i drapssaker i 16 av 54 politidistrikter, selv om det for noen enkelte av distriktene som henviser til jourliste som kriterium vil dreie seg om jourliste for jurister som særskilt behandler voldssaker.

Etterforskere: 7 av 54 distrikter svarer at de ikke har noen spesielle kriterier for utvelgelse av etterforskere til drapssaker. Videre svarer 6 politidistrikter at tilgjengelighet er en faktor som vektlegges i vurderingen. De øvrige politidistrikter svarer at erfaring, kompetanse og dyktighet er det som vektlegges ved utvelgelsen av etterforskere. Med andre ord preger tilfeldigheter utvelgelse av etterforskere i drapssaker i 13 av 54 politidistrikter.

15. Fritas etterforskerne og påtaleansvarlig for andre saker/oppgaver mens drapsetterforskningen pågår?

Svar: Påtale: 15 av 54 politidistrikter svarer at påtaleansvarlig ikke fritas fra andre oppgaver mens de har ansvar for etterforskning av en drapssak. De øvrige 39 politidistrikter fritar påtaleansvarlig for andre saker enten under hele saken eller så lenge det er behov.

Etterforskere: 5 av 54 politidistrikter svarer at etterforskerne som jobber med drapssaker ikke fritas fra andre saker mens de jobber med drapssaken. De øvrige 49 politidistrikter svarer at de fritar etterforskerne for andre saker enten under hele saken eller så lenge det er behov.

16. Hvordan er ledelsesstrukturen på etterforskningen?

- påtaleansvarlig
- taktisk etterforsningsledelse
- evt Kripas' plassering

Svar: Alle politidistriktene svarer tilnærmet likelydende på dette. Samtlige praktiserer en ledelsesstruktur på etterforskningen hvor det opprettes en ledergruppe for etterforskningen som består av påtaleansvarlig, taktisk etterforsningsleder og eventuelt en ekstra taktisk etterforsker. Ved eventuell taktisk bistand fra Kripas blir utrykningsleder (taktisk etterforsningsleder fra Kripas) plassert på samme nivå som lokal taktisk etterforsningsleder.

17. Har politidistriktet instruks for pressehåndtering?

Svar: 46 av 54 politidistrikter har egen lokal instruks for pressehåndtering. Det er ingen distrikter som har en svart at de har en egen instruks for pressehåndtering i drapssaker, men den generelle gjelder også for drap.

De øvrige 8 politidistrikter har svart at de ikke har lokal instruks for pressehåndtering.

18. Hvem skal uttale seg til pressen på vegne av politidistriktet i drapssaker? Er vedkommende særlig opplært/erfaren til en slik oppgave?

Svar: 35 av 54 politidistrikter har svart at det er påtaleansvarlig som har hovedansvar for å uttale seg til pressen i drapssaker. 5 politidistrikter har svart at enten politimesteren eller påtaleansvarlig skal uttale seg til pressen, mens 3 har svart at det er politimesteren som skal gjøre dette.

Bare 2 politidistrikter har svart at det er avdelingssjef eller taktisk etterforsningsleder som har ansvar for uttaleser til pressen i drapssaker.

De øvrige 9 politidistrikter har svart at ansvarsforholdet vedrørende uttalelser til pressen ikke er avklart på forhånd, men må avgjøres/avtales i hver enkelt sak.

Bare 1 politidistrikt har svart at den som er utpekt som presseansvarlig har særskilt opplæring. De øvrige viser enten til ingen spesiell opplæring eller erfaringslæring.

19. Har politidistriktet noen policy med hensyn til det å anmode om bistand fra Kripos i drapssaker?

Svar: 36 av 54 politidistrikter har svart at de har en policy om å anmode Kripos om bistand i drapssaker. 4 av politidistriktene har svart at de har en policy om i hovedsak å klare etterforskning av drapssaker uten å anmode Kripos om bistand. De øvrige 14 politidistrikter har ikke noen fast policy om de skal anmode Kripos om bistand i denne type saker.

20. Hvis det har vært anmodet om bistand fra Kripos, hva er det da det har vært bedt om; taktisk bistand, teknisk bistand, analysebistand eller annet (spesifiseres)?

Svar: De aller fleste politidistriktene har svart at de vil be om både taktisk, teknisk og analysebistand fra Kripos i drapssaker. En del har svart at det kun er anmodet om teknisk bistand da politidistriktet ikke har hatt saker hvor Kripos normalt gir taktisk

bistand. Det er kun noen av de største politidistriktene som har svart at de ikke vil anmode om bistand fra Kripos, se også spørsmål 19.

21. Finnes det i politidistriktet utstyr og avhørsrom som er egnet til lyd- eller videoopptak av avhør i denne type saker?

Svar: Bare 2 av 54 politidistrikter har svart at de har egnet utstyr for lyd- eller videoopptak i denne type saker. Dette er Oslo Politidistrikt som har 3 spesialbygde rom for dette formål, samt Nordmøre politidistrikt som har utstyr for lydopptak da de er med i prøveprosjekt vedrørende dette. En del av de øvrige politidistrikter har svart at de har utstyr til lyd- og videoopptak i forbindelse med barneavhør. Vi har sett bort fra denne typen utstyr da dette ikke er spesielt egnet til avhør i drapssaker og da dette er utstyr som forefinnes ved de fleste politidistrikt.

Under punktene 6.6.2 og 6.6.3 nedenfor gir arbeidsgruppen uttrykk for vurderinger og anbefalinger blant annet på bakgrunn av informasjonen innhentet gjennom spørreskjemaundersøkelsen.

6.5 Situasjonen i Sverige og Danmark

Informasjonen som gis nedenfor bygger på opplysninger gitt under møter med representanter for svensk rikskriminalpoliti og reiseavdelingen som er underlagt den danske rikspolisjef.

I tillegg har gruppen fått overlevert en ikke ubetydelig mengde skriftlig materiale om organisering av etterforskningen i Sverige og Danmark.

Det har ikke vært noen møter med representanter for svensk eller dansk påtalemyndighet.

6.5.1 Sverige

I Sverige registreres det årlig ca 120 drap.

I politiet regner man et drap som "spaningsmord" dersom det ikke er etablert skjellig grunn til mistanke mot en bestemt person innen 2 døgn etter igangsatt etterforskning. Det er løselig anslått at ca 20 pst av drapene kan karakteriseres som "spaningsmord".

I Sverige er antallet politidistrikter i løpet av 1990-årene redusert fra 118 til 21, noe som tilsvarer fylkesinndelingen.

Politivirksomheten i Sverige har i større grad blitt innrettet mot forebyggende tiltak. Målsettingen er at nærpolitiet skal bli bærebjelken i politiets virksomhet. Samtidig har det vært gjennomført omfattende innsparingstiltak i politiet. Det er mange som mener at det som følge av denne utviklingen har skjedd en betydelig nedbygging av kompetansen til å etterforske alvorlig kriminalitet. Det inntrykk som arbeidsgruppen har fått, er at politidistriktene med unntak av de 3 store - Stockholm, Gøteborg og Malmø - ikke lenger har etterforskere som har spesialkompetanse i å behandle alvorlige voldssaker.

Den svenske riksmordkommisjonen er et bistandsorgan som er ment å skulle bistå de ulike politidistriktene i saker som gjelder drap, forsvinninger og annen alvorlig voldskriminalitet. Riksmordkommisjonen er imidlertid en liten enhet, sammenlignet med norske forhold, idet den bare består av 9 tjenestemenn/-kvinner. Dette innebærer at de fleste bistandsanmodninger avslås, og at kommisjonen bare kan yte taktisk bistand i de vanskeligste drapssakene. Kriminalteknisk åstedsarbeid utføres lokalt.

Riksmordkommisjonens bistand i en etterforskning vil vesentlig gjelde organisering og taktisk ledelse. Kommisjonen oppretter lokale organisasjoner (enheter som utfører etterforskningen) ved hjelp av den etterforskningsstyrke som tildeles av politidistriktet og setter etterforskning, opplysninger og dokumenter i system. Kommisjonen kan i tillegg bistå med utførelsen av den taktiske etterforskning.

Modellen for organisering av etterforskningen av alvorlige voldsforbrytelser er nedfelt skriftlig i et ca 60 siders særtrykk, som har tittelen "Grövre våldsbrott. Spaning och utredning", men som går under omtalen "Mordbibelen". Dette særtrykket anses i dag som delvis foreldet, og er under ny bearbeidelse. Lokalt politi skal forutsetningsvis arbeide etter samme modell i egne saker, men i følge riksmordkommisjonen skjer dette i praksis ikke. Det er særlig de administrative ferdigheter, sammensetting av opplysninger og analyse av dem, som skal være mangelfull.

Arbeidsgruppen har fått gjennomgått den organisatoriske modellen for etterforskingen i polismordutredningen Kisa/Malexander fra 1999, og en serie ran. Det ble opprettet en organisasjon på 46 personer, bestående av 2 åklagere, 38 polititjenestemenn/-kvinner og 6 kontormedarbeidere. Organisasjonsmodellen var bygd opp på samme måte som i en stor drapssak med ukjent gjerningsmann. Etterforskningsdokumentene fylte 54 ringpermer og inneholdt blant annet ca 7 600 sider med protokoller med avhør av ca 560 personer.

Som det ble demonstrert i den aktuelle saken, har riksmordkommisjonen bygget en sinnrik og ganske sikkert effektiv modell for registrering, systematisering og flyt av de til dels enorme informasjonsmengder som inngår i de omfattende drapssakene. Det er likevel tydelig at man i Sverige i langt større grad enn hos oss vektlegger manuell registrering mv av informasjonen i stedet for utbygging av dataløsninger.

Etterforskningsorganisasjonens administrative oppbygging kan skisseres som følger: Den lokale politimester er øverste formelle leder for etterforskingen. Det vil være en lokal administrasjonssjef med ansvar for lokaler, telefoner, maskiner og logistikk for øvrig. Utvelgelsen av mannskaper skjer lokalt. Den taktiske etterforsningsleder vil normalt være utrykningslederen fra riksmordkommisjonen, som også har en person som leder av underenhetene i etterforskningsorganisasjonen. Slike enheter vil være: Teknisk enhet med åstedskoordinator, pressetalsmann, en ytre enhet delt opp i avhørslag og en indre enhet, som kan deles i registerføring, indre spaning/tipsmottak og analyseenhet. Eventuelt kan det også etableres en ytre spaningsenhet (personspaning). I så tilfelle brukes personell fra rikskriminalpolitiets spaningsrotel.

Påtalemyndigheten er i Sverige ikke integrert i politiet. Også i Sverige har påtalemyndigheten ansvar for utførelsen av etterforskning av straffesaker. Til arbeidsgruppen er det blitt formidlet at hovedregelen er at påtalemyndigheten i drapssaker ikke overtar ledelsesansvaret før etterforskingen har ledet frem til skjellig grunn til mistanke mot en bestemt person. Arbeidsgruppen går ikke nærmere inn på dette spørsmålet, idet den for sitt arbeid uansett legger til grunn de rammer som følger av straffeprosessloven og påtaleinstruksen, jf mandatet. For avklaring av dette punktet kan det imidlertid blant annet vises til Juristkommissionens rapport "om händelserna efter mordet på statsminister Olof Palme", del 2, SOU 1987: 72 og "Brottsutredningen efter mordet på statsminister Olof Palme", SOU 1999: 88.

Et annet avvik fra norske forhold, er bruken av egen pressetalsmann. Forholdet til media behandler arbeidsgruppen særskilt under punkt 7.14.

Den svenske organisasjonsmodellen krever en egen skriveenhet, noe som må sees i sammenheng med at avhør i Sverige tas opp på bånd og følgelig må skrives ut.

Arbeidsgruppen har merket seg at man i det svenske rikskriminalpolitiet, hvor riksmord-kommisjonen inngår som en av mange enheter, ønsker å fokusere på forbedringspotensialet i initialfasen i en etterforskning, typisk første enhet på åstedet, jf arbeidsgruppens mandat punkt 6, som behandles særskilt i punkt 7.3. Videre tilstreber man å understreke betydningen av forbedret dokumentasjon av opprinnelig informasjon (typisk videofilming av utrykning til åsted, av åstedet og det ytre åsted), rundspøringer og sikring av elektroniske spor, som også normalt hører hjemme i startfasen. I tillegg til dette vektlegger man særskilt, etter det opplyste, forbedret notoritet av de beslutninger som treffes i løpet av etterforskningsfasen.

6.5.2 Danmark

I Danmark registreres mellom 70 og 80 drap årlig.

Arbeidsgruppen har fått opplyst at det skjer en utvikling fra "nærdrap", med tradisjonell forbindelse mellom offer og gjerningsmann, til flere "fjerndrap", dvs. drap med gjerningsmann utenfor offerets familie eller omgangs-/bekjentskapskrets og der motivet eller den utløsende faktor for drapet kan være mer uklart enn i de tradisjonelle drapssaker. Dette fører til at flere drap enn før må etterforskes over grensene både til politidistrikter, regioner og over landets grenser.

Danmark er i dag inndelt i 54 politidistrikter, i tillegg til Grønland og Færøyene. Landet er også inndelt i 7 politiregioner. En kommisjon nedsatt av Justisdepartementet foreslo i 2000 å redusere antall politidistrikter til 24.

Rikspolisjefens reiseavdeling består av ca 90 personer, fordelt på flere seksjoner. Drapsseksjonen har ca 15 etterforskere og ledere. Organisasjonen skal imidlertid være fleksibel, og det overføres hyppig personell mellom de forskjellige seksjonene.

Reiseavdelingen har ikke påtalemyndighet. Slik myndighet utøves av de lokale påtalejurister. Som regel vil politidistriktets visepolitimester være påtaleansvarlig i drapssakene der reiseavdelingen bistår. Visepolitimesteren er leder for påtaleenheten i politidistriktet, og i regelen den mest erfarne juristen. Statsadvokatene fører kontroll med politimestrene. De blir underrettet om alvorlige saker, men har ingen aktiv rolle før påtalevedtak skal treffes.

Med unntak for København, som har egen drapsavdeling, foretas den *taktiske* etterforsking av drap i Danmark med bistand fra drapsseksjonen i Rikspolisjefens reiseavdeling. Drapsseksjonen (dvs drap og alvorlig sedelighetsforbrytelse) tilkalles til alle drap hvor det ikke foreligger umiddelbar oppklaring og pågripelse (iflg Rikspolisjefens kunngjøring B 15a), og til mistenkelige dødsfall hvor det ikke er avklart et hendelsesforløp som indikerer naturlig død.

Formelt kan politimesteren i det aktuelle distrikt unnlate å be om bistand. Reelt sett anmodes det alltid om bistand, og dette synes også forutsatt å være ordningen.

Den *tekniske* etterforsking i Danmark er sentralisert under Rikspolisjefen. Det gjelder også for politiet i København, som ikke har egne tekniske etterforskere. Rikspolisjefens kriminaltekniske avdeling er stasjonert i København og ved tre regionkontorer. Etter det opplyste, rykker Teknisk avdeling også ut ved alle mistenkelige dødsfall. Avdelingen foretar også de undersøkelser og analyser som i Norge gjøres ved Laboratorie- og Fingertrykksavdelingen ved Kripos. I Danmark vil således kvaliteten på åstedsarbeidet ikke kunne variere avhengig av hvor drapet er begått.

Ved mistenkelig dødsfall er det i utgangspunktet det lokale politi som avgjør om saken skal regnes som drap, eller om dødsfallet har annen årsak. Som nevnt vil det likevel skje utrykning av rikspolisjefens kriminaltekniske gruppe. Det er opplyst for arbeidsgruppen at rikspolisjefen vil gi nye regler om taktisk bistand fra drapsseksjonen, slik at seksjonen i praksis skal konsulteres ved avgjørelsen. Årsaken er at det antas å være "mørketall" i saksgruppen savnede personer, og en "verstefalls-tenking" ønskes fremhevet mer enn det gjøres i dag.

Bistand fra drapsseksjonen gis med følgende konsept:

- Ledelse
- Data- og journalstøtte
- 3-4 taktiske etterforskere
- Nøkkelpersonell til særlige arbeidsoppgaver, typisk til rundspørring og kompetent personell til å gjennomgå data-beslag

I tillegg kommer det kriminaltekniske arbeidet.

Det lokale politi avgir etterforskere. Såkalte "høyprofil-saker" krever minst 10-12 etterforskere. Lokal ressurstilgang er alltid et tema for drøftelser. Det er den lokale politimester som avgjør hva han har til rådighet. Eksterne utgifter dekkes i sin helhet over rikspolitiets budsjett.

I rikspolitisjefens kunngjøring om bistandsordningen (Kundgørelse B nr 1 av 27. mai 1992) heter det at det vil bli avgitt en overordnet tjenestemann som på politimesterens ansvar i samarbeid med lederen av det stedlige kriminalpoliti kan tilrettelegge og lede etterforskingen. Lederen av det utsendte teamet vil i realiteten ha faktisk ledelse av den taktiske etterforsking, under politimesterens ansvar. Det er opplyst for arbeidsgruppen at lokal overstyring vil medføre at all bistand trekkes tilbake. Det er også opplyst at den påtaleansvarlige kun trer i funksjon når det blir aktuelt med rettsmøter eller kreves rettergangsskritt som må besluttet av en domstol. Vedkommende skal imidlertid følge saken og tas med på råd.

Om organiseringen kan ellers tilføyes at etterforskerne normalt deles opp i tomannslag, helst sammensatt med en fra reiseavdelingen og en fra det lokale politidistrikt. Journalføreren, som har ansvar for oppdatering, data, journalføring, registrering og redigering, arbeider tett sammen med etterforskningsledelsen.

Betydningen av rundspørringer anses som undervurdert over flere år. Lederen for rundspørringer er nå alltid en fra drapsseksjonen i reiseavdelingen. Det legges nå mye innsats i denne etterforskningsmetoden.

En etterforsker settes av til å være kontaktleddet mellom de taktiske og tekniske etterforskerne. Teknikerne skal delta på alle paroler. Kontaktpersonen skal følge teknikerne under deres gjøremål.

To etterforskere gis ansvaret for alle spor, beslag og åstedet.

Det hører med til den innledende fase å klarlegge offerets gjøren og laden, seksuelle kontakter og preferanser, pårørende og omgangskrets, arbeidssted, mulige konflikter etc, for å danne seg et oppfatning av mulig motiv og dermed om man står overfor et "nær-" eller "fjerndrap."

I utgangspunktet skjer det ikke utskifting av mannskap fra reiseavdelingen i løpet av etterforskningen. Det samme teamet arbeider til bevissituasjonen eller prioritering av andre saker tvinger frem en nedtrapping eller avslutning. Det skjer heller ikke noe bytte av etterforskningsledelse underveis. Har en etterforskning pågått i mer enn 2 måneder uten resultat, skal det holdes evalueringsmøter hver 4. uke. Statsadvokatene deltar ikke på disse møtene.

Ved etterforskning som ikke leder frem til identifisering av noen gjerningsmann, avholdes det avsluttende møter hvor reiseavdelingen, teknisk avdeling og statsadvokaten deltar. Det utarbeides da et resymé til statsadvokaten. Dette er en full gjennomgang av saken.

Overfor arbeidsgruppen er det fra reiseavdelingen uttrykt at det største potensialet for forbedring antakelig er å få bedre kontroll og oversikt over mengden av innsamlet eller innløpt informasjon.

Det er i 1987 utarbeidet et ca 100 siders kompendium, "Efterforskning af Drab og mistænkelige dødsfald", til bruk for undervisning i faget Etterforskningslære på politiskolen. Kompendiet er utarbeidet på bakgrunn av erfaringer og etterforskningsrutiner som praktiseres i rikspolisjefens reiseavdeling. Det anses imidlertid allerede delvis foreldet.

6.6 Arbeidsgruppens vurderinger og anbefalinger

Sammensetningen av arbeidsgruppen har sikret gruppen førstehåndsinnsikt i organisering av drapsetterforskning i de saker der Kripos yter taktisk bistand og i den lokale organisering i Bergen, Oslo og Trondheim politidistrikter. Gruppen har også gjennomført en muntlig

gjennomgang av flere større drapssaker, og i den forbindelse hatt møter med etterforskningsledelsen. Også ellers har gruppen hatt møter med polititjenestemenn som sitter inne med erfaring fra denne type saker. I tillegg kommer spørreundersøkelsen, som er tatt inn i punkt 5.4.2. På denne bakgrunn mener arbeidsgruppen at den har tilstrekkelig grunnlag for å foreta vurderinger og gi anbefalinger.

6.6.1 Sammenligning av modeller

Etter mandatet skal arbeidsgruppen foreta en vurdering av ulike modeller for organisering av drapssak med ukjent gjerningsmann.

Etter gruppens oppfatning er det ikke vesentlige ulikheter i måten etterforskningen av slike saker organiseres på, hva enten det gjelder etterforskning med eller uten taktisk bistand fra Kripos. Kripos kan nok ha en mer uttalt målsetting om bredde i etterforskningen, men analyserer man organisasjonsformen er likhetstrekkene slående.

I punkt 6.2 foran har arbeidsgruppen beskrevet den modell for organisering av etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsmann som anvendes når Kripos gir taktisk bistand. Den beskrivelse som der er gitt for organiseringen av etterforskningen vil, med enkelte avvik, gjelde tilsvarende for andre større politidistrikter. Den taktiske etterforskningsleder vil i samråd med en hovedetterforsker utføre de oppgaver som i "Kripos-sakene" ivaretas av utrykningslederen fra Kripos og den lokale, taktiske etterforskningsleder. Det etableres et KO, som er et nervesenter i etterforskningen. Enkeltpersoner plasseres i sentrale nøkkelroller – med ansvarsområder som rundspørring, kontakt med pårørende, grundige undersøkelser rundt avdøde osv. Tipsmottak organiseres. Elektroniske spor kartlegges og sikres. Det skjer et samspill med kriminalteknikerne. Åpningsparole og daglige møter med mannskapene går igjen som arbeidsform.

Kripos understreker at deres måte å organisere etterforskningen på, er tilpasset store informasjons- og dokumentmengder. Med dette siktes det særlig til det dataverktøy som Kripos anvender. Det er imidlertid en modell som er like anvendelig også i dokumentmessig mindre omfattende saker.

Det vil være forskjeller knyttet til ledelsesverktøyet, som i Kripos er R:Base. Bruk av datateknologi som verktøy for ledelse og organisering av etterforskning tas ikke opp her, men behandles særskilt i kapittel 9.

Under punkt 7.15 drøfter arbeidsgruppen spørsmålet i mandatet om hvor bredt det er hensiktsmessig å legge an etterforskningen i ulike typer av saker. Etter gruppens syn er ikke de modeller som er i bruk – den administrative organiseringen av etterforskningen – vesentlige ved en vurdering av bredden i etterforskningen. Bredde er, som mandatet antyder, et spørsmål om metode. Imidlertid vil tilgjengelige ressurser være en forutsetning for en bredere anlagt etterforskning, i alle fall dersom etterforskningen skal kunne oppfylle nødvendige krav til effektivitet og fremdrift.

Det er bred enighet i gruppen om at det i sakens initialfase er vesentlig å ha etablert en organisasjonsform som er i stand til å samle inn mest mulig informasjon i løpet av kort tid og til å registrere og behandle informasjonen slik at den kan danne grunnlag for adekvate etterforskingsskritt. Stikkord her vil blant annet være rundspøringer, påvirkning av publikums engasjement, tipsmottak, registrering, loggføring, arbeidsfordeling og tilstrekkelige mannskaper til å utføre arbeidet.

I det påfølgende avsnitt knyttes noen betraktninger til etterforskningen av drapssaker ved Oslo politidistrikt. Dette skyldes ikke bare at man ofte hører omtalt en såkalt "Oslo-modell" som et motstykke til "Kripos-modellen", men også at Oslo politidistrikt med ca 10 drap årlig er det eneste politidistrikt her i landet som jevnlig og nær sagt til enhver tid har drapssaker under etterforskning.

Den vesentligste forskjell mellom organiseringen av etterforskningen i "Kripos-" og i "Oslo-saker", er ressursbruken. Forskjellen gjelder ikke bare mellom Oslo og Kripos, men mellom Oslo og andre større politidistrikter som utfører den taktiske etterforskning selv. Som nevnt under punkt 6.3.1, vil Oslo i startfasen kunne sette inn større mannskapsstyrker enn noe annet politidistrikt her i landet. Det innebærer muligheter for en omfattende innsamling av informasjon på et gunstig tidspunkt. På den annen side er det tankevekkende at politiet til etterforskning av en komplisert drapssak, der etterforskningen strekker seg utover i tid, i andre og mindre politidistrikter i praksis vil anvende større ressurser enn landets største politidistrikt. Oslo har imidlertid ikke dårligere resultater å vise til enn andre. Foruten

muligheten for konsentrert innsats i sakens innledning, kan en forklaring være at man i Oslo har betydelig erfaring med etterforskning av slike saker og at kompetansen ved Voldsavsnittet er høy. Det er nok også slik at man ved Oslo politidistrikts prioritering i større grad enn i landet for øvrig "spisser" etterforskningen, det vil si at man på et tidlig stadium innretter den mot et hovedspor, eller mot en bestemt mistenkt. Som regel vil dette føre frem. Noen klare konklusjoner er imidlertid vanskelig å trekke. Vanskelighetsgraden i de enkelte saker er vanskelig å måle uten en omfattende gjennomgang av enkeltsaker, noe arbeidsgruppen har måttet avstå fra.

6.6.2 Den lokale ledelse av etterforskningen

Etterforskning av drapssak med ukjent gjerningsmann vil være et lokalt ansvar, uavhengig av om Kripos yter taktisk bistand. Erfaring viser at den lokale organisering og utførelse ikke alle steder er god nok. Det kan være intern kompetansestrid mellom ulike driftsenheter, eksempelvis mellom lensmannskontor og etterforskningsavdeling, uklare ansvarslinjer, manglende kunnskap om hva som bør gjøres og manglende ferdighet i utførelsen. Flere av disse svakhetene kan knyttes til organisering og ledelse, og er derfor relevante å behandle i dette kapitlet om etterforskningsmodeller. For at *metodene*, som drøftes i neste kapittel, effektivt skal kunne nyttes må organiseringen være på plass.

De færreste politidistrikter opplever drap så vidt jevnlig at man har etablert innøvde rutiner for ledelse av slik etterforskning. Det er imidlertid sentralt at det raskt etableres en handlekraftig ledelse av etterforskningen, samtidig som det i den lokale organisasjon må være kunnskap og ferdighet i de etterforskingsskritt som iverksettes, særlig de gjøremål som må foretas umiddelbart. Ofte vil den operative uteleder fungere som etterforskningsleder i sakens første fase. Vedkommendes kunnskaper om etterforskning vil være svært avgjørende for om de rette tiltak blir iverksatt.

Ledelsesspørsmålet behandles i dette avsnittet, mens organiseringen av utførelsen særlig tas opp i neste avsnitt – punkt 6.6.3.

Sentrale personer i et ledelsesteam vil nødvendigvis måtte være den lokale politimester eller hans stedfortreder, en taktisk etterforskningsleder og en påtaleansvarlig jurist. Rundt disse personene må det knyttes et visst antall nøkkelpersoner som har definerte, avgrensede

gjøremål. Enkelte gjøremål vil være faste i alle saker av denne type, jf fremstillingen foran i dette kapitlet. Nødvendigheten av andre oppgaver vil bero på forholdene i den aktuelle sak.

Politimesteren er som nevnt sentral. Dette følger av politimesterens funksjon og ansvar som leder av påtalemyndigheten i politiet. En drapssak med ukjent gjerningsmann er en sakstype som må følges med oppmerksomhet av politidistriktets øverste ledelse, særlig på grunn av forbrytelsens alvor, forventningen om oppklaring og dermed det særlige kravet til kvalitet i etterforskingen. Ressursbruk vil være en sentral problemstilling. Det er politimesteren som har ansvaret for at saken blir gitt tilstrekkelige ressurser, både i startfasen og i løpet av etterforskningsperioden.

Et særskilt ansvar ligger også i å sørge for at mulige drap, som enkelte "savnet-meldinger" og såkalte "mistenkelige dødsfall", gis en adekvat oppfølging alt i startfasen.

Et annet viktig politimesteransvar, som er relevant for denne utredningen, er politimesterens ansvar for at politidistriktet har gode rutiner og at disse fungerer som forutsatt, jf punkt 6.6.3 nedenfor.

Den påtaleansvarlige jurist har et overordnet ansvar for å lede etterforskingen. Dette innebærer blant annet at politijuristen skal sørge for at etterforskingen er målrettet og at den drives frem med tilbørlig hurtighet, jf riksadvokatens rundskriv del II nr 3/99. Her uttales det også at "i store eller vanskelige saker skal etterforskingen ledes aktivt av påtalemyndigheten". I drapssaker med ukjent gjerningsmann vil den taktiske etterforskningsleder, i kraft av sin politifaglige kompetanse, være den som har best forutsetninger for den daglige ledelse og innretting av etterforskingen. Den påtaleansvarlige har imidlertid et særskilt ansvar i å påse at rettssikkerhetshensyn blir ivaretatt, ikke minst at etterforskingen er objektiv. Dette gjelder også selv om gjerningsmannen er ukjent. Her vil den aktuelle problemstilling kunne være spørsmålet om bredden i etterforskingen.

I rapport nr 2/2000 fra riksadvokatens utredningsgrupper "En undersøkelse av politiets og påtalemyndighetens behandling av voldtektssaker", er det på side 23 avsnitt 2 fremhevet som avgjørende for ønsket påtalemessig styring, at etterforskingen ledes av en erfaren jurist med god kunnskap om bevissikring generelt og for volds- og sedelighetssaker spesielt. Arbeidsgruppen tiltrer dette synspunktet.

Det er ikke tilfredsstillende når 3 politidistrikter i spørreundersøkelsen har svart at det ikke er noen spesielle kriterier for utvelgelse av påtaleansvarlig. Det er heller ikke tilfredsstillende når hele 13 distrikter bruker saksjourlister som kriterium for utvelgelse. I de tilfellene der godt kvalifiserte jurister er samlet i en egen enhet som behandler alvorlige voldssaker, vil imidlertid et jourssystem innen enheten formentlig være tilstrekkelig. Det vil likevel bare være et fåtall politidistrikter der dette er relevant.

For gruppen står det som selvsagt at det ikke må bero på tilfeldigheter hvem som skal stå som påtaleansvarlig i en drapssak med ukjent gjerningsmann, for eksempel ved at jourhavende "fanger" saken. Utgangspunktet må være at den faglig best kvalifiserte gis dette ansvaret.

Når det gjelder ansvaret til og rollen for den lokale taktiske etterforsningsleder, viser arbeidsgruppen især til fremstillingen under punkt 6.2 foran. Når Kripas bistår med blant annet taktisk etterforsningsledelse, vil vedkommende ha en viktig funksjon som nærmeste medarbeider for utrykningslederen fra Kripas. Hvem denne personen skal være, vil nødvendigvis bero på de lokale forhold. Som for den påtaleansvarlige, er det grunn til å understreke at kvalitetskrav må styre utvelgelsen.

6.6.2.1 Anbefalinger

I det enkelte politidistrikt bør de personer som skal inngå i etterforsningsledelsen av drapssaker hvor det ikke umiddelbart er konstatert hvem som er gjerningsmann, være valgt ut på forhånd. Dette gjelder naturligvis også oppgaven som påtaleansvarlig. Når det gjelder den taktiske etterforsningsleder, må utgangspunktet være at åstedet eller funnstedet ikke alene må styre utvelgelsen. Geografiske forhold kan ha betydning. Dette må imidlertid være gjennomtenkt på forhånd, slik at muligheten for uklare ansvarsforhold elimineres.

6.6.3 Den lokale organisering av etterforskingen

Selv om etterforsking av drapssaker med ukjent gjerningsmann i prinsippet ikke adskiller seg fra annen etterforsking av alvorlige straffesaker, stiller omfanget av etterforskingen, ressurs- og mannskapsbruken, særlige krav til en planmessig ledelse og styring. I de største sakene, hvor det kan være aktuelt å disponere eksempelvis et større antall etterforskere over et lengre

tidsrom og hvor informasjonsmengden blir særdeles betydelig, stilles etterforskningsledelsen overfor utfordringer som man lokalt ikke er fortrolig med. Organiseringen står da sentralt. I politiet er man i andre sammenhenger fortrolig med betydningen av et funksjonelt planverk og av å ha en beredskap for effektivt å kunne håndtere ulike hendelser som krever rask innsats av større mannskapsstyrker. Arbeidsgruppen er ikke i tvil om at det også for en formålstjenlig organisering, styring og utførelse av de etterforskingsskritt som en alvorlig drapssak krever, er nødvendig at man i det enkelte politidistrikt på forhånd har en plan for organisering og innsats.

I initialfasen av en drapssak, og i andre alvorlige voldsaker, må det umiddelbart iverksettes politimessige/etterforskningsmessige tiltak. En del av disse gjøremålene må skje så tidlig at man knapt har rukket å etablere en etterforskningsledelse. I denne særlig kritiske fase, er det av betydning at det enkelte politidistrikt har kompetanse og erfaring i å håndtere slike oppgaver.

Besvarelsen av spørreundersøkelsen tyder på at det i liten grad foreligger noe planverk som regulerer de første etterforskingsskritt ved melding om drap. Bare 10 av politidistriktene svarte at de hadde slikt planverk. Av dette skal man ikke dra den slutning at ikke de første gjøremål skjer planmessig. Politiet som etat er fortrolig med øyeblikkelig mobilisering av innsats ved uventede begivenheter. Det er også slik at de fleste politidistrikter har nedfelt rutiner for første håndtering av et åsted i tiltakskort eller instruks for operative mannskaper.

En medvirkende årsak til manglende instruks-/planverk kan være at utarbeidelse av et slikt planverk er et tidkrevende og vanskelig arbeid som må gjøres lokalt.

Initialfasen i en drapssak, som også omtales særskilt under punkt 7.2, er imidlertid på mange vis sakens mest kritiske tidspunkt. Hvordan denne fasen håndteres vil kunne være avgjørende for sakens oppklaring, eventuelt vil en dyktig håndtering av denne fasen kunne føre til at politiet spares for bruk av store ressurser under en langvarig etterforskning og til at pårørende og lokalsamfunn unngår belastningen ved uvisshet og frykt over tid. Samtidig vil initialfasen lett kunne fortone seg noe kaotisk. Meldingen om drap vil komme overraskende og den kan komme på et hvilket som helst tidspunkt på døgnet. Det kan være at politiet samtidig må ivareta en rekke operative gjøremål, slik at flere enheter berøres samtidig.

Arbeidsgruppen er ikke i tvil om at politiet vil stå bedre rustet dersom det foreligger et planverk, helt ned på et detaljnivå, som ivaretar de etterforskningsmessige gjøremål i sakens initialfase.

Når etterforskningsledelsen er opprettet vil det, i en drapssak hvor det ikke umiddelbart konstateres noen kjent gjerningsmann, måtte settes personer i sentrale roller for ulike deler av etterforskningen. Mannskaper tildeles så ulike roller i informasjonsinnsamlingen. Ofte vil det være påkrevet med innsats fra andre avdelinger. Forholdet til massemedia må håndteres.

Som nevnt tidligere i denne fremstillingen, bør det til etterforskningen knyttes et visst antall nøkkelpersoner som har definerte, avgrensede gjøremål. Det anbefales at disse personene er forhåndsutpekt. Dermed har man mulighet for å sikre at det bygges opp eller vedlikeholdes nødvendig kompetanse i politidistriktet. Det gir også en mulighet for å øve på samhandling i etterforskning av kompliserte saker, noe som gruppen legger til grunn vil bidra til å heve nivået på etterforskning også i andre sakstyper. Det nøkkelpersonell gruppen her tenker på er personer som er tiltenkt særlig ansvar for ledelse av ulike etterforskningsprosjekter. Her nevnes særskilt:

- rundspøringer.
- kartlegging og sikring eller "frysing" av elektroniske spor
- teknisk etterforskning
- etablering av tipsmottak
- avhør

Spørreundersøkelsen bekrefter gruppens erfaring med at utvelgelsen av de mannskaper som deltar i etterforskningen av større drapssaker i mange tilfeller er ad hoc-preget. Det kan for eksempel være at etterforskerne i hovedsak blir valgt fra et lensmannskontor fordi drapet skjedde der, eller at man utelukker flinke etterforskere fra en driftsenhet fordi drapet skjedde i området til en annen driftsenhet i distriktet. Tjenestelister synes ikke sjelden også å være styringsinstrumentet for utvelgelsen.

Arbeidsgruppen er av den oppfatning at det ligger et forbedringspotensiale i utvelgelsen av mannskaper. Utgangspunktet må være at de etterforskere i politidistriktet som anses best skikket, øremerkes for etterforskning av denne type saker. De aktuelle etterforskere vil måtte

arbeide sammen i team. Dette vil kunne innebære nært samarbeid om avhør mm over grensene for de ulike driftsenhetene i politidistriktet. En slik øremerking gir også grunnlag for å utvikle spesialiserte ferdigheter hos de enkelte. Eksempelvis vil dette kunne gjelde rundspørring, sikring av elektroniske spor, kontakt med pårørende mv. Både samarbeid over grenser innen politidistriktet og en utvikling av emnevis ekspertise vil være noe politidistriktene har nytte av i andre saksforhold.

6.6.3.1 Anbefalinger

Arbeidsgruppen anbefaler at hvert politidistrikt utarbeider et planverk som ivaretar visse grunnleggende forutsetninger for en vellykket etterforskning. Dette innebærer for initialfasen:

- planverk for organisering av etterforskning av omfattende drapssak, herunder instruks for ressurstilgang, for ekstraordinær innsats de første dager og for tilretteleggelse av bistand fra Kripos
- utvikling av sjekkliste for mottak av melding om drap for vaktsjef og for første håndtering av et drapssted
- varslingsplan
- plan for håndtering av media
- instruks for tipsmottak

Et planverk for igangsetting og gjennomføring av etterforskning av drapssaker bør etter gruppens mening være standardisert med muligheter for lokale tilpasninger. Det anbefales at det nedsettes en arbeidsgruppe, som får i oppgave å utforme en mal for et slikt planverk.

Videre anbefaler gruppen at politidistriktene innarbeider i sitt plan- eller instruksverk en forhåndsutvelgelse ("øremerking") av personell som skal avses til denne type sak og med fordeling av de oppgaver personellet i utgangspunktet skal utføre. Dette gjelder særlig de personer som er tiltenkt ansvar for ulike forhåndsutpekte prosjekter, men distriktene må også ha en bevisst holdning til utvelgelse av øvrige etterforskere og hvor kriteriet må være kvalifikasjoner, jf foran.

6.6.4 Et særskilt spørsmål – mulighet for utskifting av etterforsningsledelsen?

I enkelte tilfeller lykkes ikke politiet, selv etter langvarig etterforsking, å finne frem til gjerningsmannen. Gruppen har særlig på denne bakgrunn vurdert om det generelt vil kunne være et forbedringspotensiale i å skifte ut etterforsningsledelse i en langvarig drapssak. Argumentet for vil, slik gruppen ser det, være muligheten for å få inn friske øyne, som kan se muligheter eller spor som den sittende etterforsningsledelse har oversett eller ikke vektlagt. Til illustrasjon er det blitt opplyst at man i England til tider bytter ut etterforsningsledelsen i en drapssak etter 4 uker.

I en langvarig drapsetterforsking vil det av naturlige grunner finne sted en viss utskifting av etterforskere på saken. Det forekommer også endringer i etterforsningsledelsen. Det er imidlertid ingen tradisjon for mer eller mindre rutinemessig utskifting av etterforsningsledelse.

Gruppen går ikke inn for noen slik løsning.

Drapsetterforsking er et utpreget teamarbeid. Ledelse bør og skal utøves også ved at medarbeiderne oppmuntres til å delta i diskusjon om innfallsvinkler til etterforskingen. Det forutsettes også at de personer som inngår i etterforsningsledelsen er oppdaterte på den informasjon som er i saken, og at de jevnlig drøfter opplegget for og prioriteringen av de ulike etterforskingsskritt. Bistand fra kriminalanalytikere vil også være et bidrag til å bringe inn alternative synspunkter på innrettingen av etterforskingen.

Etter hvert som en komplisert drapsetterforsking skrider frem, vil mengden av informasjon kunne være særdeles omfangsrik. Det er vanskelig å tenke seg at en ny etterforsningsledelse vil kunne overta uten ikke ubetydelig tidsstap. En tidsfrist for utskifting av etterforsningsledelse vil dessuten kunne være demotiverende for etterforsningsgruppen som helhet. Måloppnåelse – oppklaring – vil naturligvis være en drivkraft for alle som er involvert i etterforskingen. Å knytte noen tidsfrist til etterforsningsledelsen for oppklaring hvis den ikke skal skiftes ut, kan likevel sees på som betenkelig i forhold til kravet til objektivitet i etterforskingen.

7. METODER FOR ETTERFORSKING

7.1 Innledning

Etter mandatets punkt 2 skal arbeidsgruppen beskrive og vurdere eksisterende metoder for etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsmann. Det er angitt at gruppen blant annet bør se nærmere på hvor bredt det er hensiktsmessig å legge an etterforskningen i ulike typer av saker, og opplegg for avhør av mistenkt og siktet. Også andre punkter i mandatet berører eller gjelder etterforskningsmetoder. Gruppen har valgt å behandle elektroniske spor i dette kapitlet, jf mandatets punkt 4. Likeledes tas her drøftelsen av første enhet på åstedet, jf mandatets punkt 6.

Det er ingen etterforskningsmetoder som kun brukes i drapssaker. Dette innebærer at en beskrivelse av eksisterende metoder for etterforskning av drapssaker vil måtte omfatte de etterforskningsmetoder som politiet i dag gjør bruk av på nær sagt alle kriminalitetsområder. Det sier seg selv at en slik fremstilling, selv i skisseform, ville måtte bli svært omfattende. En bred beskrivelse av etterforskningsmetoder i straffesaker ville sprengte rammen for denne innstillingen. Det er også et spørsmål om hvor hensiktsmessig en bredt anlagt fremstilling ville være.

Gruppen har valgt å konsentrere fremstillingen om enkelte, utvalgte etterforskningsmetoder. Det gjelder områder som gruppen anser særlig relevante, først og fremst fordi de er sårbare punkter i en etterforskning – eksempelvis initialfasen – eller fordi gruppen antar at det her kan være et særlig forbedringspotensiale. Enkelte temaer tas med fordi de er nye og det kan være grunn til å tro at politi og påtalemyndighet ennå ikke er fullt ut fortrolige med dem. De spørsmål som er særskilt reist i mandatet, blir naturligvis forsøkt besvart. Gruppen har valgt å ikke bare behandle problemstillinger som gjelder det stadiet i saken der gjerningsmannen er totalt ukjent. Eksempelvis omfatter mandatet også det å se nærmere på opplegg for avhør av siktede.

Fremstillingen pretenderer heller ikke å gi en omfattende beskrivelse av de metoder som har fått plass i kapitlet. Det kan nevnes at en grundig gjennomgang av metoder for sikring av elektroniske spor alene vil kunne fylle en lærebok. Ved Politihøgskolen er det for øvrig under utarbeidelse en håndbok i etterforskning.

Avslutningsvis har gruppen funnet grunn til å trekke frem problemstillinger knyttet til savnetmeldinger og mistenkelige dødsfall. I disse to gruppene vil det erfaringsmessig ligge noen drap. I slike saker vil det være en fare for at informasjon går tapt nettopp på grunn av at det ikke settes inn tilstrekkelig med ressurser i startfasen.

7.2 Initialfasen

Det kan ikke understrekes nok hvor viktig og avgjørende det i regelen er at det i initialfasen treffes riktige beslutninger og at disse settes ut i livet på en korrekt måte. Feil som gjøres på dette tidspunkt vil være vanskelig, noen ganger umulig, å få rettet opp.

Tiden vil alltid arbeide mot etterforskerne. Jo lenger etterforskingen pågår, desto vanskeligere blir det å få frem korrekt informasjon. Vitner vil huske dårligere etter en tid, og de vil kunne bli påvirket av andre vitner eller av medias fremstilling av saken. For sikring av et åsted eller funnsted er tidsfaktoren sentral. Det gjelder å hindre at spor blir ødelagt eller går tapt. Også annen informasjon kan gå tapt, typisk registrering av mulige vitner.

I mange saker vil det også være slik at gjerningsmannen sannsynligvis befinner seg nærmere åstedet på tidspunktet for mottak av meldingen enn senere i etterforskingen. Også av den grunn vil arbeidet i startfasen være av stor betydning. Klarer etterforskingen å få frem informasjon som fører til at gjerningsmannen raskt blir pågrepet, vil dette ha flere positive følger. Befolkningen blir skånet for uro og engstelse ved uoppklarte alvorlige straffesaker. Politiet blir spart for bruk av store ressurser under en langvarig etterforsking.

Skal systemer for varsling og fremdrift av etterforskingen fungere, må tjenestemennene/-kvinnene ha de rette kunnskaper, erfaringer og forståelse av hvor viktig de første etterforskingsskritt er.

Størrelsen på de ressursene som settes inn i initialfasen vil ha stor innvirkning på hvordan etterforskingen vil forløpe. De store politidistriktene kan sette inn en større mannskapsstyrke i denne fasen enn hva de mindre kan gjøre. Det er arbeidsgruppens vurdering at muligheten til å lykkes under den første delen av etterforskingen, synes å ha sammenheng med hvilke ressurser som blir satt inn.

Etterforskingen, både taktisk og teknisk, må koordineres fra starten under en operativ uteleder/etterforskningsleder/utrykningsleder.

Medias rolle under initialfasen kan ha betydning for utviklingen av saken. For å få styring over informasjonen som kan gis ut, må det være avklart hvem som skal orientere media. Det vises til punkt 7.14 nedenfor.

I punkt 6.6.2.1 har arbeidsgruppen gitt noen anbefalinger med sikte på å forbedre politiets håndtering av en drapssak i initialfasen.

7.3 Første enhet på åstedet

Arbeidsoppgavene for første enhet på åstedet kan deles inn i ulike faser så som meldingsmottak, forberedelse til utrykning, utrykningen, ankomst til åstedet, avsperring, sikring av åstedet og beslutning om videre åstedsarbeid.

Første enhet på åstedet må oppfatte sporene på åstedet, slik at de riktige tiltak blir iverksatt med tanke på etterforsking med drap med ukjent gjerningsmann. I motsatt fall blir det vanskelig å få etterforskingen inn på rett spor i ettertid.

Åstedgranskere blir stilt overfor ulike utfordringer på åstedet, avhengig av kvaliteten på det arbeide som er utført av første enhet på åstedet. Feilvurderinger eller dårlig utført arbeid vil ofte ikke kunne repareres.

Det ligger således et stort ansvar på første enhet på et åsted for en alvorlig voldsforbrytelse. Samtidig er de oppgaver som enheten vil stå overfor komplekse. Enkelte av oppgavene kan synes å stå i motstrid med andre. Det vil kunne være livreddende handlinger, ivaretagelse av egen og andres sikkerhet, typisk ved at muligheten for at en bevæpnet drapsmann ennå befinner seg på eller ved åstedet, pågrepelse av mulig gjerningsmann og sikring av beviser, både av taktisk og teknisk art mv. Den første patruljen som ankommer åstedet må være i stand til å ta avgjørelser som er systematiske og etterrettelige, og som det er mulig å bygge den videre etterforsking på. Både tekniske og taktiske avgjørelser skal tas i denne hektiske fasen av arbeidet. Dette krever at mannskapene har innsikt i at det som nå gjøres kan ha

grunnleggende betydning for utviklingen av saken. Enhetene som rykker ut til åsteder i alvorlige straffesaker synes godt forberedt på de operative gjøremål. Det er imidlertid gruppens klare inntrykk at de etterforskmessige gjøremål for første enhet på åstedet i dag ikke er tilstrekkelig fokusert ved opplæring og øvelser for de operative enheter. Spørreundersøkelsen som arbeidsgruppen har utført bekrefter dette inntrykket.

Det er på denne bakgrunn arbeidsgruppens oppfatning at kompetansen hos mannskapene i vurderinger av spor i første fasen kan bli bedre. Første enhet på åstedet må dertil gis støtte til beslutninger av personer som har innsikt i etterforskning av alvorlige voldssaker. Når tjenestemenn med god etterforskningskompetanse er med på beslutningsprosessen, vil dette sikre en god start, noe som igjen vil øke muligheten for en oppklaring av saken.

I punkt 6.6.3 har arbeidsgruppen anbefalt at hvert politidistrikt utarbeider planverk for organisering av etterforskning av større drapssak i initialfasen og faste rutiner for første håndtering av et drapsåsted.

Foruten tradisjonell sikring av åsted og informasjon, blant annet gjennom opptak av personalia på vitner mv, foreligger det et åpenbart forbedringspotensiale i bruk av tekniske hjelpemidler, først og fremst videoopptak. Ideelt sett vil dette kunne gjelde alt under utrykning eller kjøring til åstedet, men i alle fall vil opptak av åstedet med publikum bedre bevissikringen.

De situasjoner som er beskrevet ovenfor, gjelder ikke bare når det er åpenbart at man står overfor et åsted for en forbrytelse. Mannskapene i ordenstjeneste vil ikke sjelden møte tilfeller der en person blir funnet død, og hvor dødsårsaken ikke uten videre kan regnes som naturlig. Det er arbeidsgruppens inntrykk at det forekommer tilfeller der arbeidet med sikring av et mulig åsted og annen informasjon går på bekostning av mer operative gjøremål. Nettopp i de mer uklare tilfellene, ved de såkalte mistenkelige dødsfallene, synes faren størst for at grunnleggende etterforskmessige grep ikke blir utført.

7.3.1 Anbefalinger

Det er behov for å øke kunnskapene om de etterforskingstiltak som skal igangsettes umiddelbart. Undervisningen ved Politihøgskolen i "første enhet på åstedet" må synliggjøre de første etterforskingstiltakene på en klarere måte enn hva som er tilfellet i dag.

Politidistriktene må gjennomføre tilsvarende opplæring for sine mannskaper.

Det bør satses mer på bruk av video i forbindelse med utrykning til åsted for alvorlige forbrytelser.

7.4 Åstedsundersøkelsen

I arbeidsgruppens mandat heter det at gruppen særlig bør ha oppmerksomheten rettet mot den taktiske etterforsking: "Viser det seg å være behov for å se nærmere også på mer teknisk pregede forhold, for eksempel ved at det nedsettes en undergruppe, kan dette tas opp med riksadvokaten". Det er likevel en del av gruppens mandat å vurdere behovet for og bruken av sakkyndige. Sakkyndighet som regelmessig benyttes i drapssaker er rettsmedisin og rettsgenetikk. Politiets kriminalteknikere vil i så godt som hver eneste sak være i kontakt med sakkyndige på disse felter. Problemstillinger som kan oppstå i den forbindelse, behandles i kapittel 8.

I arbeidet med innstillingen har gruppen, dels ved de erfaringer som ligger i sammensetningen av gruppen, dels ved gjennomgang av enkeltsaker og dels ved erfaringsutveksling både med tekniske og taktiske etterforskere, kommet til at det ikke er behov for en særskilt behandling av mer teknisk pregede forhold, dog med en reservasjon for dokumentasjonen av det kriminaltekniske arbeidet, se nedenfor. Gruppen velger likevel å gi også selve åstedsundersøkelser en kommentar.

Arbeidsgruppen erfarer at åstedsundersøkelsene som blir utført i de alvorlige straffesakene er av høy kvalitet. De blir utført av tjenestemenn med gode faglige kunnskaper, innsikt og erfaring. Med unntak for de største politidistriktene, som utfører selvstendige åstedsundersøkelser i alvorlige straffesaker, er det bare unntaksvis at det ikke er Kripas som utfører slike undersøkelser i drapssaker med ukjent gjerningsmann.

De siste årene har alle kriminalteknikere som utfører åstedsarbeidet i de alvorligste straffesakene, deltatt på etterutdanningskurs ved Politihøgskolen. Utdanningen har medført at kompetansen til tjenestemennene har økt. I tillegg er det gjennomført en standardisering av åstedsarbeidet i de alvorligste sakene etter mønster fra Kripos sine erfaringer.

Når åstedsundersøkelser her omtales, er det fordi det likevel er et forbedringspotensiale.

Fra drapet blir oppdaget/ liket blir funnet, vil det alltid ta noe tid før åstedsundersøkelsen kan starte med teknikere fra Kripos. Det viktigste hjelpemiddel Kripos har i startfasen er at lokale tjenestemenn sikrer åstedet forsvarlig, frem til åstedsundersøkelsen kan starte.

I enkelte saker har lokale åstedsgranskere startet arbeidet på åstedet. Dette har medført at arbeidet for Kripos er blitt vanskeliggjort. Det er en utfordring for distriktene å få til et samarbeid med Kripos, slik at dette unngås i framtiden.

Tilbakemeldinger til arbeidsgruppen er at det fortsatt forekommer at for mange personer har vært inne på åstedet før åstedsundersøkelsen kommer i gang. Mye arbeid blir nedlagt for å få avklart spor som ikke er avsatt av gjerningsmannen, men av polititjenestemenn, hjelpemannskaper og andre personer.

Et snart 50 år gammelt rundskriv fra riksadvokaten, del II nr 5/1953, som er gitt overskriften Åstedsundersøkelse og politiavhør i alvorligere saker, omhandler blant annet etterforskningsoppgaver i initialfasen. Rundskrivet er fortsatt aktuelt. Fra rundskrivet hitsettes:

”Inntil den spesialsakkyndige kriminaltekniker kan komme tilstede, må det stedlige politi først og fremst sørge for å holde åstedet og de gjenstander som befinner seg på dette, *urørt*. I det øyemed bør hus eller rom hvor forbrytelsen måtte være begått så vidt mulig stenges og om mulig så vel i dette tilfelle som hvor forbrytelsen er begått ute, et tilstrekkelig område avspærres og kontinuerlig vakthold dag og natt etableres, så uvedkommende holdes borte fra åstedet.”

Med de muligheter dagens teknologi gir for sikring av biologiske spor, er formaningen om å holde åstedet urørt ikke mindre aktuell i dag enn i 1953.

Når det gjelder de skriftlige rapporter om åstedsundersøkelse, har arbeidsgruppen registrert at de i mange tilfeller kan synes noe knappe. Gruppen er naturligvis innforstått med at det verken er praktisk eller formålstjenlig å dokumentere alt åstedsarbeid, eksempelvis den betydelige mengden fotografier som tas på et åsted - det må gjøres et utvalg. Det viser seg likevel ikke helt sjeldent at det er foretatt kriminaltekniske undersøkelser som ikke har nedfelt seg i rapportene. I de tilfeller der mulige spor ikke er fulgt opp med ulike former for undersøkelser, ligger det i regelen gjennomtenkte vurderinger bak uten at dette lar seg avlese i straffesaksdokumentene. Det er først ved den påtalemessige behandlingen eller under sakens behandling i rettsapparatet at tilleggsopplysningene kommer frem, i sistnevnte tilfelle under kriminalteknisk redegjørelse for domstolen, både tilleggsopplysninger om utførte undersøkelser og begrunnelser for de valg som er gjort.

Det er også gruppens inntrykk at rapportene har blitt kortere enn før. Dette er i tilfelle en utvikling som ikke harmonerer med de krav man i dag tid stiller til notoritet og etterprøvbarehet.

Det er liten tvil om at det stilles økende krav til notoritet over politiets og påtalemyndighetens arbeid med de alvorlige straffesakene. I stigende utstrekning opplever man politiets arbeid, herunder det kriminaltekniske, settes under lupen, blant annet ved å bringe inn alternativ sakkyndighet. Ved å gjøre åstedsrapportene knappe risikerer politiet unødvendig å utsette seg for uberettiget kritikk og mistenkeliggjøring.

Gruppen fastholder at åstedsarbeidet er preget av høy kvalitet. Problemstillingen er imidlertid om dokumentasjonen av arbeidet er fullt ut tilfredsstillende.

7.4.1 Anbefalinger

Deler av riksadvokatens rundskriv del II nr 5/1953 revitaliseres.

Gruppen anbefaler at høyere påtalemyndighet og representanter for det kriminaltekniske miljø i fellesskap ser på utformingen av rapporter om åstedsundersøkelser.

7.5 Åstedskoordinator

Arbeidsgruppen velger her også å redegjøre kort for innføringen av åstedskoordinator i kompliserte drapssaker.

Laboratorieavdelingen ved Kripas har under etterforskingen av flere saker i den senere tid startet med å utpeke en koordinator for åstedsarbeidet. Åstedskoordinatorens arbeidsoppgaver defineres slik: "En person som har til oppgave å samordne alle typer undersøkelser relatert til åstedsundersøkelsen i en konkret sak eller sakskompleks – herunder beslaglagt (sikret) materiale og sørge for all nødvendig kommunikasjon og informasjon mellom alle parter i saken relatert til den tekniske etterforsking."

Gruppen har fått opplyst at også Oslo politidistrikt i løpet av 2001 har innført bruk av en politiførstebetjent fra Kriminalteknisk avsnitt i en tilsvarende koordinatorfunksjon.

I Sverige er åstedskoordinator benyttet i enkelte saker. Tilbakemeldingene så langt skal være gode.

Definisjonen av arbeidsoppgavene forutsetter at åstedskoordinatoren er en person med gode faglige kvalifikasjoner og ledererfaring.

Behovet for en åstedkordinator er opplyst å gjelde for omfattende og kompliserte saker med flere kriminalteknikere under arbeid samtidig. Det vil kunne dreie seg om saker med mer enn ett åsted eller funnsted, eller hvor det er mye materiale å sikre og etterbehandle. Dels vil det være kriminaltekniske undersøkelser ved Kripas, dels undersøkelser som må foretas av eksterne sakkyndige.

Kriminalteknikerne er ofte tilstede bare under første fase av etterforskningsarbeidet. Etter en tid forlater de etterforskningsgruppen for å arbeide med nye saker. Arbeidsgruppen har fått inntrykk av at kommunikasjonen mellom de taktiske og tekniske etterforskningsgrupper, på denne bakgrunn, ikke alltid har fungert optimalt.

Formålet med en åstedskoordinator er å styrke samarbeidet mellom de taktiske og de tekniske etterforskere, og mellom etterforskningsledelse og eksterne sakkyndige/samarbeidspartnere.

Taktiske disposisjoner eller opplysninger som kommer til under etterforskningen, vil påvirke behovet for prioriteringer av etterarbeidet med sikret materiale. Det er viktig at de gjøremål som haster mest i forhold til etterforskningen, blir behandlet først. I denne prosessen antas også at man kan få redusert antall prøver som rekvireres til det som egentlig er nødvendig, samtidig som etterforskningen spisses gjennom den seleksjon av prøver som foretas i samarbeid med etterforskningsledelsen. Åstedskoordinatoren skal holde en løpende og fullstendig oversikt over hva som er samlet inn av spor, sørge for at disse blir adekvat behandlet, eventuelt holdt tilbake som ledd i en prioritering. Vedkommende skal holde etterforskningsledelsen oppdatert. En slik kontroll og løpende kommunikasjon er vanskelig for kriminalteknikerne, som i regelen også har andre oppdrag de er engasjerte i.

Åstedskoordinatoren vil derved til enhver tid ha kunnskap om hvilke disposisjoner som er truffet og hva som lå til grunn for disse.

Gruppen tar innføringen av en åstedskoordinator til etterretning. Utviklingen er så vidt ny at gruppen vanskelig kan foreta en evaluering av denne endringen i administreringen av den tekniske etterforskning. Først må det vinnes erfaringer. Arbeidsgruppen vil likevel gi uttrykk for støtte til endringer som kan bedre samspillet mellom den tekniske og den taktiske etterforskning.

7.6 Elektroniske spor

7.6.1 Innledning

Elektroniske spor innhentes i dag rutinemessig i de fleste saker av alvorlig art, herunder i drapssaker med ukjent gjerningsmann. Det er vanskelig å lage en uttømmende liste over alle aktuelle kilder for elektroniske spor da teknologien er under stadig utvikling og mulighetene er mange. Som eksempler kan nevnes telekommunikasjonsdata, transaksjonsdata fra banker/kredittselskap, data knyttet til ulike typer medlemskort/bonuskort, data fra drosjetaksameter med mer.

Elektroniske spor kan gi viktig informasjon til etterforskningen. Man kan dele sporene inn i stedsspesifikke- og personspesifikke spor.

De stedsspesifikke sporene er knyttet til et geografisk område, eksempelvis utskrifter fra bestemte basestasjoner for mobiltrafikk, minibanker, betalingsautomater med mer i et bestemt område. Slike spor kan gi nyttig informasjon om hvilke personer som var i dette området i et aktuelt tidsrom.

De personspesifikke sporene er knyttet til aktuelle personer for etterforskingen som ofre, vitner og mistenkte/siktede. Disse sporene kan si mye om en persons bevegelser, gjøremål, omgangskrets, handlemønster med mer. Sporene kan være med på å avkrefte eller bekrefte opplysninger som er vesentlige for etterforskingen.

De elektroniske sporene sier noe om hvor og når en bestemt gjenstand som legger igjen elektroniske spor ble brukt. De sier oss lite om *hvem* som har brukt gjenstanden. Dette er en viktig oppgave for den taktiske etterforskingen. Det er av denne grunn viktig at ansvarlig tjenestemann for elektroniske spor har tett kontakt med den taktiske etterforskningsledelsen.

Ansvar for elektroniske spor skilles ofte ut som et eget prosjekt i etterforskingen med en eller flere tjenestemenn som jobber med dette. Mange av de elektroniske sporene har begrenset lagringstid og det kreves derfor at alle aktuelle kilder for elektroniske spor kartlegges i initialfasen av etterforskingen og at man sikrer seg at disse sporene ikke går tapt. Arbeidet med innhenting og bearbeiding/analyse av disse sporene er ofte tidkrevende i drapssaker med ukjent gjerningsmann fordi mengden innhentet materiale kan være meget stor.

7.6.2 Problemstillinger

7.6.2.1 Kompetansen i politiet

Slik situasjonen er i dag, finnes det ikke noe formelt utdanningstilbud innen elektroniske spor i politiet. De som har kunnskaper innen fagfeltet har i stor grad tilegnet seg dette gjennom egeninteresse og praktisk arbeid med elektroniske spor i etterforskingen. Det finnes heller ikke noe offisielt læreverk for hvordan slike spor skal behandles og gruppen er kjent med at rutine rundt arbeidet med elektroniske spor varierer fra politidistrikt til politidistrikt.

En del politidistrikter har laget lokale instruksjoner for innhenting og behandling/analyse av elektroniske spor. Videre har enkelte tjenestemenn nedtegnet sine erfaringer med elektroniske spor i kompendier, som i større eller mindre grad er distribuert til forskjellige avdelinger i politiet.

Noe av forklaringen på at det ikke finnes et opplæringstilbud, er at etterforskningsmetoden er relativt ny. Det har også vært uklart hvilken særinstitusjon som skal ha et overordnet ansvar for metodeutvikling og informasjonformidling innen elektroniske spor. Både Politihøgskolen, Kripos og Økokrim kan være aktuelle institusjoner, men ansvarsfordelingen er ikke klarlagt. Gruppen mener at det også kan være nyttig å etablere et fagmiljø for kontaktpersonene innen elektroniske spor i de enkelte politidistriktene. Man vil på denne måten kunne spre erfaringskunnskap knyttet til ulike problemstillinger som dukker opp under etterforskning.

Det er etter gruppens mening viktig at det lages et differensiert opplæringstilbud da behovet for kompetanse vil være forskjellig. Etterforskere med ansvar for elektroniske spor vil selvfølgelig ha behov for en grundig opplæring. Men også de øvrige etterforskere, for eksempel etterforskningsledelsen, de som foretar ransaking av åsteder, påtalejurister med flere vil ha behov for kunnskap innenfor dette fagområdet.

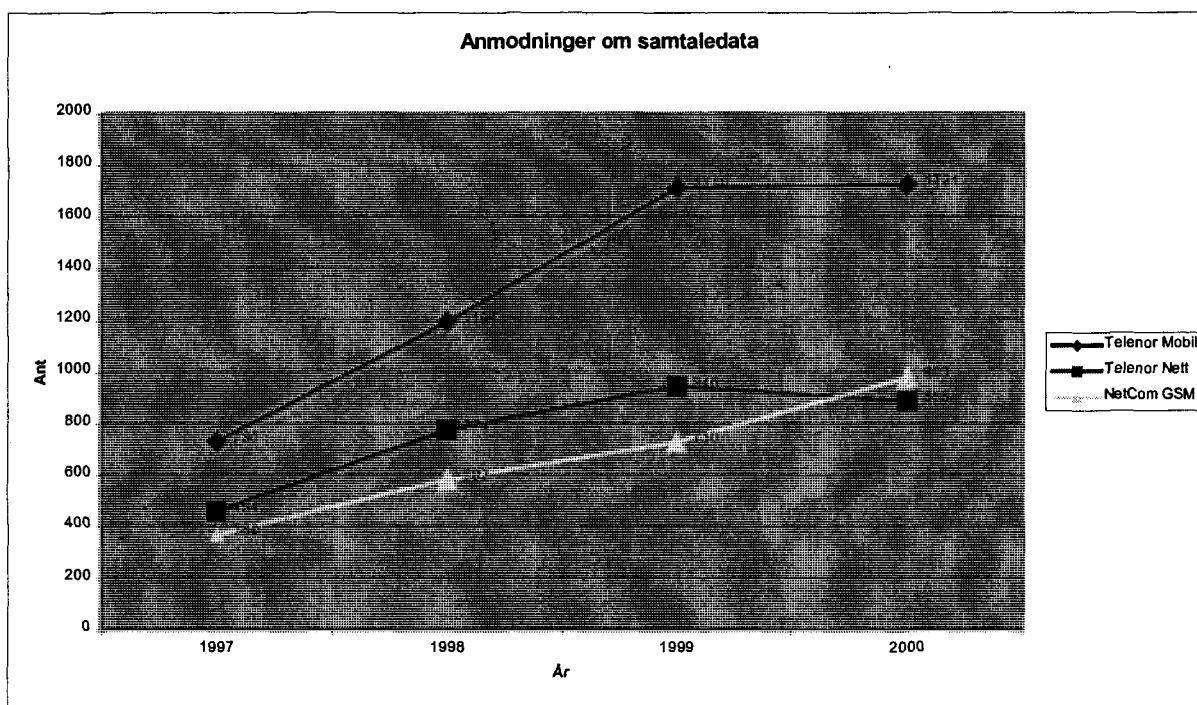
7.6.2.2 Leveringstid hos leverandører av data

De elektroniske sporene innhentes fra eksterne samarbeidspartnere som besitter aktuelle data av relevans for etterforskningen. Det oppleves ofte som et problem at leveringstiden til disse leverandørene, særlig teleselskapene, er for lang. Dette gjør at viktig informasjon ikke er tilgjengelig for etterforskingsteamet før etterforskningen har pågått en stund. Årsakene til den lange leveringstiden kan være flere. Blant annet vil følgende faktorer ha betydning:

- antall anmodninger og henvendelser fra politiet
- rammebetingelsene hos leverandørene, blant annet antall personer som jobber med saker fra politiet og hvordan systemene er tilrettelagt for uthenting av aktuelle data
- lagringstiden for de dataene som politiet anmoder om
- prioritering av innkomne anmodninger

Antall anmodninger til teleselskapene har vært sterkt økende de siste årene. Det er først i siste halvdel av 1990-tallet at politiet regelmessig har begynt å innhente elektroniske spor i etterforskning av straffesaker. Dette skyldes trolig at metoden er blitt mer kjent og at bruken av gjenstander som legger igjen elektroniske spor har økt. Dette kan synliggjøres gjennom den økende bruken av mobiltelefon i samfunnet.

Tall innhentet fra teleselskapene over antall anmodninger fra politiet om samtaledata viser at det i perioden 1997-2000 har vært en meget sterk økning:



Det økende antall anmodninger har ført til at leveringstiden på data fra eksterne leverandører har økt. En annen faktor som spiller inn på leveringstiden er lagringstiden for de dataene som politiet etterspør. Data hos Telenor Nett lagres i hovedregel i 10 dager, mens data hos mobilselskapene Telenor Mobil og NetCom GSM lagres i maksimalt 3-6 måneder. Dette gjør at Telenor Nett har et større tidspress på å få sikret data enn mobilleverandørene og leveringstiden er derfor kortere hos Telenor Nett. Videre vil rammebetingelsene hos teleselskapet ha betydning for leveringstiden. Blant annet er det forskjellig hvor godt datasystemene til teleselskapene er tilrettelagt for anmodninger fra politiet. Eksempelvis er det normalt opp mot 3-6 måneders leveringstid på en såkalt basestasjonsutskrift fra Telenor Mobil, mens NetCom GSM greier å levere en tilsvarende utskrift i løpet av ca 2-3 uker.

Gruppen er av den oppfatning at det er størst forbedringspotensiale innenfor *prioritering* av anmodninger som sendes til teleselskapene. Dette er i dag regulert av avtaler inngått mellom Justisdepartementet (JD) og de tre største teleselskapene (Telenor Nett, Telenor Mobil og NetCom GSM). JD har på bakgrunn av disse avtalene utarbeidet et rundskriv om hvordan politidistriktene skal forholde seg til anmodninger til teleselskapene (JD rundskriv G71/2000).

Avtalen beskriver at teleselskapene skal behandle alle anmodninger fra politiet i den rekkefølge de kommer inn til selskapet. Det vil si at det pr i dag ikke forekommer noen form for prioritering av innkomne anmodninger. Gruppen er av den oppfatning at teleselskapene ikke vil ha forutsetninger for å selv kunne prioritere saker fra politiet.

Det er liten tvil om at anmodninger som sendes til teleselskapene kan ha ulik viktighet for politiet. Eksempelvis vil anmodninger knyttet til saker hvor noen er varetektsfengslet eller saker hvor de elektroniske sporene er avgjørende for den videre fremdrift i saken trolig være viktigere enn innhenting av samtaledata for rutinemessige kontroller av vitners forklaringer i mindre alvorlige saker. De fleste etterforskere vil likevel synes at egen sak er viktigst, og gruppen mener derfor at prioritering av anmodninger bør skje av en sentral instans.

Ved å foreta en prioritering av anmodninger vil man oppnå at man får kortere leveringstid der hvor samtaledata er av stor betydning for saken, og at man trolig vil kunne redusere antallet anmodninger om samtaledata totalt fordi det da kan stilles spørsmål om *hensikten* med innhenting av samtaledata i den konkrete sak.

Nedenfor under punkt 7.6.3 foreslår arbeidsgruppen at det opprettes et fast kontaktpunkt i politiet for prioritering/siling av anmodninger. Hvilket organ i politiet som gis oppgaven har ikke gruppen tatt standpunkt til. Alternativer kan være Kripos eller Økokrim. Gruppen vil også foreslå at det utpekes et ansvar for metodeutvikling og informasjonsformidling innen elektroniske spor. Det synes fornuftig at disse to oppgavene legges til samme instans.

Politiet nytter seg i dag av "frysing" av elektroniske spor, eksempelvis består dette i at politiet varsler det aktuelle teleselskap om at samtaledata fra ett eller flere bestemte abonnementer vil bli begjært uthentet og at det ønskes at alle lagrede samtaledata sikres. Dette medfører at samtaledata ikke går tapt i perioden hvor man innhenter rettslig grunnlag/samtykke eller hvor man kartlegger andre kilder for elektroniske spor. Denne formen for sikring av samtaledata

medfører ikke at politiet får tilgang til samtaledata før rettslig grunnlag/samtykke foreligger, men det er en praktisk måte å sørge for sikring av alle lagrede data. "Frysing" av elektroniske spor baserer seg på velvillighet fra den som besitter dataene og praksis vil av denne grunn variere hos de ulike selskaper.

Man må uansett i initialfasen sørge for en god kartlegging av alle mulige kilder (for eksempel oversikt over alle aktuelle telefonnummer, aktuelle bank-/betalingskort, bombrikker mv) for elektroniske spor slik at alle relevante data blir sikret før de går tapt.

"Frysing" av elektroniske spor kan være hensiktsmessig i de tilfeller hvor det ikke foreligger skjellig grunn til mistanke mot person og/eller om det ennå ikke er på det rene om et straffbart forhold har funnet sted, og etterforskingen kan bli skadelidende av at lagrede elektroniske spor går tapt. Man kan i praksis fryse elektroniske spor for mulige gjerningsmenn uten at data innhentes der og da.

Videre er politiets rammebetingelser for innhenting av denne type spor under stadig endring. Det er et omfattende regelverk som regulerer leverandørenes mulighet for å lagre denne type spor. Register av denne typen er konsesjonsbelagt og andre hensyn enn hensynet til politiets etterforskningsmetoder er førende for hvilke data som skal lagres og hvor lenge dette skal gjøres. Eksempelvis er lagringstiden for samtaledata hos NetCom GSM nå endret fra 6 til 3 måneder, og dette vil ha betydning for politiets mulighet for å innhente denne typen spor. Når rammebetingelsene endres på denne måten vil "frysing" av elektroniske spor i sakens initialfase være av stor betydning.

7.6.2.3 Regelverk

De fleste leverandørene av elektroniske spor er underlagt taushetsplikt. Hvordan regelverket praktiseres er noe ulikt for de ulike typer spor og fra leverandør til leverandør. Det kan kreves alt fra en muntlig henvendelse fra politiet til en rettslig kjennelse om utleveringspålegg. Dette gjør at det kan være uklart for politiet hvilket rettslig grunnlag som kreves.

Det finnes heller ikke noe fast kontaktpunkt innen politiet for slike henvendelser og alle henvendelser om hvilket grunnlag som kreves må derfor gå direkte til den som besitter dataene. For teleselskapene er dette et problem fordi de bruker store ressurser på å svare på

denne typen henvendelser, samt at de må returnere en rekke anmodninger fordi det rettslige grunnlaget ikke er korrekt.

Videre finnes det heller ikke standardiserte skjemaer/maler for å innhente korrekt rettslig grunnlag, eksempelvis utleveringspålegg fra retten, fritak fra taushetsplikt fra Post- og Teletilsynet eller samtykke fra den det gjelder. Dette gjør at anmodningene som sendes retten og Post- og teletilsynet, samt samtykkeskjema fra den det gjelder kan inneholde mangelfulle opplysninger. Gruppen er av den oppfatning at standardiserte skjema/maler for slike anmodninger bør utvikles og tilføres som rutinetrinn i saksbehandlingsverktøyet BL2000.

Reglene om innhenting av elektroniske spor er i det alt vesentlige gjennomgått i Ot prp nr 64 (1998-99). Av særlig interesse er skillet mellom det som kalles kommunikasjonsdata og andre former for elektroniske spor.

Reglene som regulerer innhenting av elektroniske spor som *ikke* er å betrakte som "kommunikasjonsdata", reguleres i utgangspunktet som "alminnelig etterforskingsskritt". Det gir status som siktet, utløser plikt til underretning og adgang til rettslig prøving (beslag). Dette gjelder som for innhenting av alle typer bevis som beslaglegges og i alle typer saker.

Utleveringspålegg innebærer at besitter (tredjemann) av ting som kan beslaglegges, pålegges å utlevere det materiale han besitter. Det som i denne sammenheng er aktuelt å utlevere er da materiale som inneholder elektroniske spor – for eksempel kontoutskrifter, jf straffeprosessloven § 210 første ledd. Det stilles krav til rettens kjennelse for slikt pålegg. Fra 1. januar 2000 er sekundær hastekompetanse tillagt påtalemyndigheten. Der påtalemyndighetens hastekompetanse er brukt, kreves etterfølgende rettslig prøving, jf straffeprosessloven § 210 annet ledd.

Etter straffeprosessloven § 210 b, kan det pålegges utlevering av bevis som vil komme i fremtidig besittelse. Etter § 210 c kan underretning til den opplysningene gjelder om utleveringspålegg etter § 210 b, utsettes og besitteren av opplysningene pålegges taushetsplikt om utleveringspålegget overfor den pålegget retter seg mot.

Begrensning i forhold til disse reglene er at utlevering kun kan pålegges i den utstrekning det foreligger (eller kan pålegges) vitneplikt for domstolene for besitteren.

Beslag i selve mobilapparatet med det for øyet å fastslå IMEI-nummer, sjekke kontantkort, logg for SMS-meldinger (inn-utgående), lese telefonkatalog eller avspilling av telefonbeskjeder, følger i utgangspunktet de ordinære regler om beslag – straffeprosessloven § 203 flg. Politiets adgang til å besvare inngående samtaler etter at telefon er beslaglagt, ble prøvet i Rt 2000 side 1345. I den sak som var til behandling ble det lagt til grunn at dette lå innenfor politiets adgang til å opptre fordekt.

Utleveringspålegg til teleoperatør: Samtaledata er ”ting” som omhandlet i straffeprosessloven § 203, jf Rt 1998 side 309, Rt 1992 side 904 og Rt 1992 side 928. Det kan begjæres løpende utleveringspålegg av trafikkdata inntil 4 uker fremover i tid og historiske data, uten eksakt begrensning bakover i tid. Dette må nå begjæres rettslig etter straffeprosessloven § 216 b annet ledd bokstav c dersom det gjelder *kommunikasjonsdata*. Underretning om denne form for kommunikasjonskontroll til den kontrollen rettet seg mot, kan gis i ettertid, jf straffeprosessloven § 216 j.

Det foreligger dog begrensninger. Teleoperatør har taushetsplikt som omfattes av straffeprosessloven § 118. Beslag kan foretas kun i den utstrekning det foreligger (eller kan pålegges) vitneplikt for domstolene. Etter norsk rett kan imidlertid samtykke fra den som innehar telefonabonnementet frita teleselskapene fra taushetsplikt. Dette forholder selskapene seg forskjellig til. Telenor aksepterer slikt samtykke og utleverer da trafikkdata, mens Netcom likevel krever rettslig pålegg som et ledd i en policy selskapet har valgt å følge til tross for å være løst fra sin taushetsplikt. Dette er resurskrevende for politiet å følge opp fordi det da må begjæres utleveringspålegg fra retten. Dette tar tid, i tillegg til å legge beslag på kapasitet så vel hos politiet som i domstolen.

Opplysninger om abonnentnavn, telefonnummer eller datakommunikasjonsadresse, omfattes ikke av taushetsplikten, jf telekommunikasjonsloven § 9-3 tredje ledd.

7.6.3 Anbefalinger

Det må utpekes ansvar for metodeutvikling og informasjonsformidling innen elektroniske spor.

Det bør opprettes et fagmiljø for kontaktpersonene innen elektroniske spor i de enkelte politidistrikter for formidling av erfaringskunnskap

Det bør utarbeides lærebok for grunnleggende og videregående kunnskap om elektroniske spor

Det bør utvikles et utdanningstilbud innen elektroniske spor ved Politihøgskolen.

Det bør utvikles standardiserte skjema/maler for innhenting av formelt grunnlag. Dette bør integreres som rutinetrinn i saksbehandlingsverktøyet BL2000.

Det bør opprettes et fast kontaktpunkt i politiet for prioritering/siling av anmodninger, samt for henvendelser knyttet til elektroniske spor.

7.7 Registrering av fingeravtrykk og annen signalering

7.7.1 Regelverk

Etter straffeprosessloven § 160 kan det etter nærmere forskrifter som Kongen gir (påtaleinstruksen) tas fingeravtrykk og fotografi av personer som mistenkes eller er dømt for en handling som etter loven kan medføre frihetsstraff. Det kreves ikke samme grad av mistanke for slik signalering som for legemsundersøkelse etter straffeprosessloven § 157. Det følger imidlertid av påtaleinstruksen § 11-1 andre ledd at det kreves siktelse eller domfellelse for en straffbar handling som kan medføre frihetsstraff, for at fingeravtrykk og fotografi kan tas inn i politiets registre (det sees da bort fra de tilfeller som gjelder ved beslutning om utlevering og utvisning mv som er angitt i påtaleinstruksen § 11-2), jf henvisningen til påtaleinstruksen § 11-2.

Etter påtaleinstruksen § 11-2 annet ledd *skal* det tas fingeravtrykk av personer som begjæres fengslet mistenkt for en forbrytelse, av personer som settes inn til soning av dom på ubetinget fengselsstraff for forbrytelse og av personer som besluttet sikret i lukket anstalt etter straffeloven § 39 nr 1 e) og f). Det *kan* tas fingeravtrykk av enhver som er siktet eller dømt for en straffbar handling som kan medføre frihetsstraff.

Fingeravtrykk tas av politiet. Dersom det ikke foreligger samtykke, er det ikke anledning til å bruke makt til signalering uten at retten ved beslutning har avgjort at vilkårene for å ta fingeravtrykk og fotografi er til stede, jf påtaleinstruksen § 11-4.

Påtaleinstruksen § 11-2 fjerde ledd bestemmer at opptatt fingeravtrykk skal slettes når en person som er siktet eller domfelt får sin sak endelig avgjort på en måte som ikke tilkjennevir at han er skyldig.

7.7.2 Praksis

I brev av 14. mai 2001 fra Kripos til politimestrene er det opplyst at 95 500 personer var registrert i fingeravtrykksregisteret pr denne dato. Det opplyses at nærmere gjennomgang av SSP for perioden 1985-2001 viser at over 12 000 personer som er idømt ubetinget fengsel for forbrytelser *ikke* er registrert med fingeravtrykk, i tillegg til 88 personer som er idømt sikring i lukket anstalt i samme periode. Videre fremgår det at det for samme tidsrom var over 114 000 personer som var siktet eller domfelt for en straffbar handling som kan medføre frihetsstraff og som det derfor ville ha vært anledning til å registrere med (foto og) fingeravtrykk. I brevet fra Kripos gis det uttrykk for at det foreligger en registreringssvikt på i alt over 127 000 personer hvis man ser på både "skal-" og "kan-" tilfellene.

7.7.3 Betydning for drapssaker

Politiets mangelfulle praksis med registrering av fingeravtrykk fører åpenbart til at mange straffesaker unødvendig forblir uoppklarte. Det er også grunn til å regne med at det i mange straffesaker blir lagt ned unødvendig arbeid i etterforskningen nettopp fordi fingeravtrykksregisteret lider av de mangler som er gjengitt foran. Det må antas å ligge et betydelig forbedringspotensiale i den alminnelige kriminalitetsbekjempelse ved å forbedre gjennomføringen av registreringen.

Arbeidsgruppen har foretatt en undersøkelse av strafferettslig forhistorie for samtlige personer født etter 1. januar 1950 som er dømt for drap, jf punkt 7.8.5. Undersøkelsen viser at 61 % var domfelt forut for drapshandlingen. Ettersom antall domfellelser for overtredelser som ikke kan medføre frihetsstraff må antas å være minimalt, innebærer det at tilnærmet samtlige av disse på forhånd kunne ha vært registrert med fingeravtrykk. Mer enn 50 % var for øvrig domfelt forut for drapet for overtredelse av bestemmelser i straffelovens kapitler 14, 19, 22, 24 og 25.

Når det så viser seg at gjerningsmannen i 3 av 5 drapssaker vil kunne være registrert i det sentrale fingeravtrykksregister dersom politiet benytter seg av de muligheter som foreligger for registrering, og det samtidig er på det rene at det tallmessig sett foreligger en betydelig svikt i gjennomføringen av denne tradisjonelle form for registrering, er det all grunn for arbeidsgruppen til å melde sin sterke uro over tingenes tilstand. Det må være et krav at politiet sørger for snarlig oppfylling av den pålagte signalering etter påtaleinstruksen § 11-2 andre ledd og aktiv bruk av "kan-bestemmelsen" i påtaleinstruksen § 11-2 første ledd.

For arbeidsgruppen blir vurderingen hvilke tiltak som er hensiktsmessige eller effektive utover henstillinger og pålegg fra Kripas og overordnet påtalemyndighet.

I den grad det mangler utstyr for signalering ved relevante driftsenheter i politiet, bør dette skaffes til veie. Etter det arbeidsgruppen kjenner til vil det for eksempel ikke finnes utstyr for å ta fingeravtrykk ved de fleste av landets lensmannskontorer.

Forklaringen på svikten på dette området beror likevel åpenbart ikke bare, og neppe først og fremst, på mangel på utstyr. Det er et ledelsesansvar i det enkelte politidistrikt å sørge for gjennomføring av registrering, gjennom instruks, oppfølging og kontroll.

Som konkret forslag går arbeidsgruppen inn for at det legges inn i BL 2000 at en sak ikke kan avsluttes uten at signalering er kontrollert/foretatt. Et slikt krav bør ikke begrenses til de tilfelle som gjelder fengsling etter påtaleinstruksen § 11-2 andre ledd bokstav a. Gruppen lar det stå åpent om det bør gjelde alle tilfeller som gir grunnlag for registrering etter § 11-2 første ledd, eller om overtredelse av særlovgivningen bør holdes utenfor. Tallmessig vil det

særlig gjelde vegtrafikklovgivningen. Enhver som er dømt for en forbrytelse bør i alle fall være signalert.

En ytterligere kontrollmulighet for oppfølging av signalering, vil være å innarbeide en ordning der det legges inn som rutine at det ved innsettelse i fengselsanstalt skal kontrolleres at signalering er foretatt.

7.7.4 Anbefalinger

Det legges inn som rutine i BL 2000 at sak ikke kan avsluttes uten at signalering er kontrollert/foretatt.

7.8 DNA-registrering

7.8.1 Innledning

Siden 1987 har DNA-analyse vært et viktig bevismiddel i saker hvor det finnes biologiske spor. DNA-analyse kan gjøres av alle typer biologisk materiale som for eksempel blod, sæd, spytt og hårrøtter. Analysemetoden som frembringer en DNA-profil gir et resultat som er tilnærmet unikt for hvert enkelt menneske og omtales i enkelte sammenhenger som "genetisk fingeravtrykk".

Ved lov av 22. desember 1995 nr 79 ble straffeprosessloven § 160 a om adgang til å etablere et sentralt DNA-register vedtatt. Påtaleinstruksen kapittel 11 a inneholder nærmere regler om det sentrale register over DNA-profiler. Riksadvokatens rundskriv del II – nr 2/1998 og nr 3/2001 gir påtaledirektiver og nærmere regler om skjønnsstandarden ved praktiseringen av når registrering skal skje.

DNA-registeret er delt i et identitetsregister og et sporregister. Identitetsregisteret inneholder nærmere angitte personers DNA-profil og sporregisteret DNA-profiler fra åsteder hvor gjerningsmannen er ukjent.

Den adgang som i dag gjelder for registrering av DNA-profiler i identitetsregisteret er begrenset. Arbeidsgruppen går inn for å utvide denne adgangen, se nærmere nedenfor under punkt 7.8.7.

7.8.2 Identitetsregisteret

DNA-profiler for registrering i identitetsregisteret kan være innhentet under etterforskingen i medhold av straffeprosessloven § 157, jf påtaleinstruksen § 10-1 første ledd annet punktum - men ikke lagt inn i registeret før rettskraftig dom - eller som følge av statsadvokatens beslutning etter at saken er endelig avgjort i medhold av straffeprosessloven § 160 a annet ledd.

Straffeprosessloven § 160 a første ledd fastslår at registeret kan inneholde DNA-profiler til personer som er dømt for overtredelse eller forsøk på overtredelse av straffelovens kapitler 14, 19, 22 eller 25. Videre kan det foretas registrering av personer som ikke kan dømmes til straff på grunn av reglene i straffeloven §§ 44 (psykotisk eller bevisstløs) og 46 (under 15 år). Av forarbeidene i NOU 1993: 31 side 30 fremgår at i avgjørelsen av hvilke sakstyper som skal gi grunnlag for registrering, har man vektlagt muligheten for å finne spor av en slik art at DNA-registeret kan være til hjelp i oppklaringen samt sakstypens alvorlighetsgrad. På side 29 i forarbeidene fremgår at avgrensningen mot at bare personer som er domfelt for slike lovbrudd skal registreres, begrunnes med at det allerede for en domfelt person lett kan oppfattes som inkriminerende å være registrert, og at en slik virkning vil være enda sterkere for en som er frifunnet eller som har fått sin sak henlagt på grunn av bevisets stilling.

Etter påtaleinstruksen § 11 a-2 første ledd bokstav a-d *skal* DNA-profilen til personer dømt for blant annet drap eller forsøk på drap registreres. Det samme gjelder personer som frifinnes for drap eller forsøk på drap på grunn av utilregnelighet, har fått dom på sikring på grunn av slik overtredelse eller er strafferettslig utilregnelig på grunn av alder. Tilsvarende gjelder for personer som er dømt for nærmere angitte sedelighetsforbrytelser, grov legemsbeskadigelse og ran.

Etter påtaleinstruksen § 11 a-2 bokstav annet ledd bokstav a-c *kan* DNA-profilen til personer dømt for de øvrige bestemmelsene i straffeloven kapitler 14, 19, 22 og 25 registreres. Det samme gjelder for personer som før straffeprosessloven § 160 a trådte i kraft var dømt for

overtredelser som angitt i påtaleinstruksen § 11 a-1 første ledd, og som avsoner dom, er under sikring eller er løslatt på prøve på registreringstidspunktet. Av riksadvokatens rundskriv 2/1998 av 20. desember 1998 og riksadvokatens tilleggsrundskriv 3/2001 av 1. september 2001 er det gitt nærmere påtalemessige direktiver for registrering etter den fakultative bestemmelsen. I rundskriv 2/1998 gav riksadvokaten følgende vegledning for skjønnet:

”Ved første gangs forsettlig overtredelse av en eller flere bestemmelser i straffeloven kapittel 14, 19, 22 og 25 som ikke faller inn under ”skal-regelen”, skal registrering normalt foretas dersom det er idømt ubetinget fengselsstraff i 2 år eller mer. Er domfelte tidligere domfelt for forbrytelse av samme eller lignende art, skal registrering likeledes i allminnelighet foretas dersom det nå er idømt ubetinget fengsel i 6 måneder eller mer for forsettelig forgåelse.”

I riksadvokatens rundskriv nr 3/2001 er det presisert at dersom domfellelsen også omfatter forhold som ikke gir grunnlag for registrering, bør registrering i allminnelighet foretas når det samlet utmåles en straff som nevnt ovenfor og minst et av forholdene gjelder overtredelse av en bestemmelse i straffeloven kapitler 14, 19, 22 eller 25. Presiseringen innebærer at også et større antall domfelte som ikke nødvendigvis har begått den mest alvorlige kriminalitet skal registreres, for eksempel de som flere ganger dømmes for overtredelse av straffeloven § 162 første ledd.

Det som registreres i identitetsregisteret er en tallkode som basert på DNA-analyse gir en entydig identifikasjon av den person som er registrert. Etter påtaleinstruksen § 11 a-1 første ledd kan registeret inneholde personalia, profil og henvisning til registreringsgrunnlaget. Det som rent faktisk registreres er: Fullt navn, fødselsnummer, adresse, kjønn, statsborgerskap, fødeland, statistikkgruppe, domstol som har avsagt dommen som danner grunnlag for registreringen, domsdato og det statsadvokatembete som har truffet beslutningen samt et analysenummer. Selve profilen ligger lagret i et separat register. Profilen består av en tallrekke som inneholder 11 enkeltelementer og som er unik for hver enkelt person unntatt eneggede tvillinger. Bare hvis man får treff ved søk i dette registeret er det aktuelt å koble profilen til den registrerte personen.

7.8.3 Sporregisteret

Etter påtaleinstruksen § 11 a-3 kan DNA-profiler fra personer med ukjent identitet registreres i sporregisteret når profilen antas å ha tilknytning til uoppklart straffesak. Det fremgår av riksadvokatens rundskriv nr 3/2001 at saken må anses "uoppklart" i alle fall i hele perioden fra iverksettelsen av etterforskning til det er truffet påtaleavgjørelse i saken. Det er Kripos som beslutter registrering i DNA-registeret av profiler fra spormateriale. Det følger av tillegg til rundskriv nr 11 fra Kriminalpolitisen av 23. mars 1998 at Kripos har bestemt at i alle saker, uansett lovovertrædelse, der det foreligger DNA-profil fra person med ukjent identitet og denne antas å kunne stamme fra gjerningsmannen, skal profilen registreres.

DNA-registeret benyttes til å undersøke om det finnes like profiler i identitetsregisteret og sporregisteret. Likeledes om det finnes like sporprofiler fra flere åsted eller ofre.

7.8.4 Oversikt over situasjonen i enkelte andre land

Arbeidsgruppen har innhentet opplysninger om rettstilstanden og erfaringer med DNA-registrering fra myndighetene i Østerrike samt England og Wales.

7.8.4.1 Østerrike

Østerriksk politi har hatt hjemmel for innhenting av mistenkte personers DNA-profiler for registrering i en særskilt DNA-database fra 1. oktober 1997.

Vilkårene for DNA-registrering er at vedkommende mistenkes for "farlig angrep" og det på bakgrunn av forbrytelsens karakter eller mistenktes personlighet, er fare for gjentakelse av nye straffbare handlinger av samme karakter som vil kunne etterlate DNA-spor. Som "farlig angrep" regnes drap og andre alvorlige voldsforbrytelser, sedelighetsforbrytelse, frihetsberøvelse, kidnapping med utpressing, grov straffbar tvang, ran, grovt tyveri, utpressing, ildspåsettelse, motstand mot offentlig tjenestemann, narkotikaforbrytelser og vinningskriminalitet dersom mistenkte er rusmisbruker.

Det er ikke et krav at det foreligger rettskraftig dom. Det gjelder dog et unntak: For registrering av personer som har begått forbrytelser innenfor kategorien "farlige angrep" forut

for loven trådte i kraft 1. oktober 1997, er det et vilkår at forbrytelsen har en strafferamme på minst 3 års fengsel.

I Østerrike blir det årlig begått ca. 60 drap og ca. 95 forsøk på drap. Oppklaringsprosenten ligger på ca. 95 %. Pr. 1. november 2001 har registreringer i DNA-databasen medført oppklaring av i alt 8 drap (7 gjerningsmenn) som mest sannsynlig ellers ikke ville blitt oppklart. Registreringsgrunnlaget for gjerningsmennene var henholdsvis vinningsforbrytelser (ran og grovt tyveri ved innbrudd) i 5 tilfeller, voldtekt i 1 tilfelle og motstand mot offentlig tjenestemann i den siste saken. Østerrikske myndigheter har videre opplyst at også andre gjerningsmenn er identifisert på grunn av DNA-databasen. Registreringsgrunnlaget var for en stor del av disse vinningsforbrytelser (grove tyverier ved innbrudd).

7.8.4.2 England og Wales

Engelsk politi kan ta fingeravtrykk og innhente DNA-profil fra enhver som er mistenkt, siktet eller dømt for en forbrytelse.

Den nasjonale DNA-databasen har vært i drift fra april 1995. I databasen registreres DNA-profilen til mistenkte personer som er anmeldt (reported), siktet/tiltalt, gitt advarsel (cautioned) eller dømt for en forbrytelse. Videre registreres DNA-profiler sikret fra åsted for forbrytelser. Høsten 2001 var det registrert 1.39 millioner DNA-profiler fra mistenkte personer i databasen. I tillegg ca. 121 250 DNA-profiler sikret fra åsted.

Engelsk politi har ca 1300 treff hver uke (mistenktprofil mot åstedsprofil eller åstedsprofil mot åstedsprofil). De regner videre med at det er ca. 40% mulighet for at en åstedsprofil vil "matche" en mistenktprofil.

7.8.5 Undersøkelse av forstraffer

7.8.5.1 Innledning

Som nevnt under punkt 7.7.3, har arbeidsgruppen gjort en begrenset undersøkelse av forstraffer for drapsdømte. En slik undersøkelse vil kunne si noe om sannsynligheten for at personer som begår drap allerede er registrert med DNA-profil i Identitetsregisteret, eller

kunne vært det. Den vil også kunne gi informasjon om nytteverdien av en utvidelse av reglene for DNA-registrering.

7.8.5.2 Grunnlagsmaterialet

Arbeidsgruppen innhentet i august 2001 tallmateriale fra Det sentrale straffe- og politiopplysningsregister (SSP). Materialet er levert av Kripos, som administrerer registeret.

Gruppen har måttet ta hensyn til noen begrensninger som ligger i dette dataregisteret. Det ble opprettet 1. april 1982. Ved innføringen av registeret ble det ikke registrert informasjon tilbake i tid for personer født før 1950. Ved kun å bruke registeret som grunnlag for undersøkelsen, vil tallmaterialet være fullstendig for de personer som er født i 1950 og senere. Strafferettslig forhistorie for personer født før 1950 vil således ikke være fullstendig eller lett tilgjengelig i SSP. I tillegg kommer at avdøde personer blir slettet fra registeret etter 2 år.

Det er naturligvis mulig manuelt å undersøke forstraffene til samtlige personer som er domfelt eller ilagt særreaksjon for drap i en gitt tidsperiode. Et slikt arbeid vil imidlertid være mer omfattende enn det arbeidsgruppen vurderte som praktisk mulig.

Med utgangspunkt i tallmaterialet fra SSP har gruppen sett på alle personer født etter 1950 som er registrert med en "reaksjon" for drap (statistikkgruppe 1708/1710). I hovedsak gjelder dette personer som er domfelt for drap (straffeloven § 233) eller som er fremstilt for judisiell observasjon siktet for drap. Totalt gjelder dette 541 personer. Denne gruppen ble så undersøkt i forhold til de opplysninger om forstraffer som er i registeret. Det fremkommer derved en viss prosentandel tidligere domfellelser, som det redegjøres for under punktene 7.8.5.3 og 7.8.5.4. Formentlig er prosentandelen tidligere domfellelser i virkeligheten høyere enn de tall som der fremkommer. Dette skyldes at personer født før 1950 på grunn av de begrensninger som det er gjort rede for, er holdt utenfor. Yngre drapsdømte vil derfor være overrepresenterte i grunnlagsmaterialet.

I det følgende brukes for korthets skyld uttrykket "domfelt" selv om tallmaterialet også vil inneholde judisielle observasjoner.

7.8.5.3 Undersøkelse 1 – tidligere domfelt

Gruppen gjennomgikk det innhentede materialet for å se hvor mange av de 541 drapsdømte (eller judisielt observerte) som var domfelt forut for drapshandlingen. Det viste seg at 61 % var tidligere domfelt, se figur 1.

Denne undersøkelsen er særlig relevant i forhold til registrering i fingeravtrykksregisteret, jf punkt 7.7.3.

Fig 1: Personer som har fått reaksjon for drap - tidligere dommer



Merknad:

- Data hentet fra SSP
- Personer født etter 01.01.50
- Reaksjon for drap (statgr 1708/1710)
- Totalt 541 personer

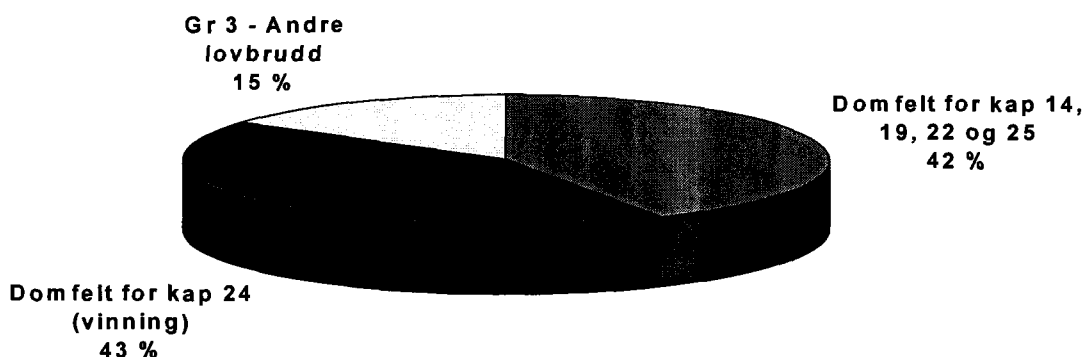
7.8.5.4 Undersøkelse 2 – type domfellelser

Gruppen så videre på de 61 % (330 personer) som var tidligere domfelt for å sortere ut hvilke type straffbare handlinger de var domfelt for forut for drapshandlingen. En grov gjennomgang viste at de tidligere domfellelser for disse personene kunne deles i 3 hovedkategorier, nemlig

1. personer domfelt for overtredelse av straffelovens kapitler 14, 19, 22 eller 25,
2. personer domfelt for vinningsforbrytelser (straffelovens kapittel 24, det vil i praksis si underslag, tyveri og bilbrukstyveri), men ikke for overtredelse av straffelovens kapitler 14, 19, 22 eller 25,
3. personer kun domfelt for andre typer lovbrudd enn gruppe 1 og 2.

Undersøkelsen viste at gruppe 1 utgjorde 42 %, gruppe 2 utgjorde 43 % og gruppe 3 utgjorde 15 % av den undersøkte gruppen på tidligere domfelte for drap, se figur 2.

Fig 2: Personer som har fått reaksjon for drap - tidligere dommer (type forhold)



Merknad:

- Data hentet fra SSP
- Personer født etter 01.01.50
- Reaksjon for drap (statgr 1708/1710)
- Tidligere domfelt
- Totalt 330 personer

Inndelingen i disse 3 gruppene er ikke tilfeldig. Det vises til fremstillingen i punkt 7.8.2 om kriteriene for registrering av DNA-profil. Umiddelbart kan det virke som en stor gruppe (42 % av de 330 drapsdømte med forstraffer, dvs om lag 1/5 av de drapsdømte) etter dagens regelverk kunne ha vært registrert med DNA-profil forut for drapshandlingen, mens en like stor gruppe tidligere vinningsdømte drapsmenn ikke ville ha vært det. Hovedvekten av domfellelser i denne gruppen vil sannsynligvis likevel ikke medføre registrering fordi de verken oppfyller skal-kravene for registrering etter påtaleinstruksens kap 11a eller kan-kravene i samme kapittel samt tilleggskravene i riksadvokatens rundskriv.

Gruppen har ikke undersøkt de enkelte domfellelser. Det ville ha krevd innhenting av tilleggsmateriale og en ikke ubetydelig bearbeidelse av det. Arbeidsgruppens oppfatning har støtte i opplysninger fra Kripos. Kripos har opplyst at det pr april 2002 er registrert 45.000 personer i SSP som er domfelt for overtredelse av bestemmelser i straffelovens kapitler 14, 19, 22 og 25, men at kun 2.500 oppfyller "skal"-kravene for registrering og at ytterligere

2.500 oppfyller ”kan”-kravene. Selv om drapstdømte kan ha en høyere andel av domfellelser for alvorlige forhold enn andre domfelte og således komme ut med en høyere andel som oppfyller kriteriene, er det liten grunn til å tro at dette endrer vesentlig ved helhetsbildet.

Ettersom det tallmessig knapt forekommer domfellelser for handlinger som ikke kan medføre frihetsstraff, innebærer det at 3 av 5 drapsmenn i undersøkelsen kunne ha vært registrert med DNA-profil i Identitetsregisteret dersom det på tidspunktet forut for drapshandlingen hadde vært adgang til registrering av personer domfelt for overtredelser som kan medføre frihetsstraff. En utvidelse av adgangen til DNA-registrering til alle som er domfelt etter straffelovens kapitler 14, 19, 22, 24 og 25, ville medføre at halvparten av drapsmennene på forhånd kunne ha vært registrert.

Det undersøkelsen først og fremst viser, er at en utvidelse av kriteriene for DNA-registrering dramatisk vil øke muligheten for at en ukjent drapsmann kan finnes i Identitetsregisteret.

7.8.6 Arbeidsgruppens vurderinger

Arbeidsgruppens syn er at avgrensningen av de sakstyper som danner grunnlag for DNA-registrering er for snever.

Identitetsregisteret gir bare informasjon om identitet, med den reservasjon at en DNA-profil, uttrykt i tallkoder, også vil kunne gi informasjon om slektskapsforhold mellom personer. Regelverket legger imidlertid strenge begrensninger både på bruken av og tilgangen til registeret. Noen fare for misbruk av informasjonen om slektskapsforhold er det, etter arbeidsgruppens syn, ikke.

Det er i dag ikke nødvendig å foreta kroppslig inngrep i form av blodprøve for at Rettsmedisinsk Institutt kan foreta en DNA-analyse. Analysen kan for eksempel gjennomføres på grunnlag av utstryk fra slimhinne (munnhule) eller en hårprøve. Slik sett kan det ikke være en større integritetskrenkelse å måtte avgi biologisk materiale for DNA-typing enn å avgi fingeravtrykk. Dette forutsetter riktignok en endring i retningslinjene for DNA-registeret, jf rundskriv nr 11 fra Kripos, punkt 7. En slik endring anbefales.

Det bør ikke være forskjell på å være registrert med fingeravtrykk og å være registrert med DNA-profil. På samme måte som for fingeravtrykk er den viktigste konsekvens av registreringen at den åpner en mulighet for entydig identifikasjon eller utelukkelse av den registrerte i forhold til spor på et åsted.

Bruk av DNA i etterforskning og som bevis ved iretteføringen av straffesaker har således mange fellestrekk med bruk av fingeravtrykk. Det er fortsatt slik at politiet finner fingeravtrykk på åsteder langt hyppigere enn biologisk materiale. Dette skyldes nok ikke minst at søk etter fingeravtrykk er en velkjent metode for bevissikring, mens det å lete etter og sikre biologiske spor er noe som gjøres mer sjelden, og i hovedsak ved etterforskning av drapssaker, alvorlige volds- og sedelighetssaker. De senere år ser man imidlertid at sikring av ulike former for biologisk materiale også skjer i andre sakstyper, for eksempel i ranssaker, narkotikasaker og ved vinningskriminalitet. At det finnes biologiske spor i form av hår, blod, håndsvette mv etter for eksempel en innbruddstyv er kanskje like sannsynlig som at han etterlater fingeravtrykk.

Mange forbinder nok - om enn feilaktig - DNA-spor og DNA-registeret med særlig alvorlig kriminalitet som drap, voldtekt og andre alvorlige sedelighetsforbrytelser, slik at det å bli registrert kan oppleves som særlig inkriminerende. Som nevnt over er det ikke riktig at det bare er de som dømmes for slike forbrytelser som blir registrert. De kriterier som gjelder er imidlertid slik at en stor gruppe lovovertrедere, for eksempel vinningsforbryterne, faller utenfor registreringsordningen. Dersom alle som dømmes for en lovovertrедelse som er belagt med frihetsstraff (eller en forbrytelse eller forsøk på en forbrytelse), ble registrert, ville det særlige inkrimineringsaspektet falle helt bort.

I drapssaker er det ofte biologiske spor. Det kan være blodspor, hår eller annet biologisk materiale. Muligheten for identifikasjon gjennom DNA-typing av spormateriale fra åsted og registersøk, vil øke jo flere som er registrert. Politiet vil imidlertid bare ha nytte av å søke i registeret dersom gjerningsmannen tidligere er domfelt for drap eller en annen forbrytelse som etter dagens regler gir grunnlag for registrering. Begrunnelsen for opprettelsen av DNA-registeret var at det ville være et effektivt middel for å øke oppklaringsprosenten for forbrytelser, at oppklaring vil skje raskere, at uskyldige på en rask og effektiv måte kan renskes og at kunnskap om at man er registrert vil kunne virke forebyggende for nye

forbrytelser. Det sier seg selv at jo flere som er registrert, jo større vil muligheten for identifikasjon være.

Det er arbeidsgruppens vurdering at en adgang til DNA-registrering på linje med fingeravtrykksregistrering vil være et betydelig bidrag til oppklaring av drapssaker med ukjent gjerningsmann. I den forbindelse vises til den undersøkelsen som det er redegjort for under punkt 7.8.5. Det er ingen grunn til å legge skjul på at en utvidelse også vil være et vesentlig bidrag til oppklaring av andre forbrytelser.

Standpunktet innebærer ikke bare et forslag om en utvidelse av de typer lovbrudd som gir grunnlag for DNA-registrering, men også et forslag om at DNA-profiler bør kunne legges inn i identitetsregisteret alt når en person *siktes* for en overtredelse som gir grunnlag for DNA-registrering. Til dette siste bemerkes: I dag kan det med hjemmel i straffeprosessloven § 157 tas prøve med sikte på DNA-profilering av en person som med skjellig grunn mistenkes for en straffbar handling som kan medføre frihetsstraff. Vedkommendes DNA-profil vil kunne sammenlignes med eventuelle DNA-profiler fra spor i *samme straffesak*. I slike tilfeller er det i dag ikke adgang til å sammenligne personens DNA-profil med profiler fra andre uopklarte straffesaker med mindre det foreligger skjellig grunn til mistanke eller vedkommende skriftlig samtykker, jf rundskriv nr 11 fra Kripos Retningslinjer for DNA-registeret. Arbeidsgruppen ser ikke noen grunn til at DNA-profiler fra siktede personer ikke skal kunne legges inn i identitetsregisteret for sammenligning med DNA-profiler i sporregisteret. Som for fingeravtrykk forutsettes det at DNA-profilen til vedkommende tilintetgjøres dersom vedkommende får sin sak endelig avgjort på en måte som tilkjenner at han ikke er skyldig, jf påtaleinstruksen § 11-2 tredje ledd. Den praktiske konsekvens av forslaget vil være 1) at personer raskere kan knyttes til andre uopklarte forbrytelser og, 2) at enkelte, som viser seg ikke å være skyldige i den overtredelsen som ga grunnlag for DNA-profilering, likevel blir knyttet til andre, uopklarte forbrytelser.

Som for signalering, bør det søkes etter løsninger som sikrer at adgangen til DNA-registrering nyttes fullt ut og ikke svekkes på grunn av dårlige rutiner i politi og påtalemyndighet, jf punktene 7.7.2 og 7.7.3, eller fordi rutinene ikke etterlevs. Arbeidsgruppen foreslår derfor at det legges inn som en rutine i BL 2000 at sak ikke kan avsluttes uten at DNA-registrering er kontrollert/foretatt.

7.8.7 Anbefalinger

Straffeprosessloven § 160 a første ledd annet punktum endres til: Registeret kan inneholde DNA-profiler til personer som er siktet eller dømt for en handling som etter loven kan medføre frihetsstraff. Forslaget innebærer at det også må gjøres betydelige endringer i påtaleinstruksen. Det vil heller ikke være behov for å opprettholde at myndigheten til å beslutte registrering i identitetsregisteret ligger hos statsadvokaten, slik tilfellet er i dag, jf riksadvokatens rundskriv del II nr 2/1998.

Det legges inn som en rutine i BL 2000 at sak ikke kan avsluttes uten at DNA-registrering er kontrollert/foretatt.

7.9 Kriminalanalyse

Kriminalanalyse som metode blir stadig mer brukt i etterforskningen av alvorlige forbrytelser. I 1995 ble et eget avsnitt for analyse og metodeutvikling etablert på Kripos. Kripos har et nordisk ansvar for utdanning av operative kriminalanalytikere. Etter omorganisering i 2001, er avsnittet integrert i Kripos' taktiske etterforskningsavdeling. Også andre særorganer i politiet og enkelte politidistrikter gjør bruk av egne kriminalanalytikere.

I kompliserte drapssaker hvor informasjonsmengden er stor, vil bruk av såkalt saksanalyse kunne være et nyttig redskap for etterforskningsledelsen. En slik analyse innebærer systematisering og organisering av en større mengde informasjon. Et formål med slik analyse er å bedre kvaliteten på etterforskningsresultatet (oppklaring), og å søke å nå frem til resultatet på kortere tid og med mindre og/eller mer effektiv bruk av ressurser. Det er en selvfølgelig forutsetning at informasjonen som skal bearbeides og analyseres er ajour med etterforskningen. Erfaring viser at analytikere derfor må være på plass alt meget tidlig i etterforskningen dersom man skal få full nytte av denne etterforskningsmetoden.

Telefonanalyse er en egen form for kriminalanalyse som anses velkjent i politiet.

Et prosjekt under analyseavsnittet er såkalt adferdsrettet kriminalanalyse, tidligere kalt GMP (gjerningsmannsprofilering). Prosjektperioden løper fra 1. juni 2001 til 1. juni 2002. Denne

etterforskningsmetoden er omdiskutert. Arbeidsgruppen konstaterer at det vil bli foretatt en evaluering på Kripos etter prosjektperiodens utløp.

7.9.1 Anbefalinger

Behovet for analysebistand fra Kripos bør vurderes alt i sakens initialfase.

7.10 Utradisjonelle etterforskningsmetoder

7.10.1 Definisjon og avgrensning

I Ot prp nr 64 (1998-99) side 17 omtales ekstraordinære etterforskningsmetoder slik :

”Begrepet ”ekstraordinære etterforskningsmetoder” (eller ”utradisjonelle etterforskningsmetoder”) er ikke brukt i noen lovtekst, og har ikke noe entydig innhold. Begrepet kan gjenspeile at metoden er ny eller at den er mer inngripende enn andre metoder. Provokasjon, infiltrasjon, teknisk sporing, telefonkontroll og romavlytting betegnes ofte som ekstraordinære etterforskningsmetoder. En fellesnevner for disse metodene er at de foretas i det skjulte og uten at den mistenkte vet det.”

For en fullstendig oversikt over hva som regnes som ekstraordinære metoder, vises til NOU 1997 : 15 Etterforskningsmetoder for bekjempelse av kriminalitet – delinnstilling II, særlig kapitlene 4 og 6.

Ved lovendring av 3. desember 1999, ble det vedtatt endringer i straffelov og straffeprosesslov som innebærer en utvidelse av adgangen til å bruke slike midler, samt kodifisering av praksis for en del virkemidler som alt var i bruk.

Ved lovendring av 28. juli 2000, ble spørsmålet om anonym vitneførsel regulert i straffeprosessloven § 130 a, jf § 234, jf også endringer i domstolloven. Det fremgår av lovforarbeidene at bestemmelsen er ment brukt også i drapssaker. Skjønt bestemmelsen rimeligvis får sin praktiske anvendelse først etter at gjerningsmannen er kjent, vil den kunne ha betydning også for å få frem opplysninger på et tidligere tidspunkt.

I Ot prp nr 40 (1999-2000) Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven m.v. (tiltak for beskytte aktørene i straffesaker mot trusler og represalier m.v.), fremheves det på side 22, punkt 5.5.2. under "Betydningen av anonym vitneførsel", at denne ordningen i et fåtall saker kan være av avgjørende betydning for å få tilfeldige vitner som ellers ville unnlatt å melde seg av frykt for represalier, til å stå frem, likeså for å få frem vitner som ferdes i lukkede organiserte kriminelle miljøer.

I tillegg kommer en del virkemidler som for øyeblikket ikke er lovregulert, og hvor riksadvokaten i nødvendig utstrekning har trukket opp retningslinjer.

7.10.2 Bruk av utradisjonelle etterforskningsmetoder i drapssaker

De utradisjonelle etterforskningsmetoder har inntil den senere tid i det alt vesentlige vært forbeholdt etterforskning av narkotikasaker.

Det vises til NOU 1997: 15 side 13 :

"...Drap i Norge har stort sett latt seg oppklare ved hjelp av tradisjonelle metoder. Slik vil det fortsatt være for de fleste drap som begås her. Men vi har eksempler på drap som vanskelig kan oppklares ved hjelp av tradisjonelle metoder, fordi de skjer innenfor organiserte lukkede kriminelle miljøer. Eksempler på drapssaker som er oppklart på bakgrunn av telefonkontroll, finnes både i Sverige og i Danmark."

Dette er lagt til grunn i det senere arbeidet med bestemmelsene, jf Ot prp nr 64, side 45 :

"... ved å avlytte telefonsamtaler m.v. mellom kriminelle, vil politiet kunne få bevis for at en straffbar handling er begått. Samtalen gjelder for eksempel hvordan utbyttet av en straffbar handling skal hvitvaskes eller hvordan man skal kvitte seg med et lik. Også i samtaler med utenforstående tredjepersoner kan det falle uttalelser som har bevisverdi."

Reglene trådte i kraft 15. oktober 2000.

Det er viktig at politi og påtalemyndighet er seg bevisste på muligheten for bruk av utradisjonelle etterforskningsmetoder også i drapssaker. De vil kunne være alternativer til

pågrepelse i en fase av etterforskingen, eksempelvis såkalt hemmelig ransaking etter straffeprosessloven § 208 a, jf § 203, kommunikasjonsavlytting etter straffeprosessloven § 216 a eller kommunikasjonskontroll etter § 216 b.

7.10.3 Anbefalinger

De utradisjonelle etterforskningsmetoder er omtalt i denne fremstillingen som en påminnelse fordi metodene – i drapssaker – er relativt nye og det er grunn til å tro at politi og påtalemyndighet ikke fullt ut er fortrolige med dem. Det knytter seg forventninger til at politiet nyttiggjør seg de muligheter lovgiver har gitt. Arbeidsgruppen understreker at metodene må innarbeides som alternative verktøyer også i drapssaker. Dette gjelder også i tilfeller der drap skjer utenfor narkotikamiljøer eller andre kriminelle miljøer som mistenkes for utøvelse av organisert kriminalitet.

7.11 Ransaking og beslag

7.11.1 Innledning.

I drapssaker hvor gjerningsmannen er ukjent gjennomføres ransaking og beslag oftest med det formål å pågripe gjerningsmannen, klarlegge årsaksforholdet, søke etter og sikre spor fra handlingen og beslaglegge ting som antas å ha betydning som bevis. I materialet kan også drapets motiv avdekkes. Straffeprosesslovens kapitler 15 og 16 gir politiet hjemmel til å foreta ransaking og beslag. Granskning av hus eller annet privat område, kan foretas når vilkårene for ransaking eller annen undersøkelse etter reglene i kapittel 15 er tilstede. Loven er tilstrekkelig for at slike undersøkelse kan gjennomføres, både hos den som med skjellig grunn kan mistenkes for forholdet, på åsted eller funnsted, på privat eiendom ute i friluft, hos tredjeperson osv. Det er særlig viktig at politiet utfører grundige ransakinger hvor alt materiale som kan få betydning blir beslaglagt, og at man har notoritet i oppfølgingen av alle beslag.

7.11.2 Gjennomføring

Straffeprosessloven og påtaleinstruksen gir begrenset veiledning i *hvordan* ransaking skal gjennomføres og *forsvarlig håndtering av beslag* skal skje. Naturlig nok er dette regelverket

orientert mot rettsikkerhetsgarantier ved at det oppstiller materielle vilkår for utføring av ransaking og beslagleggelse, pålegg om skånsomhet, jf straffeprosessloven § 201, samt angir beslutningsmyndighet og adgang til rettslig overprøving. Heller ikke i rundskriv fra riksadvokaten er det gitt generelle retningslinjer om gjennomføring av ransaking og håndtering av beslag. I de enkelte politidistrikter vil det likevel være retningslinjer for oppbevaring av beslag. I tillegg har Kripos utgitt to rundskriv om henholdsvis veiledning i sikring, merking, emballering mv av spor og gjenstander med henblikk på undersøkelser som bevismidler og om veiledning i sikring, oppbevaring og forsendelse av biologisk materiale fra personer og åsted.

Straffeprosessloven § 207 første ledd angir at beslaglagte ting skal opptegnes nøyaktig og merkes på en slik måte at forveksling unngås, jf det noenlunde tilsvarende krav i påtaleinstruksen § 9-5.

Under den videre etterforsking og senere iretteføring, er det av uvurderlig betydning at ikke bare nøyaktige rapporter om ransaking/beslag blir nedtegnet, men at også beslagene der de finnes, blir avfotografert, eventuelt videofilmet. En nøyaktig viten om det sted som ble ransaket er ofte nødvendig, da dette kan få betydning ved blant annet senere ransakinger på samme sted.

Under utførelsen av ransaking og beslag må politiet være bevisst på ikke å ødelegge eventuelle spor på tingen, skape falske spor eller hindre oversmitting av spor fra annet. Dette stiller store krav til gjennomføring, oppbevaring og senere undersøkelse. Særlig gjenstander som finnes på og ved åsted eller funnsted, kan bli aktuelt å undergi forskjellige kriminaltekniske undersøkelsesmetoder. Det kan være fingeravtrykksundersøkelse kontra undersøkelse med henblikk på biologisk materiale fra gjerningsmannen. Disse undersøkelser kan komme "i konkurranse" med hverandre, men lar seg gjerne løse gjennom et samarbeide mellom kriminalteknikeren og rettsmedisineren.

Dagens teknologi innebærer også økte krav til sikring av beslag, både av biologisk materiale og annet. På det praktiske plan gjelder dette blant annet bruk av egnet emballasje. I dag er dette overlatt til lokalt innkjøp og kvaliteten varierer. Det er eksempler på improviserte lokale løsninger som langt fra er tilfredsstillende. Bruken av emballasje bør standardiseres. Ved innføring av standardisert, kvalitetsmessig utstyr forebygger man fare for oversmitting og gir

notoritet fra sikring, emballering og forsendelse. Samtidig må det være notoritet over enhver behandling eller håndtering av beslaget.

Det arbeidsgruppen her peker på har referanse til den såkalte bevissikringskjeden ("chain of custody"), jf omtalen i NOU 2001: 12 Rettsmedisinsk sakkyndighet i straffesaker side 98-99. Bevissikringskjeden starter på åstedet/funnstedet.

7.11.3 Oppfølging av beslag

Beslag undergis forskjellig behandling, og det må være systematikk i oppfølgingen. Ansvar for gjennomgang av det beslaglagte materiale opp mot en taktisk gjennomgang, må avklares. Påtalemyndigheten skal straks meddeles hvilke beslag som er gjort, og påtalemyndigheten må foreta en løpende vurdering av om beslag skal opprettholdes eller ikke. Derfor er det nødvendig med notoritet i gjennomgangen. Den som har undersøkt beslagene, må skrive en samlerapport om hva som er funnet i beslagene og hvilke undersøkelser som er utført. Denne vil danne grunnlag for påtalemyndighetens beslutning.

7.11.4 Oppbevaring av beslag - gjenstander

Problemstillinger rundt oppbevaring av beslag i drapssaker, som er arbeidsgruppens anliggende, gjelder ikke bare saker under etterforskning eller iretteføring, men også i saker hvor det foreligger rettskraftig dom. I flere saker der det har vært begjært gjenopptakelse, har det vist seg å være et behov for tilgang til og fornyet undersøkelse av drapssakens reelle bevismidler i form av beslag, samtidig som det har vist seg at beslagene ikke lenger eksisterer.

I den såkalte Torgersen-saken var en del av de tekniske bevis senere ødelagt, kastet eller kommet bort. Høyesteretts kjæremålsutvalg bemerket i sin kjennelse av 28. november 2001 til det at materiale var gått tapt, innebar at muligheten for å foreta nye avgjørende undersøkelser i saken, eksempelvis DNA-undersøkelser, var utelukket. Kjæremålsutvalget bemerket at saken illustrerte "behovet for at spørsmål om oppbevaring av bevis og opprettholdelse av beslag i saker der tekniske bevis er av betydning, gjøres til gjenstand for en mer inngående vurdering."

Etter straffeprosessloven § 213 annet ledd første punktum er hovedregelen at beslaget faller bort når saken er endelig avgjort. Imidlertid gir annet ledd annet punktum mulighet for opprettholdelse av beslag av bevismidler også etter rettskraftig dom "såfremt og så lenge det er grunn til å regne med at saken kan bli begjært gjenopptatt eller andre særlige forhold tilsier det". Beslutningsmyndigheten etter annet punktum er lagt til retten. Reglene om inndragning gir også muligheter for å ta vare på gjenstander som har bevisverdi.

Arbeidsgruppen mener at så lenge en sak er henlagt fordi gjerningsmannen er ukjent eller ikke strafferettslig ansvarlig, er stilt i bero eller det foreligger frifinnelsesdom, skal beslaglagt materiale som har betydning som bevis, som den klare hovedregel, opprettholdes inntil saken er foreldet.

Det er arbeidsgruppens inntrykk at beslag i drapssaker i for stor grad blir "gjort opp" ved rettskraftig dom. Ikke minst når det gjelder gjenstander returnert fra Rettsmedisinsk institutt, og som inneholder eller kan inneholde biologisk spormateriale som ikke er undersøkt, må det nøye vurderes om ikke materialet bør tas vare på med tanke på gjenopptakelsesbegjæringer. Foreligger det ikke tilståelse i saken, bør utgangspunktet være at materialet beholdes. I dette ligger også at det må håndteres og oppbevares på betryggende måte.

BL har innebygget sikkerhetssystem om at ingen sak kan avgjøres i BL uten at beslagene er oppgjort. Dette får også konsekvenser for muligheten i å få avgjort saken i Strasak. Dette er imidlertid et forhold som kan og bør løses gjennom ny rutine i BL, dersom det besluttes at beslag allikevel skal opprettholdes etter at saken er rettskraftig avgjort.

Under oppbevaring på politiets beslagsrom, er det nok lite iaktatt mulig nye og fremtidige kriminaltekniske undersøkelsesmetoder, dersom det går lang tid før saken blir oppklart.

De enkelte politidistrikter bør tilrettelegge sine beslagsrom slik at beslaglagte gjenstander oppbevares betryggende og sikkert selv om saken er rettskraftig avgjort. Måten gjenstanden oppbevares på, må også ivareta hensynet til at det senere kan bli aktuelt å undergi den ny kriminalteknisk undersøkelse ved en evt beslutning om gjenopptakelse.

7.11.5 Oppbevaring av beslag – biologisk materiale

Rettsmedisinsk institutt ved Universitetet i Oslo (RMI) er det laboratorium i Norge som er godkjent for analyse av blodprøver og annet biologisk spormateriale for DNA-registeret og som foretar sakkyndige vurderinger og uttalelser om DNA-profilers likhet. I drapssaker generelt mottar RMI biologisk materiale enten fra de lokale politidistrikter direkte eller via Kripos. RMI analyserer det innsendte materialet og beskriver eventuelle påviste DNA-profiler slik de skal registreres i Sporregisteret, som er en del av DNA-registeret. Det er Kripos som beslutter om profilen skal registreres i Sporregisteret.

Ved RMI lagres i dag ekstrakter fra spormateriale i en viss tid dersom det er materiale igjen etter gjennomført undersøkelse. Resten av materialet, ofte gjenstander med fortsatt spormateriale på, returneres til politiet. Som nevnt foran under punkt 7.11.4, har slikt materiale i hovedregel blitt destruert når saken er rettskraftig avgjort.

Erfaringsmessig forekommer det saker der det ikke lykkes å få frem en "fullverdig" DNA-profil. I mange tilfeller vil det etter analyse på RMI være materiale igjen etter undersøkelsen, jf ovenfor. Ettersom de biologiske spor i regelen bare utgjør en del av bevismaterialet, vil dette også gjelde saker der det foreligger rettskraftig dom. Slik gruppen har oppfattet det, skjer det en hurtig og rivende utvikling vedrørende DNA-analyse/undersøkellesmetoder i det internasjonale miljø. Det er således mulig at man i fremtiden vil kunne komme lenger i identifiseringen ved en senere undersøkelse. Med tanke på gjenopptakelse er det da viktig at "restmaterialet" er i behold.

Etter det arbeidsgruppen erfarer, er det ikke trukket opp klare kriterier for hvor fullstendig en DNA-profil skal være før den legges inn i sporregisteret. Om materiale som inngår i sporregisteret, heter det i påtaleinstruksen § 11 a-6 femte ledd andre punktum: "Spormateriale som antas å ha tilknytning til *uoppklart straffesak* kan oppbevares så lenge det finnes hensiktsmessig". I Justisdepartementets rundskriv G-91/97 om kongelig resolusjon av 5. september 1997 om forskrift om endringer i påtaleinstruksen om opprettelse av sentralt DNA-register, sies det imidlertid i en kommentar til denne bestemmelsen: "For materiale som har vært grunnlag for DNA-profil i sporregisteret gjør ikke de samme personvern hensyn seg gjeldende. Det antas dessuten å være et større behov for oppbevaring av slikt materiale, blant annet for å kunne foreta kontrollanalyse ved mulig positive funn. På denne bakgrunn anses

det forsvarlig at slikt biologisk materiale oppbevares så lenge det finnes hensiktsmessig. Materialet forutsettes destruert når DNA-profilen slettes i sporregisteret.”

Dette synes å innebære at resterende materiale til ikke fullstendige DNA-profiler som legges inn i sporregisteret, forutsettes destruert på et tidspunkt, som arbeidsgruppen legger til grunn, er når politiet melder fra at gjerningsmannen er identifisert.

For så vidt gjelder slikt ”restmateriale” til ikke fullstendige DNA-profiler som ikke legges inn i sporregisteret, synes det ikke å være noe regelverk som regulerer oppbevaringen av det. Det er ingen sikkerhet for at materialet oppbevares eller for hvor lenge materialet oppbevares.

Den foreliggende situasjon synes ikke tilfredsstillende. I den grad det legges inn ufullstendige DNA-profiler i sporregisteret og det foreligger restmateriale som en gang i fremtiden kan gi grunnlag for sikrere identifikasjon – eller utelukkelse, må ikke regelverket hindre oppbevaring av materialet, selv om det foreligger rettskraftig dom. Henvisningen til uoppklart straffesak i påtaleinstruksen § 11 a-6 femte ledd er uheldig dersom ufullstendige DNA-profiler registreres i sporregisteret. Slik situasjonen er i dag, kan dette synes å forekomme. I tillegg er det behov for å etablere retningslinjer og rutiner som sikrer at materialet tas vare på, og da på en betryggende måte.

7.11.6 Anbefalinger

Arbeidsgruppen anbefaler at politiet i drapssaker innarbeider som rutine at ransakings- og beslagsrapporter sammenholdes med fotomappe/videoopptak. Enhver rapport om ransaking/beslag i drapssak, bør følges av en egenrapport fra leder av ransakingen, hvor det beskrives hvordan ransakingen ble utført, hvem som deltok, hvordan beslagene ble behandlet og sikret, hvor beslaget ble levert, hvilken undersøkelse som ble iverksatt og av hvem osv.

Det bør utarbeides hensiktsmessig standardisert beslagsemballasje til å sikre biologisk materiale og andre beslag. Slik standardisert emballasje bør inngå i Politiets materielltjenestes utstyr for politidistriktene.

Det lages ny rutine i BL for at sak kan avgjøres selv om det er besluttet at beslag skal opprettholdes. Rutinen bør inneholde tidsoppfølging.

Det bør innskjerpes overfor påtalemyndigheten at det innenfor rammen av straffeprosessloven § 213, bør vises større tilbakeholdenhet med å utlevere/destruere beslaglagt materiale. Dette vil primært gjelde tekniske bevis av betydning for saken.

Det må sørges for betryggende oppbevaring av beslaglagt materiale, især gjelder det for ikke-undersøkt materiale som kan inneholde biologiske spor. Videre er det viktig med notoritet over den videre behandling av slikt materiale. Gruppen anbefaler en nærmere gjennomgang av regelverk og rutiner.

Det er behov for en gjennomgang av regelverk og rutiner for å sikre at resterende biologisk materiale som ikke har ført til fullstendig DNA-profil etter undersøkelse ved RMI, oppbevares også etter rettskraftig dom.

7.12 Avhør

7.12.1 Innledning

Avhør er en grunnleggende arbeidsmetode ved all etterforskning. Dette gjelder både avhør av mistenkte/siktede og vitner. I alle straffesaker er det behov for å klarlegge de faktiske omstendigheter. Dette er imidlertid ikke nok. Skal straffeansvar gjøres gjeldende, er det viktig å klarlegge så vel de subjektive omstendigheter (spørsmål om utvist skyld) som de objektive sider (spørsmål om hva som faktisk har skjedd).

En viktig informasjonskilde i drapssaker med ukjent gjerningsmann, er opplysninger fra vitner. Det er fortsatt slik at publikum ønsker å være behjelpelig med informasjon i disse sakene. Man ser likevel en tendens til at enkelte kvier seg for å kontakte politiet av frykt for å bli utsatt for trusler eller represalier fra gjerningsmannen eller personer i hans miljø. Strafferettsapparatets evne til å bekjempe alvorlig kriminalitet svekkes hvis ikke vitner og andre tør å stå frem med det de har sett og hørt. Dersom vitner ikke tør forklare seg, får man den uheldige situasjon at jo mer ondsinnet og hensynsløs gjerningsmannen er, desto vanskeligere er det å få avslørt og dømt ham. Ved lov av 28.juni 2000 om endringer i straffeloven og straffeprosessloven, er det gitt bestemmelser om blant annet anonym

vitneførsel under etterforskingen og rettsbehandlingen for å motvirke at vitner unnlater å stå fram med det de vet.

Man ser, i alle fall i de alvorlige straffesakene, en tendens til at forsvarerne er mer aktive under etterforskingen enn det som tidligere har vært vanlig. Resultatet av et mer aktivt forsvar er blant annet at mistenkte oftere enn før påberoper seg retten til å nekte å avgi forklaring, eller hvis han avgir forklaring, forklarer han seg kun én gang. Det er også slik at forsvarerne i dag oftere enn før, bistår klienten sin i forbindelse med politiavhør. Dette er legitim forsvarsstrategi, men nødvendiggjør at politiet legger opp etterforskingen annerledes enn det som tradisjonelt har vært vanlig. Den tid er for eksempel forbi at politiet kan ta for gitt muligheten til å kunne foreta flere avhør av mistenkte/siktede eller få en tilståelse i løpet av etterforskningsperioden. Denne problemstillingen omtaler arbeidsgruppen også under punktene 7.13 Forholdet til forsvarer og 7.15 Bredden i etterforskingen.

Det har fra ulikt hold de senere år vært reist kritikk mot politiets avhørsmetoder. Særlig omtalt er den såkalte "Birgitte-saken" fra Karmøy. Problemstillingen i den saken var blant annet at det fant sted samtaler mellom den siktede og avhører i et stort antall timer og over flere dager, uten at det ble protokollert noe fra samtalene. En slik framgangsmåte åpner for påstander og spekulasjoner om utilbørlig påvirkning eller press fra politiets side overfor den mistenkte/siktede.

7.12.2 Mistenkt-/siktetavhør

Det må naturligvis ikke bero på noen tilfeldighet hvem som settes til å ta avhør av en mistenkt eller siktet i en drapssak.

Et grunnleggende krav er at den som foretar avhøret kjenner den/de aktuelle straffebestemmelse(r) etterforskingen retter seg mot, herunder bestemmelsen(es) rettslige innhold. Målet for avhøret er å få frem opplysninger slik at påtalemyndigheten (og eventuelt senere retten) kan vurdere om mistenkte er rett gjerningsperson (direkte eller som medvirker) og om han i så fall fyller de tre øvrige hovedvilkår for straff: Kravet til subjektiv skyld (overlegg, forsett mv), kravet om tilregnelighet og at det ikke foreligger noen straffefrihetsgrunn (for eksempel nødverge eller nødrett). Dessuten må etterforskeren være kjent med alle bestemmelser som regulerer avhørssituasjonen og ha erfaring i å ta avhør.

Det er en sentral oppgave for etterforsningslederen å avgjøre hvem som skal foreta avhøret. I utvelgelsen bør det også tas hensyn til hvilken type person mistenkte/siktede er. I denne vurderingen inngår blant annet komponenter som mistenktes/siktedes alder, kjønn, kultur-bakgrunn osv.

Den første forklaring mistenkte/siktede gir er fortsatt ofte særlig betydningsfull for sakens senere skjebne. Det betyr at avhøret må forberedes nøye og foregå på en formelt og reelt sett uklanderlig måte. Før avhøret starter må det utarbeides en disposisjon eller plan. Nøye forberedelser er avgjørende for hvorvidt resultatet blir godt eller dårlig.

Det vil ofte være en fordel at avhøret planlegges sammen med etterforsningsleder og den påtaleansvarlige for saken.

I mandatet er det særskilt nevnt at arbeidsgruppen bør se nærmere på hvorvidt den som avhører en mistenkt/siktet, bør være kjent med åstedet. I riksadvokatens rundskriv del II nr 5/1953 heter det:

”...I denne forbindelse vil jeg for øvrig også understreke at den politimann som skal foreta avhør av mistenkte, personlig må ha gjort seg kjent med situasjonen på åstedet før han skrider til den inngående og betydningsfulle første eksaminasjon av mistenkte og vitner. Jeg har sett at spørsmål, som senere har vist seg å være av avgjørende betydning ved bedømmelsen av skyldspørsmålet, bent frem er blitt oversett fordi etterforskeren ikke har vært tilstrekkelig orientert med hensyn til åstedssituasjonen. I det hele tatt bør etterforskeren ha for øye at han til enhver tid ved hjelp av åstedsskisser, åstedsbeskrivelser og gjentatte besøk på åstedet nøye kontrollerer om den forklaring som en mistenkt person eller et vitne avgir er riktig, plausibel eller usannsynlig.”

Denne del av 1953-rundskrivet som er referert over, ble imidlertid opphevet ved riksadvokatens rundskriv del II nr 3/1999. Begrunnelsen for det var blant annet at dersom etterforskeren ikke har kjennskap til åstedet unngår man mulige spekulasjoner eller påstander om bevisst eller ubevisst påvirkning eller formidling av faktiske opplysninger fra etterforskeren til mistenkte om forhold ved den straffbare handling som mistenkte senere forklarer seg om. Etter arbeidsgruppens syn vil slike forhold langt på vei kunne kontrolleres

ved at det tas lydopptak av avhøret. Videre mener arbeidsgruppen at uansett om det gjøres lydopptak eller ei, må avhører ha kjennskap til blant annet åstedet.

For at avhørsresultatet skal bli så optimalt som mulig, er det arbeidsgruppens oppfatning at den som skal foreta avhøret, har inngående kjennskap til sakens faktum, herunder forholdene på åstedet, obduksjonsresultatet, sentrale vitneforklaringer osv. og ellers har klart for seg de aktuelle problemstillinger saken reiser. Likeledes må vedkommende ha inngående kjennskap til det aktuelle straffebud det etterforskes opp mot. Uten slik kunnskap er det vanskelig å stille adekvate spørsmål samt nødvendige oppfølgings- og kontrollspørsmål. Politiet må dessuten være forberedt på at mistenkte/siktede kun forklarer seg én gang. Det sier seg da selv at de forhold man ønsker belyst eller kontrollert og de spørsmål man ønsker mistenkte/siktedes svar på, må tas opp der og da.

7.12.2.1 Anbefalinger

Den aktuelle del av riksadvokatens rundskriv del II nr 5/1953 revitaliseres.

7.12.2.2 Uformelle samtaler

Ofte vil det være naturlig at etterforskeren og den mistenkte/siktede snakker sammen før det formelle avhør med protokollering starter. I riksadvokatens rundskriv del II nr3/1999 punkt VI heter det:

”Det kan ikke kritiseres og vil ofte være heldig at etterforskeren fører en alminnelig samtale med mistenkte før han skrider til det egentlige avhør. Denne fremgangsmåte kan undertiden endog være nødvendig for å komme på talefot med vedkommende person eller for å oppnå dennes tillit.”

Imidlertid bør en slik forutgående samtale ikke vare for lenge, og den skal ikke omhandle forhold som vedrører saken. Alt som forklares om realiteten i saken skal som hovedregel nedfelles i et formelt avhør. Straffeprosessloven § 230 tredje ledd, jf påtaleinstruksen § 8-11 tredje ledd fastsetter at en forklaring skal skrives ned. Fra riksadvokatens rundskriv del II nr 3/1999 punkt VI hitsettes:

”Selv om det er rom for et visst skjønn med hensyn til når protokollering skal foretas, må det som forklares om realiteten i saken som hovedregel nedfelles i et formelt avhør senest ved avslutningen av samtalen den enkelte avhørsdag.”

Arbeidsgruppen er kjent med at det er varierende praksis i politidistriktene hvorvidt det gjennomføres samtaler med mistenkte/siktede før det formelle avhør. Ved de større politidistriktene er det nå større bevissthet på å begrense uformell kontakt utenom selve avhørssituasjonen. Kripos gjennomfører i dag såkalte ”uformelle samtaler” utenfor den formelle avhørssituasjonen kun i den utstrekning som anses nødvendig for å etablere en god kommunikasjonsprosess. Det legges også vekt på å begrense kontakten mellom avhører og mistenkte/siktede utover selve avhørssituasjonen mest mulig. Det betyr at ved fremstillinger av siktede til lege, tannlege osv, legges oppgaven, i den grad det lar seg gjøre, til andre tjenestemenn. I de fleste drapssaker med ukjent gjerningsmann, bistår Kripos det lokale politidistrikt både taktisk og teknisk. Det medfører at den standard Kripos har, følges i disse sakene.

7.12.3 Rundspørring

Under etterforskning av store og alvorlige saker, er det ofte nødvendig å komme i kontakt med samtlige personer som bor eller har oppholdt seg på eller omkring et åsted eller et funnsted på en hurtig måte, i det tidsrom den straffbare handlingen ble begått eller i tiden umiddelbart før eller etter. Også andre områder kan være aktuelle.

Rundspørring er den metode som er hensiktsmessig. En rundspørring kan betegnes som systematiske avhør på stedet av personer som befinner seg eller har befunnet seg på et avgrenset område.

Formålet vil være

- å få frem informasjon om forbrytelsen, offeret, gjerningsmann og vitner
- å få kartlagt hvilke personer/kjøretøyer som befant seg på interessante tidspunkter og disse personers gjøremål og iakttakelser
- å få et så fullstendig bilde som mulig av ulike personers bevegelser i området og andre hendelser på det aktuelle tidspunkt

- å få grunnlag for alibikontroller
- å få kartlagt og klarlagt hvor den avhørte selv oppholdt seg og gjorde på det aktuelle tidspunkt, hvilket antrekk vedkommende var iført, hvilket kjøretøy vedkommende brukte/disponerte osv

I omtalen av den såkalte Kriposmodellen for organisering av etterforskningen, jf punkt 6.2 foran, er det referert at Kripos til vanlig vil ha ansvaret for ledelse av rundspørring ved en av Kripos' tjenestemenn/-kvinner. I dette ligger en vurdering av at innhenting av informasjon gjennom rundspørring, er en etterforskningsmetode som vektlegges av Kripos. Arbeidsgruppen har erfart at man også i Oslo politidistrikt vektlegger betydningen av og gjennomføringen av rundspørringer sterkere nå enn før. Disse holdninger er sammenfallende med de oppfatninger som gjør seg gjeldende både hos den svenske riksmordkommisjonen og i drapsseksjonen i den danske reiseavdeling, jf punktene 6.5.1 og 6.5.2.

I drapssaker vil rundspørring som regel være nødvendig. Oppfordringer i media til publikum om å gi politiet opplysninger, gjør ikke en rundspørring overflødig. Erfaring har vist at politiet ved rundspørring har kommet i kontakt med personer som har hatt viktig informasjon, men som ikke ville ha henvendt seg til politiet på eget initiativ fordi de ikke har trodd at informasjonen var av betydning eller fordi de har trodd at politiet alt var kjent med opplysningen.

Opplysninger som innhentes gjennom rundspørring, kan være helt avgjørende for hva som må iverksettes av andre etterforskingsskritt i saken.

Rundspørringer bør utføres på et tidlig tidspunkt i etterforskningen nettopp for å kunne fange opp den informasjon som kan være der. At tiden forløper medfører at vitners evner til å huske hva de har sett og gjort, og til å gjenfortelle dette, forringes. Oppslag i media og pågåenhet fra journalister vil også kunne påvirke vitnenes evne til å skille mellom hva de selv har iaktatt og hva de er blitt gjort kjent med.

Det er arbeidsgruppens erfaring at rundspørringer ikke alltid blir utført på optimal måte. Det kan skyldes ulike forhold, for eksempel at det ikke instrueres godt nok om hvordan rundspørringen skal gjennomføres og hva den skal omfatte.

Rundspørringer vil, også i de saker der Kripos gir taktisk bistand, i hovedsak bli utført av tjenestemenn/-kvinner fra de lokale tjenestesteder. Dette er personell som har liten øvelse i denne etterforskningsmetoden, i alle fall i forhold til de kvalitetskrav som må gjelde under en drapsetterforskning. Arbeidsgruppen har på denne bakgrunn under punkt 6.6.3 og 6.6.3.1 anbefalt at det lokalt øremerkes både personell som er tiltenkt særlig ansvar for ledelse av rundspørring og til å utføre rundspørringer, nettopp for å kunne gi grunnlag for utvikling av ferdigheter hos den enkelte.

Arbeidsgruppen finner også grunn til her å trekke frem en del grunnleggende forutsetninger for en vellykket rundspørring:

En rundspørring må planlegges og forberedes. Til dette kreves erfaring og forståelse for etterforskningsmetoden.

Vedkommende, som er ansvarlig for dette, må sammen med etterforskningsleder ta stilling til hvilket område og hvilken tidsperiode som er aktuell. Det må avsettes tilstrekkelige mannskaper til at rundspørringen kan utføres raskt – og samtidig iaktta at den enkelte som deltar i utspørringen, skal kunne ta seg tid under avhør av de enkelte vitner. Det vil være hensiktsmessig å utarbeide egne rundspørringsblanketter tilpasset den aktuelle sak.

Instruksjon av mannskapene er en sentral oppgave for den ansvarlige for rundspørringen. Viktige punkter under en instruksjon vil være:

- å forklare hensikten med rundspørringen
- å motivere mannskapene
- å gjennomgå rundspørringsblanketten
- å forklare mannskapene at de må ta seg god tid med den enkelte
- å understreke at medlemmene i en husstand må avhøres en av gangen
- å presisere at nettopp den som avhøres *kan* være gjerningsmannen
- å huske på å få med alle beskrivelser, både av egen person og andre personer, antrekk, kjøretøyer mm
- å understreke at alle som bor eller har oppholdt seg i det aktuelle tidsrom *skal* rundspørres. Dersom kontakt ikke oppnås, skal personalia noteres og ny kontakt tas senere

Leder for rundspørringen må gjennomgå samtlige skjemaer og vurdere de opplysninger som fremkommer. Opplysninger som foranlediger etterforskingsskritt, skal registreres som arbeidsoppgaver og forelegges etterforsningsleder.

Dokumenter fra rundspørring behøver i alminnelighet ikke tas inn som saksdokumenter, men det skal fremgå klart i saken at slike dokumenter finnes, jf riksadvokatens rundskriv del II nr 3/1999. Spørsmål om innsyn fra forsvarer i slikt materiale avgjøres etter de vanlige reglene i straffeprosessloven §§ 242 og 264, eventuelt § 28.

7.12.4 Rekonstruksjon

Både under etterforskingen og ved bevisføringen i en straffesak, er det viktig både for påtalemyndigheten og retten at bevisene blir lagt fram på en klar og oversiktlig måte. En forutsetning for at en rekonstruksjon skal fremstå som klar og oversiktlig, er at hendelsesforløpet i forkant, gjennom tilståelse/forklaring, er detaljert fremstilt.

Rekonstruksjon må betraktes som et avhør og av den grunn følge bestemmelsene for avhør av mistenkt/siktede. Hvis siktede ønsker det, kan han ha sin forsvarer tilstede under rekonstruksjonen, jf påtaleinstruksen § 8-4. Forsvarerens rolle er som under avhør – vedkommende skal kun påse at rekonstruksjonen blir gjennomført på en formell korrekt måte. Forsvareren har ikke anledning til å påvirke siktetes framstilling av hendelsesforløpet.

Ikke sjelden gis også eventuelle medsiktetes forsvarere adgang til å være til stede under rekonstruksjon. Det kan være hensiktsmessig. Noen adgang til å gripe inn i rekonstruksjonen har de ikke.

Den vanligste rekonstruksjonen i denne sakssammenhengen, er drapsmannen som viser hva han gjorde da han drepte offeret. Hensikten er å kunne kontrollere fremstillingen av hendelsesforløpet og å visualisere hendelsen for retten. Til dette kan benyttes fotos eller videofilm.

En rekonstruksjon som trolig benyttes for sjeldent, er rekonstruksjon av vitners observasjoner. Dette kan vise seg å være nyttig som en kontroll av om vitnet virkelig kan ha sett det som forklares. En rekonstruksjon kan også bidra til at vitnet husker flere detaljer.

Rekonstruksjonen tilrettelegges og ledes av en tjenestemann som kjenner saken svært godt. Den som har avhørt vitnet eller siktede, må aldri lede rekonstruksjonen.

Lederen av rekonstruksjonen skriver i etterkant en rapport som må inneholde

- hensikten
- tid og sted
- deltagere
- leder
- de forskjellige situasjonene
- avslutning med eventuelle bemerkninger fra forsvarere

7.12.5 Lyd- og videoopptak

Straffeprosessloven § 230 fjerde ledd gir hjemmel til at forklaringer kan opptas blant annet ved mekaniske midler etter nærmere regler gitt av Kongen. Ved kgl res av 28.juni 1985 ble regler om lydbåndopptak av politiforklaringer tatt inn i påtaleinstruksen § 8-13. Verken straffeprosessloven eller påtaleinstruksen omhandler videoopptak av avhør. Hjemmelen for dagens praksis er utledet av straffeprosessloven § 230 fjerde ledd.

Etter gjeldende regler kan politiet ta lydopptak i forbindelse med avhør av mistenkte og vitner når det finnes hensiktsmessig. Det er opp til politiet selv å vurdere om det i den konkrete sak er hensiktsmessig å foreta lydopptak av en forklaring. Ved vurdering av hensiktsmessigheten legges det vekt på sakens alvor, viktigheten av forklaringen, om det ligger an til for eksempel tilståelse, om det gjelder kritiske faser i forklaringen til en siktet eller et sentralt vitne, om det foreligger mistanke om falsk forklaring eller anklage, hensynet til etterforskingens effektivitet osv.

Når lydopptak foretas, skal gjennomføringen av avhøret foregå etter de regler som gjelder for avhør av mistenkte og vitner, jf påtaleinstruksen § 8-13. Hovedregelen er at forklaringen

nedtegnes i rapports form på vanlig måte. Istedenfor å skrive rapport, kan det tas utskrift av lydopptaket. Utskriften blir da et saksdokument. Påtaleinstruksen § 8-13 åpner også for en tredje variant, diktat til lydopptak. I stedet for at en forklaring skrives ned i rapports form og leses opp til vedtakelse, kan etterforsker etter at avhøret er gjennomført med lydopptak, avslutte avhøret med å diktere et resymé av forklaringen. Den som avhøres har rett til å få opptaket av resymeet avspilt til godkjenning og har anledning til å gjøre tilleggsbemerkninger. Selve resymeet med eventuelle tilleggsbemerkninger skrives ut og undertegnes av den som har foretatt avhøret og vedlegges saken.

Arbeidsgruppen er kjent med at Justisdepartementet i august 1997 iverksatte et prøveprosjekt om lydopptak av politiavhør som skal evalueres sommeren 2002. Nordmøre politidistrikt, Oslo politidistrikt, Økokrim og Kripos er med i prosjektet. Hensikten med prosjektet er å vinne erfaring med bruk av lydopptak ved politiavhør. Erfaringene fra prosjektet vil bli brukt som vurderingsgrunnlag for en eventuell framtidig permanent ordning for lydopptak og mulig videoopptak.

Bakgrunnen for prosjektet var en henvendelse i 1997 fra Forsvarergruppen av 1977 hvor det ble henvist til ” de mange problem som reiser seg ved gjennomføring, nedtegnning og senere bruk i retten av mistenktes/siktedes forklaring for politiet”. Det ble videre fremhevet at ” det var sterk oppslutning blant medlemmene om at man for ettertiden som hovedregel bør råde klientene til å stille som vilkår for å la seg avhøre av politiet at hele avhøret ble tatt opp på lydbånd.”

Ved Kripos benytter de fleste etterforskerne i dag lydopptak ved avhør av mistenkte/siktede og ved sentrale vitneavhør. I Oslo politidistrikt tas slike avhør opp både på video og lyd. Med unntak av Nordmøre politidistrikt, er det ikke vanlig med lydopptak i de andre politidistriktene. Det er ingen tradisjon for å benytte verken lyd- eller videoopptak under etterforskning med unntak av saker som gjelder seksuelle overgrep mot barn under 14 år.

I tillegg til Oslo politidistrikt har Kripos i forbindelse med innflytting i nytt bygg, gått til anskaffelse av avhørsrom med muligheter for lyd- og videoopptak av politiavhør.

I Danmark benyttes videoopptak kun i saker hvor barn skal avhøres. Når det gjelder lydopptak av avhør, skjer ikke dette systematisk og forekommer heller sjeldent. Det er ingen

formell hindring for å foreta lyd- og bildeopptak av avhør, men det er verken tradisjon eller ressurser til dette i dag. Ved lydopptak skal den som avhøres enten lese gjennom utskrift av avhøret eller få avhøret avspilt for godtakelse.

Også i Sverige benyttes videoopptak kun når barn avhøres. Svensk politi har imidlertid lang erfaring i bruk av lydopptak ved avhør, og de er svært fornøyd med ordningen. De benytter bærbart opptaksutstyr.

Lydopptak av et politiavhør vil kunne ha større bevisverdi enn en gjengivelse av forklaringen i en politirapport. Opptaket viser på hvilken måte forklaringen er fremkommet og gjengir forklaringen i dens fulle detaljrikdom. En politirapport er en komprimert utgave av forklaringen. Det er etter arbeidsgruppens oppfatning ikke tvil om at det kan være en fordel, at viktige forklaringer tas opp på lyd. Ikke sjelden blir tilståelser trukket tilbake på et senere tidspunkt, eller det hevdes at det som er gjengitt i politirapporten, er misvisende. Et lydopptak av avhøret vil gi påtalemyndigheten og eventuelt domstolen et selvstendig grunnlag for å vurdere tilståelsens ekthet og bevisverdi. Det hender heller ikke så sjelden at en tiltalt under hovedforhandlingen hevder at han tilsto under etterforskningen fordi han ble gitt løfter, presset eller utsatt for trusler. Et lydopptak vil ikke helt kunne avskjære en slik innvending – løftet hevdes for eksempel å være gitt forut for avhøret, men det vil likevel gi retten et sikrere grunnlag for sin vurdering.

En selvsagt forutsetning for å kunne utnytte de muligheter lyd- og videoopptak gir, er at overordnet påtalemyndighet og domstolene har reelle avspillingsmuligheter.

Ved sentrale avhør hvor det benyttes tolk, er det arbeidsgruppens syn at det nøye bør vurderes hvorvidt det bør tas lydopptak. Lydopptaket gjør det mulig i ettertid å kontrollere hvorvidt det som tolkes, er i samsvar med det som faktisk ble sagt under avhøret.

7.12.5.1 Anbefalinger

Alle politidistrikter bør ha avhørsrom med mulighet for lyd- og videoopptak som kan benyttes i andre saker enn barneavhør.

I drapssaker bør man vurdere bruk av video- og lydopptak ved sentrale avhør både av mistenkte/siktede og vitner. Et minimum er at det tas lydopptak.

Det er videre arbeidsgruppens anbefaling at alle etterforskere bør ha alminnelig tilgang på bærbart lydopptaksutstyr.

Høyere påtalemyndighet må ha tilgjengelig teknisk utstyr som gjør avspilling mulig. Det samme gjelder domstolene.

7.12.6 Vitneavhør

Straffeprosessloven kapittel 18 og påtaleinstruksen kapittel 8 har regler for gjennomføring av vitneavhør.

Avhør av vitner er en svært viktig del etterforskingen. Alle som avgir forklaring i en sak, og som ikke er mistenkt eller siktet, har status som vitner. I en situasjon hvor siktede stadig oftere benytter seg av sin rett til ikke å forklare seg for politiet, får den form for informasjonsinnsamling som vitneavhør er, sammen med andre etterforskingsskritt, økt betydning for at saken kan oppklares.

På samme måte som ved siktetavhør, må avhøret foregå på en formelt sett uklanderlig måte. Det er viktig at det planlegges nøye. Etterforsker må kjenne saken godt og ha klart for seg hva det er viktig å få vitnets forklaring om i relasjon til de opplysninger som ellers finnes i saken. At etterforskeren har god sakskunnskap, er også nødvendig for å kunne stille vitnet relevante spørsmål slik at alle opplysninger vitnet sitter inne med av betydning for saken kommer frem. Etterforsker skal ikke bare *høre på* hva vitnet har å fortelle, han skal *avhøre* vitnet.

Etter arbeidsgruppens syn er det på samme måte som ved siktetavhør, viktig at sentrale vitneavhør sikres ved lydopptak, se nærmere under punkt 7.12.5.

Dersom et vitne ikke vil forklare seg for politiet, kan det være aktuelt å begjære vitnet rettslig avhørt, jf straffeprosessloven § 237. Dette gjøres også fra tid til annen. Muligheten for å sikre sentrale politiforklaringer av vitner ved rettslig avhør, bør etter arbeidsgruppens syn benyttes langt oftere enn det gjøres i dag. Ved et rettslig avhør vil som regel forsvarer være tilstede slik

at kravet til kontradiksjon er oppfylt, og avhøret kan eventuelt leses opp ved en senere hovedforhandling dersom vitnet for eksempel ikke møter. Særlig aktuelt vil det være å sikre et politiavhør ved rettslig avhør dersom det er grunn til å frykte at vitnet på et senere tidspunkt av ulike årsaker vil trekke tilbake hele eller deler av forklaringen. At vitner utsettes for press, trusler eller lignende fra gjerningsmannen eller kretsen rundt denne synes å være et økende problem. Selv om for eksempel trusselutsatte vitner nå har et særlig vern ved straffeloven § 132a, er mørketallene trolig høye. Mange tør ikke stå frem å fortelle at de er truet til å endre forklaring. I slike tilfelle er det et poeng at politiforklaring er sikret ved rettslig avhør. Det er ikke like enkelt å begrunne hvorfor man går fra en rettslig forklaring som fra en politiforklaring.

For at drapssaker skal kunne oppklares, er det som nevnt innledningsvis nødvendig at vitner tør stå frem med det de har sett og hørt. For å motvirke at vitner unnlater å forklare det de vet, har man særlige regler om anonym vitneførsel, både under etterforskningen og ved hovedforhandlingen, jf straffeprosessloven § 234 (politiavhør) og § 130a (dommeravhør). Bestemmelsene åpner adgang blant annet for at et vitne i en drapssak skal kunne forklare seg anonymt dersom de nærmere angitte vilkår er tilstede.

7.12.7 Behovet for opplæring i avhørsteknikk

Den taktiske etterforsker har til alle tider vært mer eller mindre selvlært - erfaring har blitt ansett som kompetanse. Det kreves ingen formalkompetanse, annet enn grunnutdanningen på Politihøgskolen, hos den som gis i oppgave å foreta avhør i straffesaker, heller ikke i de mest alvorlige saker. På flere områder, typisk innenfor operativt politiarbeid, stilles det krav til tjenestemenn/-kvinner om godkjenning før de kvalifiseres til ulike oppgaver. Avhør er fortsatt den viktigste metode for innsamling av informasjon i en straffesak. Det er tankevekkende at det på dette område, som åpenbart er et felt som krever særlig dyktighet, ikke gjennom videreutdanning gis tilbud eller stilles formelle og reelle krav til de som skal foreta avhør.

Internasjonalt har politiavhør som metode vært gjenstand for adskillig forskning. Kunnskap ervervet gjennom slik forskning inngår, etter det arbeidsgruppen forstår, i en del andre land i opplæring i avhørsteknikk. Særlig skal dette gjelde England, som på bakgrunn av noen omtalte saker som satte fokus på avhørsmetoder, har bygget ut opplæring i såkalt "investigative interviewing".

Oslo politidistrikt og Kripos har satt i gang egne kurs. Oslo politidistrikt har gjort dette gjennom avhørsprogrammet KREATIV, som tar sikte på først å kartlegge de ansattes eget nivå for deretter å gi dem en teoretisk tilnærming gjennom foredrag/seminarer. Programmet avsluttes med en praktisk del (1 uke), hvor kursdeltakerne deltar aktivt gjennom øvelse og evaluering. Avhørsprogrammet er basert på erfaringer spesielt fra England.

Kripos' kurs – utdanningsprogram for avhørsledere, er etter det opplyste bygget på de samme prinsippene som kurset til Oslo politidistrikt. Utdanningsprogrammet er delt inn i tre faser, som består av egenstudie, kurs og temadager.

Begge kursene omfatter blant annet adferdspsykologi, avhørsmetoder, kommunikasjontechnik, juridisk del, praktisk avhørsteknikk, bevisvurdering, kulturkommunikasjon, spesialavhør, bruk av lyd- og bildeopptak, minnepsykologi, bruk av tolk og kognitiv intervjueteknikk.

Dette er en tilleggsutdanning innen taktisk etterforskning/avhør som arbeidsgruppen mener bør utvides til flere ansatte i politiet, jf for øvrig kapittel 10 om kompetanse og opplæring.

7.13 Forholdet til forsvarer

7.13.1 Generelt

Mandatet for arbeidsgruppen er etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsmann. Så lenge etterforskning ikke har ledet frem til mistanke mot en bestemt person, vil forholdet til forsvarer være ikke eksisterende. Målsettingen er imidlertid å oppklare saken, og lykkes politiet i dette, aktualiseres forholdet til forsvareren.

Forsvareres opptreden de senere år i drapssaker på etterforskningsstadiet har utvilsomt påvirket politiets muligheter til å oppnå oppklaring gjennom tilståelser som kan kontrolleres mot kriminaltekniske funn. Funn gjøres nå som før, men forklaringer å sammenholde dem med er det blitt færre av.

Arbeidsgruppen konstaterer at forsvarere i langt større grad i dag enn tidligere, gir sine klienter det råd å ikke forklare seg til politiet under etterforskningen. I andre tilfeller rådes

klienter til ikke å forklare seg før forsvareren, og derved den mistenkte/siktede, har fått innsyn i alle sakens dokumenter. Under avhør bistås siktede oftere av forsvarer enn tidligere.

Denne endrede forsvarerholdningen omtales ofte som "det aktive forsvar". Andre sider ved det såkalte aktive forsvar er bruk av private etterforskere og/eller private sakkyndige og aktiv bruk av media. Forholdet til private sakkyndige behandles i kapittel 8.

Når forholdet til forsvarer nevnes også her, er det for å tydeliggjøre at nyere forsvarerstrategier innebærer at blant annet drapssaker blir vanskeligere og mer ressurskrevende å oppklare enn tidligere. De medfører behov for iverksettelse av etterforskningsprosjekter i større grad enn tidligere og er således av betydning for valget av bredde i etterforskningen. Tradisjonelle kriminaltekniske undersøkelser, rettsmedisinske og rettsgenetiske funn, elektroniske spor og til dels omfattende vitneavhør vil i mange saker alene måtte utgjøre det fundament som etterforskningen og en eventuell tiltale bygger på.

I enkelte saker engasjerer forsvarere private etterforskere. Disse vil i tilfelle senere legge frem sine resultater i retten med det for øye å skape rimelig tvil om den tiltaltes skyld. Det har i flere saker skjedd at opplysningene den private etterforsker da legger frem, er basert på politiets arbeid som et utgangspunkt, og gjerne bygget videre på alternativer som politiet har forlatt tidligere i saken. At etterforskningen samtidig er blitt mer omfattende med uunngåelig tilførsel også av overflødig informasjon på grunn av mistenkte/siktedes benyttelse av retten til ikke å gi forklaring, vil lett kunne være en gullgrube for den private etterforskers boring etter løse tråder.

Politiet må være forberedt på at forsvareren, med eller uten bistand fra privat etterforsker, både under etterforskning og under hovedforhandling, retter fokus mot politiets prioriteringer og valg under etterforskingens forløp. Dette skjerper kravene til politiet om notoritet over hva som er foretatt og med hvilken begrunnelse man eventuelt har avstått fra å gå videre på enkelte opplysninger. Med andre ord: Valg og disposisjoner under etterforskningen må begrunnes.

Jo bedre produkt politiets etterforskningsmateriale utgjør og jo større grad av notoritet det finnes for politiets og påtalemyndighetens disposisjoner i saken, jo bedre vil saken tåle den form for etterprøving som den nyere forsvarerstrategi medfører.

7.13.2 Forsvarerens rolle under politiavhør

Det fremgår av påtaleinstruksens § 8-4 at siktede ikke må rådføre seg med sin forsvarer før han svarer på spørsmål som blir rettet til ham hvis ikke politiet samtykker. Dette tilsier en passiv rolle for forsvareren under politiavhøret. I praksis er det ikke så enkelt. Siktete plikter ikke å forklare seg for politiet. Ikke sjelden er situasjonen den at siktede kun vil forklare seg dersom avhøret mer eller mindre skjer på hans premisser, herunder at han får anledning til å rådføre seg med forsvareren før han svarer på spørsmål. Det hender også at forsvareren aktivt griper inn under avhøret og således ødelegger den tiltenkte avhørstaktikk. Dersom forsvareren ikke etterkommer pålegg fra etterforsker, risikerer han å måtte forlate avhørsrommet. Siktetes mottrekk vil være at han ikke vil forklare seg ytterligere uten at forsvareren er til stede. Valget blir følgelig å gjennomføre politiavhøret på mistenkte/siktetes premisser eller å avbryte.

Det er arbeidsgruppens syn at politiet nøye bør vurdere å avbryte avhøret hvis dette ikke kan gjennomføres uten avbrytelse fra forsvareren eller anmodning om pauser for rådføring før det svares, i alle fall dersom man befinner seg i kritiske faser i avhøret. Det bør i såfall fremgå av rapportskrivners merknad hvorfor avhøret ble avbrutt.

Det er videre arbeidsgruppens oppfatning at dersom siktede ikke vil forklare seg for politiet, bør man vurdere å begjære rettslig avhør. Velger siktede å forklare seg rettslig, kan han som hovedregel ikke rådføre seg med forsvareren før han svarer på spørsmål med mindre dommeren samtykker. Nekter han å forklare seg, kan dommeren gjøre han oppmerksom på at det kan bli ansett for å tale mot ham, jf straffeprosessloven § 93 annet ledd. Dette vil i såfall bli protokollert i rettsboken.

7.13.2.1 Anbefalinger

Politiet bør vurdere nøye å avbryte et avhør hvis dette ikke kan gjennomføres uten avbrytelser fra forsvareren eller at siktede krever pauser for å rådføre seg med sin forsvarer før han svarer på spørsmål, i allfall når man befinner seg i kritiske faser i avhøret.

Påtalemyndigheten bør nøye vurdere muligheten til å begjære rettslig avhør.

7.14 Forholdet til media

7.14.1 Innledning

Under punkt 7.2 Initialfasen er betydningen av å få styring over informasjonen til media alt understreket. Den delvise dobbeltbehandling det innebærer, når temaet likevel her gis noe mer utdyping, skyldes at en fremstilling av utfordringene i etterforskingens tidlige del ville kunne være villedende hvis ikke forholdet til media ble berørt også under omtalen av initialfasen.

Drap vies stor oppmerksomhet i media. Det er forutsigelig at media vil ta kontakt med mulige vitner og publisere vitneutsagn. Politiet vil ikke ha noen kontroll over hvilke opplysninger media eventuelt formidler til vitner. I den grad media får eller mener å sitte inne med opplysninger om den taktiske eller tekniske etterforsking, vil slike opplysninger komme ut. At en etterforsking av disse grunner kan bli skadelidende er åpenbart.

Under punkt 7.12.3 er nettopp mediaoppslag og medias pågang på vitner vist til som et av flere momenter som tilsier at rundspøringer bør foretas på et tidlig tidspunkt i etterforskingen.

Fra et mulig drap blir kjent for media, må politiet være forberedt på å håndtere et betydelig antall henvendelser. Det er viktig å fokusere på og være forberedt på at media vil henvende seg til en rekke aktører i saken uten å gjøre oppmerksom på at de alt har henvendt seg til andre. De opplysninger media ikke får et sted, vil de med andre ord søke å skaffe seg annetsteds.

Denne delen av medias virksomhet gjelder det media mener er allmennhetens krav på informasjon. Media vil kunne ha en annen oppfatning enn politiet om hvor langt politets informasjonsplikt rekker.

En annen side ved forholdet til media, er politiets behov for bistand fra media til å komme i kontakt med vitner, få spredt signalementer, etterlyse kjøretøyer osv. Dette kan betegnes som bruk av media som en metode i etterforskingen.

Et utvalg nedsatt av riksadvokaten og Den norske advokatforening, avga i oktober 2001 en innstilling om veiledende normer for uttalelser til offentligheten fra politiet og forsvarerne på etterforskningsstadiet. I 2000 la en arbeidsgruppe nedsatt av riksadvokaten frem et utkast til mediestrategi for den høyere påtalemyndighet, jf rapport nr 1/2000 fra riksadvokatens utredningsgrupper "Statsadvokatene og mediene".

På denne bakgrunn velger arbeidsgruppen å være kort i omtalen av forholdet til media og nøyer seg med å gi enkelte råd om håndteringen av media i en drapssak.

7.14.2 Mediekontakt i informasjonsøyemed

En grunnleggende regel for å kunne ta og beholde styringen av informasjonen til media i en drapssak, er at én og samme person har ansvaret for all mediekontakt i saken.

Utfordringen organisatorisk er særlig stor i begynnelsen før det er etablert en etterforskningsgruppe. Operativ uteleder eller annen tjenestemann på åstedet vil fort kunne få henvendelser fra representanter for media etter hvert som de ankommer stedet. Vaktsjefen, lensmann eller jourhavende jurist i politidistriktet vil kunne bli kontaktet. Alle disse vil ut fra lokale instruksjoner kunne ha adgang til å gi uttalelser til media i henhold til den funksjon de har i denne fasen av saken. Noen ganger henvises det i slike tilfeller til senere orienteringer, men man opplever også at det gis beskrivelser av hendelsesforløp eller antatt hendelsesforløp, i noen tilfeller forholdsvis detaljert.

I den første fasen er det vanskelig å vurdere hvilken informasjon som må holdes skjult, og hva som kan gjøres kjent uten å skade etterforskningen. Det er derfor all grunn til tilbakeholdenhet.

I spørreundersøkelsen svarte 46 av 54 politidistrikter at de har egne, lokale instruksjoner for mediehandtering.

Det er arbeidsgruppens syn at alle politidistrikter bør ha egen instruks som entydig angir rammene for adgangen til å gi uttalelser til media, og som innledningsvis i det som kan vise seg å være alvorlige straffesaker, begrenser denne adgangen for alle aktører til det som er nødvendig for å sikre ro, orden og allmenn trygghet inntil etterforskningsledelse er etablert og det er fastslått hvem som skal forestå utfyllende informasjon om den konkrete sak.

Når etterforsningsledelsen er etablert, ligger forholdene til rette for å kunne gi en bredere orientering. Det er på det rene at politi og påtalemyndighet har en informasjonsplikt, og at de skal bidra til at media får opplysninger for å utøve sin funksjon som nyhetsformidler. I dette ligger en avveining både av hensyn til personvern og til nødvendig skjerming av etterforskningen mot informasjonsbehovet. Arbeidsgruppen går ikke nærmere inn på denne avveiningen, jf avslutningsvis under punkt 7.14.1.

7.14.3 Mediekontakt i etterforskingssøymed

Det at media fokuserer på drapssaker, vil i seg selv kunne bidra til at vitner melder seg for politiet. Enhver form for mediekontakt vil dermed ha et aspekt av etterforskningsmetode i seg. Av den grunn er det viktig at det gis ut tilstrekkelig og nøyaktig nok informasjon til at eventuelle vitner forstår at de bør kontakte politiet. På den annen side vil enhver etterlysning i media utløse bruk av ressurser for å kunne følge opp opplysninger fra publikum, jf også nedenfor under punkt 7.15. Hensiktsmessigheten av oppfordringer til publikum gjennom media må nøye vurderes før de iverksettes.

7.14.4 Hvem bør være mediekontakt?

De større drapssakene stiller store krav til tilgjengelighet til den som har ansvaret for kontakten med media. Dette gjelder selv om man prøver å styre kontakten gjennom pressekonferanser og pressemeldinger. I slike tilfeller er dette en heldøgnsjobb. Det innebærer at belastningen kan bli for stor til å legge oppgaven til den påtaleansvarlige eller til den taktiske etterforsningsleder. I andre, ikke så mediafokuserede drapssaker, lar oppgaven seg utmerket kombinere med utøvelse av ledelsesfunksjoner under etterforskningen.

Dette er bakgrunnen for at arbeidsgruppen ikke har foreslått instruksfestet hvem som skal være mediakontakt i de enkelte politidistrikter, jf punkt 6.6.3.1, hvor det foreslås øremerking av personell til ulike oppgaver under etterforskning av en drapssak. Det vil likevel være slik at de alternativer som foreligger i et politidistrikt er begrenset, og at disse alternativer bør være fastlagt på forhånd. Så vil det være opp til politimesterens konkrete beslutning hvem som tillegges oppgaven i den konkrete sak. En slik utvelgelse av et fåtall personer på forhånd gir muligheter for å kunne tilby utdanning/opplæring i funksjonen som mediekontakt.

I valget av mediekontakt må hensynet til etterforskingen være helt dominerende. Dette innebærer at den som skal uttale seg, til enhver tid, må være godt oppdatert på sakens opplysninger. Vedkommende må ha innsikt i hvilke konsekvenser frigivelse av ulike detaljerte saksopplysninger vil kunne få for den videre etterforsking. Det understrekes at overveielser om å gå ut med opplysninger må foregå i etterforsningsledelsen.

I enkelte saker kan det være aktuelt å oppnevne en egen mediekontakt som ikke inngår i det ordinære ledelsesteamet i saken. Vedkommende bør i så fall knyttes til etterforskningsledelsen, men uten å gis egen beslutningsmyndighet for hva som skal meddeles. En del politidistrikter har ansatt sivile pressemedarbeidere. Arbeidsgruppen mener at mediekontakten i en pågående drapsetterforsking må være enten en polititjenestemann eller en påtalejurist, og uansett med en viss erfaring. Til denne rollen er det klart behov for grundig kjennskap til rettslige rammer for etterforsking og etterforskingstaktiske behov.

7.15 Bredden i etterforskingen

I mandatet er arbeidsgruppen bedt om å se nærmere på hvor bredt det er hensiktsmessig å legge an etterforskingen i ulike typer av saker.

Innledningsvis bemerker gruppen at drap er den alvorligste form for kriminalitet. Politiets evne til å oppklare slike forbrytelser har åpenbart betydning for publikums tillit til etaten. Det klare mål er å oppnå oppklaring i hver eneste drapssak. Drapsetterforsking representerer, og bør representere, det ypperste innen politietterforsking. Det følger av dette at det i mindre grad for drapssaker enn for andre sakstyper, bør være ressursmessige begrensninger som styrer en fornuftig disponering av etterforskningsinnsatsen.

I initialfasen av en drapssak er det uomgjengelig nødvendig å skaffe seg mest mulig opplysninger som kan ha betydning for sakens oppklaring. I kapittel 6 om modeller for organisering av etterforskingen, har arbeidsgruppen foreslått en del tiltak som nettopp er ment å tilrettelegge for kvalitetssikring av innsamlingen av informasjon i startfasen. Eksempler her er rutiner for rundspøringer og kartlegging og sikring av elektroniske spor. Dette er etterforskingsskritt som er påregnelige i svært mange saker. I denne fasen av en etterforsking er poenget at opplysninger sikres, ikke å begrense tilfanget av informasjonen. Innsamlingen

av informasjon må imidlertid være formålsstyrt, og således planlagt eller basert på faste rutiner.

Det er en sentral lederoppgave å prioritere mellom de ulike arbeidsoppgaver som genereres av sakens egenart og de opplysninger som foreligger. Dette innebærer blant annet å sørge for at viktige opplysninger blir fulgt opp med nødvendig hurtighet, og ikke skyves til side fordi den totale informasjonsmengde, og bearbeidingen av den, tar for meget av ressursene.

Også i punkt 6.6 berører arbeidsgruppen spørsmålet om bredden av etterforskningen. Her er det påpekt at Oslo politidistrikt synes i noe større grad enn i drapsetterforskning andre steder i landet, uavhengig av om det ytes taktisk bistand fra Kripos, å "spisse" etterforskningen. Gruppen viser primært til omtalen under punkt 6.6. Her tilføyes allikevel at de erfaringer arbeidsgruppen har vunnet gjennom sitt arbeid er at metodene, til tross for denne forskjell, i all hovedsak er de samme hva enten etterforskningen foregår i eller utenfor Oslo politidistrikt.

Typiske etterforskningsprosjekter som rundspøringer, analyse av elektroniske spor og alibiundersøkelser, er metoder som anvendes ved etterforskning av drap i alle politidistrikter. Etterforskningsmetodene vil dertil være saksavhengige. For eksempel sier det seg selv at "bilprosjekter" er mindre aktuelle i områder med mye trafikk, som rundt et åsted i sentrale deler av Oslo, enn i mer grisgrendte strøk. Ressursbruken vil også være annerledes, med blant annet betydelig større muligheter for mannskapsmessig omfattende innsats i initialfasen i Oslo enn andre steder. Kripos vil i regelen stå overfor et åsted med "kaldere spor" enn etterforskningsledelsen i Oslo gjør. Når man tar hensyn til slike forhold, som nødvendigvis må variere, gir det liten mening å holde en "Kripos-modell" opp mot en "Oslo-modell" som alternative metoder i drapsetterforskning.

Før besvarelsen av spørsmålet om hensiktsmessigheten i bredden av etterforskningen, kan det være nyttig å minne om de krav som gjelder for en etterforskning av høy kvalitet. I riksadvokatens årlige mål- og prioriteringsrundskriv til politiet, senest for 2002, er det fremhevet følgende elementer som inngår i kvalitetskravet: Innholdsmessig kvalitet, herunder det sentrale krav om objektivitet, jf straffeprosessloven § 226 tredje ledd, rettssikkerhet og effektiv ressursutnyttelse.

I mange drapssaker vil det etter relativt kort tid være opplysninger som peker i retning av en bestemt gjerningsmann. Den tid er forbi da politiet kunne bygge sin etterforskning på avhør av den mistenkte med sikte på å kontrollere riktigheten av en tilståelse mot kriminaltekniske funn. Det er å konstatere at man ofte opplever at den mistenkte ikke vil bidra til sakens oppklaring gjennom å gi forklaring, og i alle fall ikke en fullstendig forklaring, jf punktene 7.12 om avhør og 7.13 om forholdet til forsvarer. I visse miljøer som ikke sjelden berøres av en drapsetterforskning, vil det samme gjelde for vitner. Dette innebærer at ulike prosjekter nå er mer aktuelle som etterforskningsmetoder enn de var tidligere, også når etterforskningen er rettet inn mot en mistenkt. Prosjekter omtales noe mer utfyllende nedenfor.

Et annet spørsmål som gjelder bredden i etterforskningen, er i hvor stor grad man parallelt med etterforskningsskritt innrettet mot en bestemt mistenkt, bør gå videre med undersøkelser rettet mot andre muligheter. Dette er ikke først og fremst et spørsmål om hensiktsmessighet. Særlig når det foreligger opplysninger som peker i retning av en bestemt gjerningsperson, ligger det et særskilt ansvar på den påtaleansvarlige for å sikre at etterforskningen gjennomføres med den objektivitet som vår straffeprosess forutsetter. Opplysninger som kan tjenes til den mistenktes gunst, må følges opp. Det er eksempler på saker der personer med urette er blitt siktet for drap. Unnlater man å gjennomføre etterforskningsoppgaver som kan bringe saken inn i nye spor, vil det i slike tilfeller i tillegg åpenbart kunne skade muligheten for sakens rette oppklaring. Særlig gjelder dette dersom man i initialfasen har forsømt seg med informasjonsinnsamlingen.

De problemstillinger som her skisseres, er ikke annerledes i drapssaker enn i andre straffesaker, og gruppen ser det vanskelig å gi noen generell anbefaling om hvor bredt det er hensiktsmessig å legge etterforskningen opp i saker der det etter kortere eller lengre tid foreligger mistanke mot en bestemt person. Erfaring og faglig dyktighet i etterforskningsledelsen vil trolig være den beste garanti for riktige vurderinger og avgjørelser underveis.

Ny teknologi, ikke minst når det gjelder elektroniske og biologiske spor, innebærer også berettigede forventninger fra for eksempel siktedes forsvarer og domstolene om oppfølging av muligheter for "alternative løsninger". Utviklingen medfører således økte krav til etterforskningen, noe som ikke minst har ressursmessige konsekvenser. Denne utviklingen kan ikke reverseres. Politi og påtalemyndighet har ikke anledning til å velge bort muligheter for innhenting av mulig relevant informasjon når man samtidig ønsker, skal og må opprettholde

kravet til høy kvalitet og objektivitet på etterforskingen. Denne realitet har vist seg kostbar for politidistrikter som har fått det ansvar som følger med ved kompliserte drapssaker i sitt distrikt. Arbeidsgruppen vil understreke betydningen av at bevilgende myndighet ved vurderingen av kostnader og ressursbruk i drapssaker har forståelse for at ny teknologi nødvendiggjør bruk av ressurser i en annen utstrekning enn tidligere.

Fra tid til annen begås det drap som forblir uoppklarte over lang tid. Enkelte, men ikke mange, blir trolig aldri oppklart, jf kapittel 4 om statistikk og annet tallmateriale. Tradisjonelt har det vært nedlagt betydelig etterforsking i disse sakene. I en del tilfeller har oppklaringen kommet mange år etterpå, jf de drap den svenske seriemorderen Thomas Quick er funnet skyldig i å ha begått her i landet.

Særlig når etterforskingen strekker seg over tid, oppstår spørsmålet om hvor bredt det er hensiktsmessig å fortsette. Spørsmålet vil oftest oppstå i tilknytning til ulike etterforskningsprosjekter, typisk omfattende alibiundersøkelser eller DNA-testing av en større gruppe personer, kartlegging av et stort antall personer og/eller kjøretøyer i et avgrenset område, oppfølging av ulike elektroniske spor osv. De etterforskingsskritt som her er aktuelle, vil kunne være ressurskrevende. De vil ofte også forutsette ytterligere ressursbruk, både hva gjelder personell og penger. Bindingen av ressurser til saken, med ulike langsiktige etterforskningsprosjekter, vil nødvendigvis representere en utfordring for politidistriktets øvrige oppgaver, særlig i forhold til annen kriminalitetsbekjempelse i distriktet. Det blir en avveining av om man skal avslutte en etterforsking som ikke har ledet til oppklaring, fremfor å iverksette, fortsette eller utvide etterforskningsprosjekter.

De forskjellige mulige etterforskningsprosjekter vil kunne være aktuelle å gjennomføre på ulike stadier i en drapsetterforsking. For eksempel vil rundspørringer åpenbart gi mest informasjon jo nærmere i tid til den aktuelle hendelse de gjennomføres. Likeledes må kartlegging og sikring av elektroniske spor foretas raskt slik at data ikke slettes, mens analyse av slike spor eller DNA-testing av en større gruppe personer ikke trenger å haste like meget. Det er likevel mulig å fremheve noen generelle kriterier eller forutsetninger for iverksettelse av slike arbeidsoppgaver.

Generelt kan det sies at det ved valg av prosjekter er viktig ikke å låse seg til en bestemt teori (forklaringsmodell), men gjennom disponering av mannskaper og arbeidsoppgaver å holde flere muligheter åpne inntil en løsning foreligger.

De ressurser som settes inn, må stå i forhold til det forventede resultat.

Det er sentralt at grunnlaget for et etterforskningsprosjekt blir nøye vurdert, og at man ved vurderingen er seg bevisst ikke bare hvilke ressurser som prosjektet krever, men også hvilke nye etterforskningsoppgaver som informasjonsinnsamlingen skaper.

Er det for eksempel aktuelt å innhente blodprøver fra en større gruppe personer, må man forvisse seg om at de spor det er aktuelt å sammenligne prøvene med, har en slik kvalitet at prøvetaking har en fornuftig mening. I noen tilfelle bør beslutningsgrunnlaget nedfelles skriftlig – særlig hvis det baserer seg på vurderinger fra eksterne sakkyndige. Dette sikrer ikke bare notoritet, men vil også kunne bidra til en analyse av forutsetninger og mål for oppdraget.

Etterlysning av opplysninger om eksempelvis en bestemt biltype, gjerne angitt med farge eller andre særmerker, vil erfaringsmessig utløse en stor mengde tips som igjen binder ressurser til oppfølging. "Bilprosjekter" og tegninger eller robotbilder av personer må man være rimelig sikker på er relevante før man går ut i media med dem.

Utover dette, finner gruppen det vanskelig å gi konkret veiledning eller forslag til retningslinjer for iverksettelse av ulike prosjekter. Den enkelte saks beskaffenhet vil – forutsatt erfaring og faglig dyktighet i etterforskningsledelsen – avgjøre i hvilken grad det er fornuftig å iverksette ulike etterforskningsprosjekter.

7.16 Mistenkelige dødsfall

Begrepet mistenkelig dødsfall, som er en alminnelig brukt terminologi, finnes verken i straffeprosessloven eller i påtaleinstruksen. I forskrift 21. desember 2000 nr 1378 om legers melding til politiet brukes og defineres uttrykket "unaturlig dødsfall" slik:

"Dødsfall anses unaturlig dersom det kan skyldes:

- drap eller annen legemskrenkelse,

- selvmord eller selvvoldt skade,
- ulykke som forlis, brann, skred, lynnedslag, drukning, fall, trafikkulykke og lignende,
- feil, forsømmelse eller uhell ved undersøkelse eller behandling av sykdom eller skade,
- misbruk av narkotika og
- ukjent årsak når døden har inntrådt plutselig og uventet.”

Etter forskriften meldes også som unaturlig, dødsfall i fengsel eller under sivil eller militær arrest og funn av ukjent lik.

En rekke av de tilfeller som faller inn under forskriftens definisjon av unaturlig dødsfall, utløser enten en plikt for politiet til å sørge for sakkyndig likundersøkelse, eller en sterk oppfordring til det, jf straffeprosessloven § 228 og påtaleinstruksen §§ 13-1 og 13-2.

De unaturlige dødsfall som er av særskilt interesse for arbeidsgruppen, er dødsfall som kan skyldes drap eller annen legemskrenkelse. Til denne gruppen vil også høre dødsfall av ukjent årsak når døden har inntrådt plutselig og uventet. Dette er klare tilfeller av mistenkelige dødsfall i politiets terminologi. Det er også grunn til å understreke at dødsfall som i utgangspunktet oppfattes som forårsaket av brann, selvdrap eller misbruk av narkotika, kan være drap.

I en artikkel i Nordisk rettsmedisin nr 4 2000 side 95-98 gir professor dr. med. Torleiv Ole Rognum ved Rettsmedisinsk institutt uttrykk for at drap overses i Norge både fordi antallet rettsmedisinske obduksjoner er for lavt og fordi en del obduksjonsoppdrag ved plutselig uventet død utenfor sykehus, utføres av sykehuspatologer uten den fornødne rettsmedisinske trening og tankegang.

I NOU 2001: 12 Rettsmedisinsk sakkyndighet i straffesaker side 63 er det opplyst at antall obduksjoner rekvirert av politiet gikk markert ned fra 1992: ”I perioden 1984-1991 var antallet mellom ca 2 400 og 3 000 årlig, mens det i perioden 1992-1999 var mellom ca 1 850 og 2 150. Dette falt i tid sammen med at ansvaret for utgiftene til obduksjon og transport av liket, som tidligere ble belastet Justisdepartementets eget budsjett (”delinkventfondet”), fra 1. januar 1992 ble overført til det enkelte politidistrikts lokale budsjett. Dødsårsaken ved plutselige og uventede dødsfall har dermed de siste årene oftere forblitt ukjent.”

Arbeidsgruppen ser med bekymring på utviklingen som er skissert ovenfor, og vil understreke det ansvar som påhviler politiet ved de mistenkelige dødsfall. I brev av 30. april 2001 har riksadvokaten anmodet politimestrene om å se nærmere på sin rekvireringspraksis og statsadvokatene om å ha oppmerksomheten rettet mot spørsmålet. På denne bakgrunn foreslår ikke arbeidsgruppen noen konkrete tiltak.

Under punkt 7.3 foran har arbeidsgruppen særlig omtalt "første enhet på åstedet". Dette vil være den enhet i politiet som oftest møter de mistenkelige dødsfall, enten det dreier seg om funn av lik i friluft eller innendørs. De observasjoner som første enhet gjør og de beslutninger som treffes på stedet av denne enheten, eller besluttet av en vaktleder på grunnlag av rapporteringen fra enheten, vil langt på vei være styrende for politiets videre håndtering. Det er på dette tidspunkt det særlig er fare for at det foretas handlinger som – skulle det vise seg å være drap – er irreversible, i den forstand at bevis ugjenkallelig går tapt. Det kan være lik som flyttes på, et åsted som ikke sikres eller som forkludres på annen måte, vitneopplysninger som ikke innhentes eller endog ikke identifiseres.

Dette stiller krav ikke bare til første enhet, men også til organiseringen i det enkelte politidistrikt. Som nevnt under punkt 7.3 er det arbeidsgruppens inntrykk at det forekommer tilfeller der arbeidet med sikring av et mulig åsted og annen informasjon går på bekostning av mer operative gjøremål. Den anbefaling arbeidsgruppen har gjort under punkt 7.3.1 om å øke kunnskapene hos første enhet på et åsted, vil kunne bidra til å forbedre etterforskningsmessig oppfølging av mistenkelige dødsfall.

De såkalte overdosedødsfall representerer en utfordring for politiet. Det er et spørsmål om disse blir etterforsket grundig nok med tanke på å få avklart om dødsfallet skyldes en straffbar handling. Erfaring viser at politiet legger stor vekt på obduksjonsrapporten. I noen tilfeller velger politiet å "fryse" etterforskningen inntil den foreløpige obduksjonsrapporten foreligger. Hvis denne konkluderer med overdosedødsfall, fører dette i regelen til at politiet trapper ned eller avslutter den taktiske og tekniske etterforskningen. Arbeidsgruppen nøyer seg med å peke på muligheten for at det kan skjule seg drap i denne gruppen dødsfall.

7.17 Savnetmeldinger

Årlig meldes 2500-3000 personer savnet til politiet. De aller fleste som meldes savnet kommer til rette etter kort tid. Det er et gjennomgående trekk at den det gjelder ofte "forsvinner" etter eget ønske. Et meget lite antall saker går over til å bli savnetsaker i egentlig forstand, ved at vedkommende ikke kommer til rette innen rimelig tid.

Ovennevnte beskrivelse er hentet fra en innstilling om "Nye rutiner ved melding om saknet person" som er avgitt av en arbeidsgruppe 13. mars 1997. Arbeidsgruppen, som har gjennomgått etterforskningspraksis, konkluderte med at praksisen hadde vesentlige mangler blant annet hva gjelder saksansvar, fordeling og oversendelsesrutiner.

I innstillingen er det gitt flere anbefalinger for forbedring av behandlingen av savnetmeldinger, herunder er det utarbeidet nye standardiserte skjemaer og hjelpedokumenter i form av blant annet sjekklister og hendelseslogg.

Flere saker har startet med en melding om savnet person og endt med etterforskning av drap med ukjent gjerningsmann. I de tilfeller der en forsvinning som skjuler et drap ikke tas alvorlig nok innledningsvis, er det naturligvis en nærliggende fare for at den senere etterforskning blir skadelidende.

De tiltak som er foreslått av den nevnte arbeidsgruppen, vil utvilsomt bidra til å forbedre politiets behandling av savnetmeldinger og anbefales fulgt opp. Dette gjelder selv om vår arbeidsgruppe konstaterer, gjennom flere saker i den senere tid, eksempler på at politiet alt tidlig etter innkommet melding om savnet person med rette har valgt å organisere etterforskningen som et mulig drap. Riksadvokaten har under arbeid et rundskriv om savnede personer, jf omtale av dette i Mål- og prioriteringsdirektivet for politiet for 2002.

I tillegg til de foreslåtte tiltak, som ikke gjengis her, vil vår arbeidsgruppe understreke betydningen av at man i det enkelte politidistrikt sørger for å bygge opp kompetanse på behandling av savnetmeldinger, og at det blir etablert rutiner for kontroll av oppfølgingen.

Et spørsmål som kan oppfattes som følsomt, er i hvilken utstrekning politiet under en leteaksjon skal instruere letemannskaper om grunnleggende sporsikring i tilfelle

forsvinningen skyldes en forbrytelse. Det er ikke vanskelig å finne eksempler på at bevisverdien av funn gjort under en leteaksjon, som viste seg å være en drapssak, i alle fall er blitt forringet på grunn av håndteringen av det. Det kan være at det i ettertid ikke lar seg påvise hvor funnet er gjort, eller det kan ha blitt håndtert på en slik måte at muligheten for å finne tekniske eller biologiske spor er blitt redusert eller ødelagt. Det bør være en oppgave for det enkelte politidistrikt å sørge for en viss grunnleggende opplæring hos det frivillige letemannskap som sedvanlig bistår politiet under leteaksjoner, og å sørge for at de nødvendige instruksjoner blir gitt i tilknytning til den aktuelle aksjon.

8. SAKKYNDIGE

8.1 Innledning

I arbeidsgruppens mandat inngår å vurdere behovet for og bruken av sakkyndige. I mandatet heter det videre at gruppen blant annet bør se på hvilke typer av sakkyndighet det er bruk for i disse sakene, om politiet bør knytte til seg egen ekspertise eller benytte allerede etablerte fagmiljøer, rutiner for kontakt med eksterne sakkyndige, utforming av mandat mv.

Bruk av sakkyndige er omhandlet ulike steder i rapporten, se blant annet punkt 6.4.2 Spørreundersøkelsen, punkt 7.4 Åstedsundersøkelsen, punkt 7.15 Bredden i etterforskingen og 7.16 Mistenkelige dødsfall.

Mange straffesaker reiser kompliserte spørsmål som krever særlig ekspertise. Ved etterforsking av drapssaker er det regelmessig behov for sakkyndighet av forskjellig art. I noen spørsmål har politiet selv ekspertise, for eksempel er det politiets eksperter som foretar undersøkelser av åsted, bevissikring, fingeravtrykksundersøkelser, våpentekniske undersøkelser, kjemiske analyser osv. Bruken av intern sakkyndighet er en integrert del av etterforskingen både i drapssaker og andre saker. På andre områder har verken politiet, eller retten for den saks skyld, den nødvendige ekspertise, for eksempel i medisinske spørsmål.

Opplysninger i en rettsmedisinsk erklæring vil ikke sjelden være helt avgjørende for sakens utfall. Fastsettelse av tidspunktet for når de dødbringende skader ble påført, kan være det som avgjør om siktedes alibi holder. En tilbakevist påstand om at avdøde må ha påført seg skadene selv, kan være utslagsgivende for at det tas ut tiltale. På den annen side kan en rettsmedisinsk

erklæring føre til at saken henlegges. Et kjent eksempel: Siktelsen mot en polititjenestemann for forsettelig drap ble henlagt i 1991 fordi de rettsmedisinske sakkyndige – i en tilleggs-erklæring – kom til at det ikke kunne utelukkes at siktedes halsgrep førte til at døden inntrådte svært raskt som følge av såkalt refleksdød. Det samme resulterte året etter i at en drapssiktelse ble henlagt mot far og sønn fordi det ikke kunne utelukkes at et halsgrep hadde ført til ”reflektorisk hjertestans” kort tid etter at grepet ble festet.

Det er et faktum at alle de senere års mye omtalte gjenopptakelsessaker har reist spørsmål knyttet til sakkyndige erklæringer. I den såkalte Liland-saken stod blant annet spørsmålet om død tidspunkt sentralt, i den såkalte Torgersen-saken var det spørsmål knyttet blant annet til et ”tannbevis”, spørsmål om benskjørhet i Rødseth-saken, osv.

Straffeprosessloven kapittel 11 regulerer rettens oppnevning av sakkyndige. Så lenge saken befinner seg på etterforskningsstadiet, og ingen er siktet, vil det være påtalemyndigheten som er oppdragsgiver, jf straffeprosessloven § 148 første punktum: ”Påtalemyndigheten kan til bruk for etterforskingen søke bistand hos sakkyndige.”, jf også påtaleinstruksen kapittel 12 og 13. Det habilitetskrav som straffeprosessloven oppstiller for rettslig oppnevnte sakkyndige gjelder også for sakkyndig bistand under etterforskingen. Skal en sakkyndig som har bistått under etterforskingen få status som sakkyndig under hovedforhandlingen, må vedkommende oppnevnes av retten. Påtalemyndigheten og den tiltalte kan imidlertid fremstille egne sakkyndige til avhør under hovedforhandlingen, selv om de ikke oppnevnes av retten. De har da i utgangspunktet vitnestatus, men det gjelder visse særregler for avhøret av disse ”sakkyndige vitner”, jf straffeprosessloven § 149.

Det synes å være en økende tendens til at enkelte forsvarere i alvorlige saker mer aktivt tar initiativ til rettslig oppnevning av alternativ sakkyndighet eller fører egne sakkyndige (sakkyndige vitner). Det er grunn til å regne med at denne utviklingen vil fortsette.

Etter Liland-saken oppnevnte regjeringen i juli 1995 en kommisjon for å granske og vurdere politiets og påtalemyndighetens behandling av saken. Kommisjonenes rapport er offentliggjort i NOU 1996:15. Utredningen omhandler blant annet temaene undersøkelse av lik på åstedet ved mistanke om straffbart forhold, rettslige obduksjoner – oppdrag/innhold/tidsforbruk, Den rettsmedisinske kommisjons kontroll av rettsmedisinske erklæringer,

og mer generelt, bruken av sakkyndige i straffesaker. Enkelte problemstillinger og synspunkter som er tatt opp av granskningskommisjonen, vil bli omtalt nedenfor.

Justisdepartementet oppnevnte i april 1998 et utvalg for å gjennomgå rettsmedisinsk sakkyndighet i straffesaker. Utvalgets innstilling er offentliggjort i NOU 2001:12: Rettsmedisinsk sakkyndighet i straffesaker. Relevante deler av utvalgets vurderinger vil bli trukket inn i fremstillingen nedenfor.

8.2 Hvilke typer av sakkyndighet er det behov for?

8.2.1 Generelt

Det følger av straffeprosessloven § 148 at påtalemyndigheten til bruk for etterforskningen kan søke bistand hos sakkyndige. På etterforskningsstadiet inngår sakkyndige erklæringer og rapporter i det øvrige etterforskningsmaterialet som danner grunnlag for beslutninger om nye etterforskingsskritt, og når etterforskningen er avsluttet, for avgjørelsen av påtalespørsmålet. Påtalemyndigheten bruker sakkyndig bistand i en rekke typer av straffesaker, herunder selvfølgelig i drapssaker. Det dreier seg ikke bare om ekspertbistand som kan kaste lys over sakens faktiske og rettslige sider. I dag forutsetter drapsetterforskning og oppklaring ofte at det tas i bruk metoder og teknikker som primært er utviklet på andre fagområder enn det strafferettslige. DNA-teknologi er et typisk eksempel.

Det er de spørsmålsstillinger den enkelte sak reiser som avgjør hvilken type sakkyndighet som er påkrevet. I praksis omfatter de ulike former for ekspertise som er trukket inn i enkeltsaker, en stor og til dels uensartet gruppe. Her kan nevnes så vidt ulike profesjoner som rettsmedisinere i vid forstand (rettspatologer, rettsgenetikere, rettstoksikologer, rettsodontologer, rettspsykiatere m.fl.), ingeniører, kjemikere, biologer, sosialantropologer, revisorer osv. Sakens beskaffenhet avgjør hva slags sakkyndighet utenfor politiets egne rekker som er nødvendig. Arbeidsgruppen ser det lite hensiktsmessig å forsøke å gi noen oppstilling over mulig aktuelle typer sakkyndighet til bruk under etterforskningen av drapssaker.

I drapsetterforskning vil det så godt som alltid være behov for sakkyndighet innenfor rettsmedisin, særlig rettspatologi og rettsgenetikk (DNA-analyse av biologisk spormateriale). Bruken av denne form for sakkyndighet omtales derfor særskilt nedenfor under punktene

8.2.2 og 8.2.3. I de senere år har også såkalt troverdighetssakkyndige blitt trukket inn eller søkt trukket inn i enkelte drapssaker. Arbeidsgruppen har også funnet grunn til å omtale denne form for sakkyndighet, se nedenfor under punkt 8.2.4.

8.2.2 Rettsmedisinsk sakkyndighet

I NOU 2000: 12 side 47 defineres rettsmedisinsk sakkyndighet til å være medisinsk kunnskap anvendt i rettslig sammenheng, herunder etterforskning. Når politiet får sakkyndig bistand fra det medisinske eller et beslektet biologisk fagområde, utøver den sakkyndige rettsmedisin. Foruten rettspatologi vil rettsmedisinsk sakkyndighet blant annet omfatte rettsgenetikk (undersøkelser av blodspor og annet biologisk materiale), retts toksikologi (undersøkelser av blod og urin for rus og medikamnetpåvirkning), rettsantropologi (identifisering på grunnlag av skjelettfunn), rettsodontologi (behandler tenner med sikte på identifisering, tannskader og tannspor).

Tradisjonelt brukes imidlertid betegnelsen ”rettsmedisinere” om rettspatologer som har som hovedoppgave å foreta sakkyndige likundersøkelser. Straffeprosessloven § 228 med utfyllende bestemmelser i påtaleinstruksen § 13-1 og § 13-2 regulerer i hvilke tilfeller det skal eller kan foretas likundersøkelser. Formålet med sakkyndig likundersøkelse er å påvise dødsårsaken og å klarlegge årsaksrekken som har ført til døden. De sakkyndiges slutninger bygger ofte ikke bare på de utvendige og innvendige legemlige funn. Forholdene på åstedet og opplysninger om det ytre hendelsesforløp kan også ha betydning. Det er derfor viktig at de sakkyndige får disse opplysningene gjennom politirapporter eller på annen måte, slik at ikke viktige detaljer ved likundersøkelsen blir oversett eller at tilleggsundersøkelser av betydning blir utelatt.

Politiet er alltid til stede under rettslige obduksjoner, og forestår sikring av spor fra klær og fra avdøde samt foretar fotografering. Dette er, og må være, en kriminaltekniker som har vært på åstedet.

Det er ingen sentral instans som har ansvaret for den samlede rettspatologiske virksomhet. De fleste rettsmedisinske obduksjoner utføres ved de 4 rettsmedisinske institusjonene vi har ved universitetene i henholdsvis Oslo, Bergen, Trondheim og Tromsø. I NOU 2001: 12 side 140 anbefaler utvalget at alle rettsmedisinske obduksjoner utføres sentralt av rettsmedisinere ved

ved universitetssykehusene. I brev av 30. april 2001 fra riksadvokaten til samtlige statsadvokater og politimestre - også omtalt under punkt 7.16 - heter det:

”Obduksjoner etter anmodning av politiet, bør av hensyn til kvaliteten og muligheten til å bygge opp og sikre kunnskap, i all hovedsak foretas av rettsmedisinere knyttet til universitetene, ikke patologer ved sentralsykehusene.”

Regelverket krever ikke at den rettsmedisinsk sakkyndige møter på åstedet. I spørreundersøkelsen, se foran under punkt 6.4.2, fremgår at 8 av 54 politidistrikter har rettsmedisinere på åstedet i alle saker. Ytterligere 4 politidistrikter opplyser at de tilkaller rettsmedisinere utfra konkret vurdering. De øvrige har ikke noen fast praksis vedrørende dette.

Temaet er behandlet i NOU 1996:15 side 122-123 i avsnitt 10.8. Utvalgets vurderinger er naturlig nok knyttet til Liland-saken, der fastsettelse av dødstidspunkt var i fokus. Det heter blant annet .”Foran under pkt. 4.7.1. er omtalt nærmere betydningen av hurtigst mulig å få klarhet i *når* en straffbar handling er begått. Der offeret har mistet livet, vil derfor en tidligst mulig undersøkelse av liket allerede på åstedet kunne være av stor betydning for fastsettelsen av dødstidspunktet. Ved senere obduksjon vil man deretter med utgangspunkt i dette tidspunktet, kunne gi veiledning om mulig overlevelsestid og dermed også om gjerningstidspunkt.”

Kripos har 1. juni 2001 utgitt et rundskriv om temperaturmåling av lik (Rundskriv nr 11 fra Kriminalpolitisen) hvor det gis nærmere retningslinjer for i hvilke tilfeller, og når, måling skal foretas, hvilke temperaturer som skal måles, hvilket utstyr som skal benyttes og prosedyre ved temperaturmåling. Det forutsettes at nødvendig utstyr er tilgjengelig ved alle tjenestesteder, og at målingen kan foretas av tilkalt lege. I dag er det således ikke nødvendig at rettsmedisinere tilkalles for å foreta temperaturmåling.

I NOU 1996: 15 side 123 heter det videre : ”I alle fall ved mistanke om alvorlige straffbare forhold bør liket undersøkes av en rettsmedisiner før det bringes bort fra åstedet. Dette må gjelde selv om det er lege til stede på et tidligere tidspunkt. Det vil være politiet som må sørge for at rettsmedisineren blir tilkalt. I så fall vil det være hensiktsmessig at vedkommende rettsmedisinere er til stede under den påfølgende obduksjonen.”

En nærliggende årsak til at en rettsmedisiner bør tilkalles til åstedet, er mulighet for å observere de ytre omstendigheter; åstedets beskaffenhet kan gi informasjon av betydning for å fastslå dødsårsak. Står man uten rettsmedisiner til åstedet, vil politiets sikring av åsted blant annet ved videoopptak og fotografering kunne gi nødvendige opplysninger, jf også at en kriminaltekniker fra åstedet vil være til stede under obduksjon. Det vises også til punktene 7.2 Initialfasen, 7.3 Første enhet på åstedet og 7.4 Åstedsundersøkelsen.

8.2.3 DNA-analyser

Alle DNA-analyser skjer i dag ved Rettsmedisinsk institutt ved Universitetet i Oslo. DNA-analyse av blodspor og annet biologisk materiale sikret fra drapsåsted, offer eller gjerningsmann er en viktig etterforskningsmetode i drapssaker.

Den individuelle variasjon i det menneskelige DNA er så omfattende at den kan danne basis for identifikasjon. Et blodspor eller annet biologisk materiale, sæd, hår, spytt, svette osv. kan, dersom materiale er tilstrekkelig til at man får frem en såkalt fullverdig DNA-profil, nesten alltid knyttes til bestemt person. Det betyr igjen at en fullverdig DNA-profil på samme måte som et fingeravtrykk, kan knytte en mistenkt til et åsted eller forbrytelse.

Under punkt 7.11.6 anbefaler gruppen at det bør utarbeides hensiktsmessig standardisert engangsemballasje for politiet til å sikre blant annet biologisk materiale, og en nærmere gjennomgang av regelverk og rutiner for oppbevaring og for notoritet over den videre behandling av slikt materiale.

8.2.4 Sakkyndighet om troverdighet

Arbeidsgruppen har funnet grunn til å omtale såkalt troverdighetssakkyndighet særskilt. Som nevnt ovenfor har denne type av sakkyndighet blitt trukket inn eller forsøkt trukket inn både under etterforskningen og under hovedforhandlingen i flere drapssaker de senere år, både av påtalemyndigheten og forsvarer.

Etter gjennomgangen av den såkalte Karmøy-saken uttalte riksadvokaten i brev av 4. februar 2000:

”Bruk av sakkyndige, særlig for å vurdere troverdighet hos siktede og fornærmede, reiser vanskelige spørsmål. Riksadvokaten er for sin del skeptisk til bruk av sakkyndighet på dette området, i alle fall dersom de i realiteten tar stiling til bevisspørsmål som er avgjørende for skyldspørsmålet, for eksempel om en avgitt tilståelse er troverdig, eller om det et barn forteller om overgrep er riktig. Sakkyndigutredninger som kan gi generell kunnskap om forhold som kan virke inn på slike forklaringer kan derimot være av verdi. Riksadvokaten tar sikte på utgi et rundskriv om påtalemyndighetens bruk av sakkyndige i første halvår neste år.”

Foreløpig har ikke riksadvokaten gitt slikt rundskriv.

Den rettsmedisinske kommisjons psykiatriske gruppe har flere ganger måttet innskjerpe at sakkyndige ikke må uttale seg om bevisvurderinger annet enn der bevisvurderingen er en nødvendig del av det sakkyndige skjønn, eksempelvis dersom observanden påberoper bevissthetstap, og den sakkyndige vurderer om dette er sannsynlig eller mulig etter en medisinsk vurdering av vedkommendes tilstand på gjerningstidspunktet.

I kjennelse av 15. november 2001 forkastet Høyesteretts kjæremålsutvalg et kjæremål i den såkalte Orderud-saken. Kjæremålet gjaldt lagmannsrettens beslutning om ikke å ta til følge en begjæring om oppnevning av sakkyndig til å vurdere de tiltaltes personlighet, selvoppfatning, impulskontroll, evne til nærhet og evne til å ta ansvar for egne handlinger mv. I kjennelsen uttaler Kjæremålsutvalget blant annet at det ikke har innvendinger mot lagmannsrettens uttalelse om at ”....en sakkyndig vurdering, med mandat som foreslått, vil gripe direkte inn i lagrettens bevisvurdering av sentrale bevistemaer, noe som må anses prinsipielt uheldig.”

Arbeidsgruppen antar Kjæremålsutvalgets kjennelse vil medføre at bruk av sakkyndighet til å foreta vurdering av en siktet eller vitners troverdighet knyttet til psykologiske undersøkelser og samtaler, for deretter å kunne gi politiet eller retten sakkyndige svar på om en siktet eller et vitnes forklaring er til å stole på, ikke lenger vil bli søkt brukt, verken under etterforskning eller under hovedforhandling. I alle fall må politiet og påtalemyndigheten – etter arbeidsgruppens syn - unngå å benytte denne type av sakkyndighet i sitt arbeid.

8.2.5 Sentralt sakkyndigregister

Som nevnt ovenfor er de ulike former for ekstern ekspertise som kan bli trukket inn, en stor og uensartet gruppe. I dag finnes det ikke noen samlet oversikt eller noe sentralt register over ulike typer av fagmiljøer/instanser som politiet kan henvende seg til for å få sakkyndig bistand i forbindelse med etterforskning av straffesaker. Det finnes heller ikke noen samlet oversikt over politiets bruk av og erfaring med ulike typer av sakkyndighet under etterforskningen. Dette antas ikke å være noe problem når det gjelder de vanligste formene for sakkyndig bistand politiet benytter under en drapsetterforskning, hvor man både vet at særlige ekspertise finnes og hvor man kan henvende seg for å få bistand, for eksempel rettsmedisinsk bistand til obduksjon, DNA-analyser av biologisk materiale osv. Et sentralt register antas særlig å kunne være nyttig når politiet under etterforskningen står overfor problemstillinger av mer sjelden karakter og ikke selv har ekspertise til å foreta nærmere undersøkelser eller utredninger. Et sentralt register vil gi anvisning på at det finnes sakkyndighet på området og hvor man kan henvende seg for å få bistand.

Utteksling av informasjon om og erfaringer med bruk av ekstern sakkyndighet vil styrke kompetansen i etterforskning av drapssaker. I dag skjer slik informasjonsutveksling i stor grad ved personlige kontakter, jf fremstillingen i kapittel 12. Det er ikke etablert noe fast system for politidistriktene til å innrapportere slike forhold til et sentralt organ, for eksempel Kripos.

8.2.5.1 Anbefalinger

Etter arbeidsgruppens syn vil et sentralt sakkyndigregister gi en oversikt over ulike typer av sakkyndighet samt bruken av sakkyndighet i konkrete saker.

Anbefalingen bør kunne sees i sammenheng med anbefalingen under punkt 12.2 om å etablere et fagforum med sikte på å overføre informasjon og erfaringer relevante for taktisk etterforskning.

8.3 Bruk av sakkyndige under etterforsking

8.3.1 Mandat

Det følger av påtaleinstruksen § 12-1 at dersom det blir aktuelt å søke bistand hos sakkyndige utenfor politiet til bruk for etterforskingen, jf straffeprosessloven § 148, skal oppdragets formål og omfang angis skriftlig. Haster saken, kan foreløpig begjæring fremsettes muntlig.

Daværende assisterende riksadvokat Tor-Aksel Busch kommenterte på politisjefsmøte 3. oktober 1996 Lilandutvalgets bemerkninger om sakkyndige og påtalemyndighetens bruk av disse:

” Sakkyndige må gis presise mandat. Bruken av slike skal være gjennomtenkt. Det skal være notoritet og kontrollerbart hva de er spurt om. De sakkyndige må avgi sine svar skriftlig. Oppfatninger som kommer til uttrykk under hovedforhandlingen og som avviker fra skriftlige erklæringer, må protokolleres, eventuelt nedfelles i tilleggsforklaringer tidligst mulig etter hovedforhandlingen. Vi må forhindre at de som skal behandle gjenopptakelsessaker etter oss er henvist til å gjette på hva sakkyndige har ment, gitt uttrykk for, eller vurdert. Vi tillegger selvfølgelig sakkyndige vurderinger stor vekt. Men nettopp derfor må det også i ettertid kunne bringes på det rene hva disse gikk ut på. Liland-saken er i så måte et talende eksempel. En sakkyndig ble kort tid forut for hovedforhandlingen brakt inn i saken, med et muntlig oppdrag og med en muntlig forklaring i retten. Dette må vi unngå. Uansett hvor dårlig tid man har, sakkyndigoppdrag og sakkyndigerklæringer, de skal finnes i saken og de skal være der til evig tid.”

Riksadvokaten har i rundskriv nr 4/2001 om utilregnelighet og særreaksjoner gitt retningslinjer for hva de rettspsykiatrisk sakkyndiges mandat bør gå ut på dersom det er tvil om siktedes tilregnelighet og i saker hvor påtalemyndigheten ser det som aktuelt å reise forvaringssak. Utover dette har ikke riksadvokaten gitt skriftlige retningslinjer eller pålegg om utforming av mandat, men spørsmålet er tatt opp i ulike sammenhenger, i enkeltsaker, påtalemøter osv.

Regelverket bør være rimelig klart. Det skal utformes mandat når påtalemyndigheten anmoder om sakkyndig bistand. Til tross for dette varierer nok bruken av mandater betydelig. Ikke alle

er like godt gjennomtenkt. Det er heller ikke alltid slik at det utformes et mandat for den sakkyndige. Dette er selvsagt uheldig.

Utforming av et presist mandat kan være en krevende oppgave. Det er en forutsetning at man har oversikt over saken og har tenkt nøye gjennom hva man søker sakkyndig bistand til. I mange tilfeller kan det også være nødvendig at påtalemyndigheten avklarer utformingen av mandatet med den sakkyndige. Kvaliteten på den sakkyndiges undersøkelse og erklæring vil kunne påvirkes av mandatets utforming. En forutgående kontakt med den sakkyndige kan også avklare i hvilken grad det er mulig å besvare det aktuelle oppdraget. En slik avklaring vil være viktig for vurderingen av om resursskrevende sakkyndige undersøkelser skal iverksettes. Dersom DNA-analysen av sikret spormateriale ikke gir fullverdig DNA-profil og ikke kan danne basis for identifikasjon, kun utelukkelse, er det for eksempel et spørsmål om det skal iverksettes innhenting av frivillig blodprøve eller lignende fra en større krets av personer som befant seg i det aktuelle område da drapet ble begått.

I NOU 2000: 12 er spørsmålet om standardmandat for rettsmedisinsk sakkyndighet i straffesaker drøftet. På grunn av faren for at rekvirenten da ikke foretar den grundige gjennomgang av saken han ellers burde før en sakkyndig hentes inn, er det der ikke fremsatt konkrete forslag til standardmandater. Arbeidsgruppen er av samme oppfatning. Det vises for øvrig til at de sakkyndige utgjør en så uensartet gruppe at det ville bli et betydelig arbeid å utarbeide standardmandater for alle disse hvor man også måtte tatt hensyn til de ulike former for problemstillinger den enkelte etterforskning kan tenkes å aktualisere.

8.3.2 Rutiner for kontakt med eksternt sakkyndige

Habilitetskravet til en sakkyndig oppnevnt av retten som er nedfelt i straffeprosessloven § 142, gjelder også for en sakkyndig som har fått sitt oppdrag fra påtalemyndigheten. Det er imidlertid ingen formelle begrensninger for kontakten mellom politiet og den sakkyndige under etterforskningen. Dersom kontakten er ”for utstrakt”, kan det lede til at en eller flere nye sakkyndige kreves brakt inn i saken i forbindelse med hovedforhandlingen.

I NOU 1996:15 side 126 sies det at retten regelmessig bør oppnevne nok en sakkyndig som ikke har hatt noe med saken å gjøre i de tilfellene hvor det har vært en etterfølgende kontakt

mellom politiet og vedkommende sakkyndig for avklaring av den sakkyndige uttalelse, diskusjon av opplegget for den videre etterforskning mv.

I NOU 2001:12 side 126 gis det uttrykk for at i den grad det er kontakt mellom partene og den sakkyndige i forbindelse med oppdraget, bør den annen part underrettes om det og få kopi av eventuell korrespondanse. Det understrekes også at det ikke bør være mer kontakt enn det som er nødvendig for utførelsen av oppdraget.

Arbeidsgruppen konstaterer at politi og påtalemyndighet kan ha behov for muntlig kontakt med den sakkyndige i avklaringen av utformingen av mandatet, se ovenfor. Videre viser erfaringer fra etterforskning av drapssaker de senere år at politiet har behov for muntlig kontakt med den sakkyndige forut for at undersøkelsen er ferdig for å få signaler om det resultat som kan forventes. Ikke minst gjelder det undersøkelser som foretas ved Rettsmedisinsk institutt for analyse av biologisk spor med sikte på å få frem en DNA-profil av en mulig gjerningsmann. Dette har ikke blitt oppfattet som problematisk. Det går ofte noe tid før de skriftlige resultatene fra RMI er klare. I den grad slike foreløpige svar er styrende for etterforskningsmessige disposisjoner eller benyttes som begrunnelse for tvangsmidler, tilsier hensynet til notoritet og muligheten for kontroll, at de aktuelle spørsmål og svar nedfelles i en egenrapport fra den som har mottatt disse. Dersom forutsetningene for sakkyndigoppdraget endres slik at mandatet må justeres, må dette fremgå skriftlig i saken. Det samme gjelder dersom det er nødvendig med en klargjøring av resultatet av den sakkyndige undersøkelsen eller å innhente tilleggsuttalelse.

Erfaring fra flere saker viser at det kan oppstå misforståelser og feil dersom den sakkyndige i sin kontakt med politiet må forholde seg til flere personer. Etter gjennomgangen av den såkalte Karmøy-saken uttalte riksadvokaten følgende i brev av 4. februar 2000 :

”Kriminalpolitisenralen vil ha bruk av DNA-analyser i straffesaker til kontinuerlig observasjon i tett samarbeid med Rettsmedisinsk institutt. Det må etableres klare rutiner for kontakten med RMI i enkeltsak slik at det ikke er noen tvil om hvem innen politiet Instituttet skal forholde seg til. Det vil ikke bli gitt nærmere retningslinjer herfra om bruk av DNA i løpende etterforskning.”

Arbeidsgruppens syn er at det bør pekes ut en bestemt person til å ha kontakt med sakkyndige uansett hva det sakkyndige oppdrag går ut på. Vedkommende må ha den nødvendige oversikt over saken og etterforskingen og dessuten ha tilstrekkelig kompetanse til å forstå de uttalelser og svar som gis fra den sakkyndige. Under punkt 7.5 har gruppen redegjort for innføring av rollen som åstedskoordinator ved Kripos og i Oslo politidistrikt, og som, etter den orientering gruppen har fått, er tiltenkt å sørge for all nødvendig kommunikasjon og informasjon mellom alle parter i saken relatert til den tekniske etterforsking. Slik gruppen ser det, vil det nok være mest naturlig at det er en person i etterforsningsledelsen som har kontakten med de eksternt sakkyndige.

8.4 Egen ekspertise eller allerede etablerte fagmiljøer?

Under etterforsking benytter politiet i dag både intern og ekstern ekspertise, både med og uten politifaglig bakgrunn. Eksempelvis er det ved laboratorieavdelingen til Kripos ansatt både ingeniører og kjemikere. Et spørsmål kan være om det er behov for å utvide til felter som i dag ivaretas av eksternt sakkyndige.

Arbeidsgruppen konstaterer at Politidirektoratet i januar 2002 nedsatte en egen prosjektgruppe som skal vurdere særorganenes, herunder Kripos', fremtidige oppgaver og organisering. Foruten politiet og særorganene selv, er både høyere påtalemyndighet og Justisdepartementet representert i prosjektet. På denne bakgrunn velger gruppen ikke å starte noen særskilt utredning av spørsmålet – relatert til drapssaker med ukjent gjerningsmann - om man ved Kripos i større utstrekning bør knytte til seg egne sakkyndige.

9. DATATEKNOLOGI OG ANDRE TEKNISKE HJELPEMIDLER

9.1 Innledning

Datateknologien er under stadig utvikling, og dette gir politiet både nye muligheter og utfordringer i den taktiske etterforskingen. Innføring av et nytt felles datanettverk i politiet i perioden 1996-1999 har bidratt til en forbedring av mulighetene for politi og påtalemyndighet til å dele viktig informasjon under en etterforsking.

I drapssaker med ukjent gjerningsmann innhentes det i de fleste tilfeller store mengder informasjon i form av avhør, tips, rundspøringer, tekniske rapporter, elektroniske spor med mer. For å holde oversikt over all denne informasjonen, bruker politiet datateknologi i en lokalt valgt form.

Arbeidsgruppen har fått i mandat å vurdere bruk av datateknologi og andre tekniske hjelpemidler ved den taktiske etterforskningen. De metoder politiet bruker for å sikre såkalte elektroniske spor mv, er behandlet foran under punkt 7.6. Det vises også til den mer summariske gjennomgangen under punkt 7.10 knyttet til etterforskningsmetoder som også omhandler bruk av teknologiske hjelpemidler.

"Datateknologi og andre tekniske hjelpemidler" forstår arbeidsgruppen som elektroniske systemer for systematisering, administrering, analyse og presentasjon av informasjon som etterforskningen inneholder. I praksis vil dette si de datasystemer politiet og påtalemyndigheten bruker under etterforskning av straffesaker. Dette er henholdsvis saksbehandlings-, etterretnings- og analyseverktøy, sentrale registre og kontorstøtteprogrammer.

Gruppen har i dette kapitlet valgt å konsentrere seg om saksbehandlingssverktøyet BL2000, bruk av datateknologi som ledelsesverktøy og til etterretningsregister, etter en vurdering av at det her foreligger et ikke ubetydelig forbedringspotensiale.

9.2 BL2000

Under innføringen av nytt felles datanettverk i politiet i 1996-1999, ble det også innført et nytt saksbehandlingsverktøy, BL96 (BasisLøsninger96). Dette programmet er et lokalt system for hvert enkelt politidistrikt, og det er pr november 2001 ikke mulig å overføre eller dele saker elektronisk i BL mellom de ulike politidistriktene, til høyere påtale eller domstolene. Det er med andre ord et lokalt system. BL2000 ble innført våren 2000 og er en forbedret utgave av BL96.

Hensikten med innføringen av BL var blant annet å få standardiserte rutiner for vanlig saksbehandling som for eksempel avhør, rapporter, anmodninger med mer. En målsetning var at straffesakene skulle være tilgjengelig for alle etterforskere og jurister i politidistriktet,

uansett hvor "papirsaken" befant seg. Etterforskere og jurister i politidistriktene kan nå på denne måten dele informasjon i straffesaker.

BL har kun i begrenset grad vært brukt fullt ut under etterforsking av drapssaker med ukjent gjerningsmann. Det er flere grunner til dette. Blant annet var det problemer knyttet til BL96 når antallet dokumenter ble stort i omfattende saker. Videre ble ikke BL innført ved alle avdelinger i politiet før i 2000.

9.2.1 Søkemuligheter i BL2000

Søkemulighetene i BL er begrenset. Det er kun mulig å søke på noen få faste felt i rapportene, for eksempel på person, saksnummer, kjennemerke, etterforsningsavsnitt med mer. Det finnes ingen mulighet for søk i fritekst i dokumentene. Søk i fritekst kan være meget nyttig i saker med store mengder informasjon. I et tenkt tilfelle kan det være aktuelt å finne alle dokumenter hvor en rød bil er omhandlet. Slik systemet er i dag, må man da gå gjennom hele saken manuelt for å finne de aktuelle dokumentene. I en omfattende sak kan en slik jobb ta mange timer. Ved muligheter for søk i fritekst ville dette kunne gjøres på meget kort tid.

Et annet problem er at BL kun omfatter saksdokumenter. Dette gjør at tips, rundspøringer og notater ikke legges inn i dette systemet. Personer, kjøretøyer og gjenstander omhandlet i slike dokumenter vil derfor heller ikke være søkbare i BL.

9.2.1.1 Anbefaling

Gruppen anbefaler at søkemulighetene i BL2000 forbedres slik at søk i alle felt og i fritekst blir mulig.

9.2.2 Gjenbruk av informasjon i BL2000

Et annet viktig moment for innføring av BL var gjenbruk av informasjon. Programmet bruker en felles person- og kjøretøysdatabase, og dette gjør at man slipper å registrere samme personer og kjøretøyer flere ganger.

Som tidligere nevnt, kan ikke saker overføres elektronisk mellom politidistriktene, til høyere påtale eller til domstolene. Dette gjør at mye informasjon skrives flere ganger i samme sak, eksempelvis informasjon i siktelser og tiltaler. Gruppen ser også flere fordeler med at saker kan overføres elektronisk. For det første kan høyere påtale holde seg fortløpende oppdatert i aktuelle saker, samt at sakene blir søkbare elektronisk. Det ville da være mulig å ha mer gjenbruk av registrert informasjon.

Politiets Datatjeneste har pr november 2001 på muntlig forespørsel fra gruppen svart at de holder på med å utrede mulighetene for å overføre enkeltdokumenter og saker i BL mellom distriktene og høyere påtale, såkalt "IT-motorvei". Det er uvisst når dette kan ferdigstilles og hvilke muligheter dette vil gi.

9.2.2.1 Anbefaling

Gruppen anbefaler at arbeidet med elektronisk overføring av saker mellom politidistriktene, til høyere påtale og til domstolene videreføres.

9.3 Ledelsesverktøy

Politiet har ikke noe felles ledelsesverktøy til bruk under etterforskning av større saker. Etterforskningsavdelingen ved Kripos bruker et ledelsesverktøy som kalles R:Base. Dette systemet gir muligheter for å registrere aktuelle arbeidsoppgaver under en etterforskning. Man kan på denne måten holde kontroll med både utførte oppgaver og oppgaver som er under arbeid. Det gir en god oversikt for etterforskningslederen over hvilke oppgaver som gjenstår, samt at det gir etterforskningen større notoritet ved at man kan gå tilbake og finne ut hvilke oppgaver som er utført og eventuelt hvilke vurderinger som er gjort.

Videre har R:Base en mulighet for å registrere manuelt alle personer og kjøretøyer som er omhandlet i saksdokumenter, rundspøringer og tips. Dette gjør at man kan ta ut lister over personer og kjøretøyer som er omhandlet i saken.

R:Base har vært i bruk ved Kripos siden 1992, men programmet har ikke vært videreutviklet siden 1997, da man har arbeidet for å få et nytt ledelsesverktøy implementert i BL.

Det knytter seg en rekke problemområder til bruken av R:Base.

For det første er R:Base et frittstående program som ikke kommuniserer med annen programvare. Dette gjør at all informasjon i R:Base må registreres manuelt, og det finnes lite eller ingen gjenbruk av registrert informasjon.

For det annet er R:Base et eksklusivt verktøy for Kripos. Dette gjør at verktøyet først er tilgjengelig i etterforskingen etter at Kripos har innvilget en bistandsanmodning og ankommet det lokale tjenestested. Informasjon i R:Base vil derfor kun gi oversikt over utførte gjøremål etter at Kripos kom til stedet.

Videre legger registrering i R:Base beslag på en del ressurser. Enten utføres registreringen i R:Base av en tjenestemann fra Kripos eller av en kontoransatt ved lokalt tjenestested. Lokalt ansatte vil ha behov for opplæring før arbeidet kan utføres, og dette vil måtte skje i startfasen av etterforskingen som normalt er den mest hektiske fasen.

R:Base er heller ikke tilgjengelig gjennom politiets nettverk, og arbeidsoppgaver tildeles derfor den enkelte etterforsker på en papirutskrift. Dette gjør at eventuelle endringer i arbeidsoppgaven, for eksempel på grunn av nye opplysninger, må meddeles den enkelte etterforsker særskilt. Det ligger også en begrensning i fritekstfeltet som beskriver arbeidsoppgaven. Eventuell bakgrunnsinformasjon vil derfor ikke være kjent for etterforskeren med mindre dette meddeles av etterforsningslederen.

De større politidistriktene bruker som regel en egenprodusert mal for å ha en oversikt over hvilke arbeidsoppgaver som er fordelt og gjennomført. Dette er stort sett en kronologisk oversikt i et tekstdokument eller i et regneark. Det finnes ikke noen felles føringer for hvordan et slikt verktøy skal fungere. En slik oversikt har for så vidt samme funksjon som arbeidsoppgave-delen i R:Base, men et slikt verktøy vil ikke ha en oversikt over omhandlede personer i saken. Dette kan eventuelt gjøres manuelt i et regneark eller lignende.

Det vil heller ikke for et slikt manuelt dataverktøy være noen form for gjenbruk av allerede registrert informasjon i saken.

Fordelen med et slikt dokument er at det er produsert i programvare som er tilgjengelig for alle etterforskerne, og dokumentet kan således gjøres tilgjengelig for alle på et fellesområde i politiets datanettverk. Dokumentet kan også vedlikeholdes etter at Kripos har avsluttet sin bistand.

Etter det gruppen kjenner til foregår det ikke i dag noe arbeid med utvikling av et nytt ledelsesverktøy til erstatning for R:Base.

9.3.1 Anbefalinger

Gruppen anbefaler at det utvikles et ledelsesverktøy som benytter samme person og kjøretøydatabase som BL2000. Dette verktøyet bør være en del av politiets standard dataprogrampakke.

9.4 Etterretningsregistre

Etterretningsopplysninger kan være av avgjørende betydning under etterforskningen av drapssaker med ukjent gjerningsmann. Særlig antas det at man i starten av en etterforskning kan hente mye informasjon om aktuelle kriminelle miljøer, hendelser og personer ut fra et slikt register.

Politiet har et felles etterretningsregister, KRIMSYS, hvor kildeopplysninger, personopplysninger og hendelser av etterretningsmessig karakter kan legges inn. I tillegg til dette benyttes det flere lokale varianter av etterretningsregistre, blant annet PC Drugs, Lotus Notes med flere.

Det er imidlertid et problem at mange politidistrikter oppretter lokale etterretningsregistre i stedet for Krimsys fordi Krimsys ikke har ønsket funksjonalitet. Slike lokale registre er ikke tilgjengelig for tjenestemenn fra andre politidistrikter. Dette kan føre til at viktig informasjon ikke er tilgjengelig for en etterforskningsgruppe i starten av en etterforskning.

Gruppen er kjent med at det er startet et arbeid ved Kripos for å videreutvikle et nytt etterretningsregister med nye funksjonaliteter og at kravspesifikasjonene for dette verktøyet er

klare. Dette arbeidet har imidlertid i følge Kripos pr november 2001 stanset opp av økonomiske årsaker.

9.4.1 Anbefalinger

Gruppen anbefaler at arbeidet med et nytt nasjonalt etterretningsregister med nye funksjonaliteter videreføres.

10. KOMPETANSE OG OPPLÆRING

Etter mandatets punkt 5 skal arbeidsgruppen vurdere hvilken kompetanse som kreves hos etterforskere og politijurister i denne type saker, herunder om slik kompetanse finnes og brukes i dag. Gruppen bør, sies det videre, vurdere om det finnes tilstrekkelig tilbud om teoretisk og praktisk opplæring i etterforsking av saker med ukjent gjerningsmann og eventuelt foreslå tiltak.

10.1 Innledning

Innledningsvis i kapittel 7 har arbeidsgruppen gitt uttrykk for at det ikke er noen etterforskningsmetoder som kun brukes i drapssaker. Det samme gjelder for den gruppe drapssaker som faller under karakteristikken "saker med ukjent gjerningsmann". Dette er bakgrunnen for at gruppen i kapittel 7 valgte å konsentrere seg om enkelte, utvalgte metoder etter der angitte kriterier, jf punkt 7.1.

Å analysere og gi uttrykk for standarder for kompetanse til etterforskere og politijurister i straffesaker mer generelt, som et underpunkt i et mer omfattende mandat spesielt for drapssaker med ukjent gjerningsmann, antas å favne videre enn denne arbeidsgruppes oppgaver. Dette gjelder selv om det i en presisering av mandatet tilføyes at arbeidsgruppen særlig bør ha oppmerksomheten rettet mot den taktiske etterforsking. I det følgende nøyer gruppen seg for øvrig med vurderinger og anbefalinger knyttet til slik etterforsking. Foruten å finne støtte i mandatet for det, er det på det rene at de tekniske etterforskere de senere år har fått nye utdanningstilbud, og derfor er kommet lenger i kompetansehevingen.

Utfordringene i drapssaker med ukjent gjerningsmann vil blant annet ligge i ledelse og organisering, både i den viktige tidlige fasen og senere under en eventuell langvarig etterforsking som medfører administrering av en større mannskapsstyrke og en omfattende mengde informasjon, jf kapittel 6. I kapittel 3 har gruppen understreket at grunnlaget for en vellykket etterforsking legges i initialfasen av en drapssak, jf også punktene 7.2 og 7.3, særlig punkt 7.3.1 der gruppen allerede har gitt anbefalinger om kompetansehevende tiltak, særlig rettet mot "første enhet på åstedet". Under punkt 7.6.3 har gruppen anbefalt flere tiltak som gjelder etterforsking av elektroniske spor. Behovet for opplæring i avhørsteknikk er særskilt drøftet under punkt 7.12.7. Utvelgelse av personell til ledelse og utførelse av rundspøringer er omtalt under punkt 7.12.3.

Den tilnærming til mandatet, de valg gruppen har gjort i de foregående kapitler om organisering av og metoder for etterforsking, vil naturlig reflektere seg i de drøftelser som følger nedenfor. Det er ikke mulig å favne over hele det felt som gjelder taktisk etterforsking i sin alminnelighet.

Skal etterforskingen holde en god kvalitet, med mest mulig effektiv bruk av ressurser, kreves et nært og tillitsfullt samarbeid mellom etterforskere, taktisk etterforsningsleder (politifaglig ansvarlig) og påtaleansvarlig. Dette stiller krav ikke bare til politifaglig ledelse og til utøvelse av påtalesfunksjonen. Det ligger i dagen at disse funksjoner aldri kan erstatte god etterforsking og i liten grad kompensere for en dårlig. Gruppen finner derfor grunn til å ta opp en generell problemstilling her selv om den berører nær sagt all etterforsking: Betydningen av å utvikle og å beholde kvalitetene hos den enkelte etterforsker. Dette gjelder selve fundamentet for etterforskingen.

10.2 Kompetanse – innhold og praksis

Etterforsking av drapssaker med ukjent gjerningsmann er en krevende oppgave hva gjelder tilrettelegging, organisering og praktisk utøvelse. Særlig i disse alvorlige sakene er det viktig at det ikke feiles, og at det legges opp til og gjennomføres en etterforsking som sikrer at den informasjon som måtte finnes, blir funnet og ikke går tapt. Det må treffes og iverksettes beslutninger under et ikke ubetydelig tidspress. Etter hvert som etterforskingen skrider frem mot sitt mål – oppklaring, vil også betydningen av taktiske vurderinger øke. Det er åpenbart at

slik drapsetterforskning ikke kan overlates til hvem som helst. Faglig dyktighet er nødvendig i alle ledd.

Både etterforskere og politijurister er avhengig av erfaring for å fungere godt under etterforskning av slike saker, selv om erfaring i seg selv ikke er et tilstrekkelig kriterium for dyktighet. Intet kurstilbud vil kunne erstatte den erfaring som man erverver seg under praktisk arbeid.

Det er få politidistrikter som har hatt ansvaret for og etterforsket et høyt antall drapssaker. Oslo politidistrikt skiller seg ut både i antall saker, erfaring og oppbygning av etterforskningsenheter som kan stilles til disposisjon for arbeidet. Tjenestemenn/-kvinner i Oslo står derfor i en særstilling sammenlignet med landet for øvrig. Det er ikke grunn til å tro at dette endres vesentlig etter gjennomføringen av Politireform 2000.

De andre distriktene varierer i antall etterforskede drap og således i erfaring fra denne sakstypen. Når et distrikt har etterforsket et drap, vil dette tilføre distriktet kunnskaper og erfaring i organisering og ledelse, systematikk, oppbygging og strategier for valg av metoder under arbeidet med saken. Dette forutsetter imidlertid at disse kunnskapene er tilgjengelig for gjenbruk.

Utrykningslederne fra Kripos får en nøkkelrolle i distriktene under etterforskningsarbeidet. Kripos disponerer tjenestemenn/-kvinner med lang erfaring og kompetanse i etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsmann. Kripos vil også ha et etterforskningsmiljø som bidrar til utveksling av erfaringer fra ulike drapssaker. Måten etterforskingen blir ledet på vil kunne tjene som en modell for hvordan alvorlige saker lokalt bør håndteres. En god evaluering av sakene, både oppklarte og uoppklarte, vil dessuten tilføre den enkelte verdifull, systematisert erfaring.

Med unntak for Oslo politidistrikt (og med den reservasjon som ligger i at gruppen ikke har gransket det enkelte politidistrikt), utgjør kompetansen ved Kripos en unik ressurs for etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsmann.

10.2.1 Etterforsningsledelse – politifaglig og påtalemessig

En god ledelse av drapssakene med ukjent gjerningsmann er viktig for å kunne lykkes med etterforskningen. I det foregående er det pekt på betydningen av erfaring. Erfaring alene er imidlertid ingen garanti for kvalitet. I denne sammenheng er det også viktig å huske på, når den særlige kompetanse til utrykningsledere fra Kripos foran er fremhevet i disse sakene, at det i det enkelte distrikt skal være en taktisk etterforsningsleder, jf fremstillingen under punkt 6.2. Utdanning av ledere med ansvaret for det politifaglige arbeidet og de påtaleansvarlige, vil klarligvis også være viktig.

I mandatet for arbeidsgruppen som i juli 2001 avga innstilling om etter- og videreutdanningstilbud for påtalejurister i politiet, jf punkt 10.2.2 nedenfor, heter det at gruppen skal gjennomgå Politihøgskolens tilbud om leder- og spesialistopplæring relatert til behandling av straffesaker, og vurdere om dette med hensyn til faglig innhold, omfang/varighet og undervisningsform antas å dekke de foreliggende behov. Det fremgår av den avgitte rapport at arbeidsgruppen la til grunn at målgruppen knyttet til lederopplæringen ikke bare er påtalejuristene, men også andre grupper som er involvert i ledelsen av en straffesak. I rapporten er det gitt uttrykk for at det eksisterende kurstilbud på langt nær dekket behovet.

Disse synspunktene deles av "vår" arbeidsgruppe. Det er nødvendig med et eget kurstilbud utarbeidet spesielt for denne gruppen tjenestemenn/-kvinner, og at både politijurister og politifaglig ansvarlige utdannes sammen. Dette vil gi økt forståelse for og kunnskap om de ulike arbeidsoppgaver til de to funksjonene, og gjøre det lettere å samarbeide. Kurs i generell ledelse har ikke et faginnhold som tilfredsstillende behovet for etterforsningsledelse.

10.2.2 Politijuristen

For politidistriktene ligger det en utfordring i å sørge for å benytte de faglig best kvalifiserte politijurister som påtaleansvarlige i drapssakene, jf punktene 6.6.2 og 6.6.2.1. Det kreves erfaring fra ledelse av straffesaker og gode samarbeidsevner.

Etter- og videreutdanningstilbud for påtalejurister i politiet er utredet av en arbeidsgruppe som avga rapport til Justisdepartementet i juli 2001. Rapporten er til behandling i

Politidirektoratet. I rapporten er det blant annet foreslått opprettelse av et fagutvalg ved Politihøgskolen for å kvalitetssikre innholdet i de etter- og videreutdanningstilbudene som etableres og utvikles ved høyskolen, og et systematisk karriereopplegg for påtalejuristene.

På denne bakgrunn velger "vår" arbeidsgruppe ikke å gå inn i noen drøftelse og gjennomgang av behovene for etter- og videreutdanning for påtalejuristene.

10.2.3 Den taktiske etterforsningslederen

Den taktiske etterforsningslederen (politifaglig ansvarlige) for sakene vil ofte ha lang erfaring som etterforsker, før vedkommende får ansvaret for arbeidsfordelingen. Erfaringen vil gi et godt grunnlag for lederoppgavene. Nøkkelord for etterforsningsledelse er organisering, struktur, system, grundighet og kvalitet.

Når sakene blir ledet på en konstruktiv måte, med et nært samarbeide mellom alle som arbeider med saken, vil dette gi et læringsutbytte som vanskelig kan erstattes. Lederens oppgave blir å skape et godt etterforsningsmiljø. Dette er en forutsetning for å lykkes i oppklaringen av saken. Erfaring fra vanskelig etterforsningsarbeid er en av de beste garantier for at saker i fremtiden blir oppklart.

10.2.4 Etterforskeren

På enkelte arbeidsfelter er det særlig viktig at etterforskeren tilegner seg særlig kompetanse. Det vises i den forbindelse til punkt 10.1 ovenfor, med henvisninger. Det er nødvendig at den enkelte får anledning til å perfeksjonere seg på sine spesialoppgaver. Særlig gjelder dette for det nøkkelpersonell som under en drapsetterforskning gis ansvar for definerte, avgrensede gjøremål, jf punktene 6.6.3 og 6.6.3.1. En slik perfeksjonering kan oppnås gjennom en kombinasjon av erfaring og etterutdanning. Erfaring fra tidligere etterforskning av drapssaker er viktig.

Arbeidsgruppen erfarer at etterforskere med god kompetanse etter en tid går over til andre arbeidsoppgaver. Ofte skyldes dette at de søker en høyere stilling for å oppnå bedre lønn, eller at de ønsker andre arbeidsoppgaver fordi etterforskningsarbeidet blir for krevende. Noen slutter også for å gå over i sivile stillinger.

Enkelte distrikter har heller ikke en bevisst holding til kompetanseoppbygning, noe som fører til at enkelte tjenestemenn/-kvinner får opplæring på ett arbeidsfelt, men etter relativt kort tid blir flyttet over til andre gjøremål. Kontinuitet i arbeidet for den enkelte etterforsker, er nødvendig for å oppnå erfaring. Dette forutsetter at etterforskere kan fortsette med arbeidsområdet over tid.

Stadige skifter av tjenestemenn fører til at etterforskningsenhetene mister viktig kompetanse og erfaring. Det hjelper lite med kurstilbud og kompetanseheving hvis ikke de som har fått utdanning, fortsetter å arbeide med etterforskning. Denne problemstillingen er naturligvis ikke begrenset til drapssaker. Tiltak for å endre på en situasjon som arbeidsgruppen mener er negativ på sitt begrensede felt, vil måtte få virkninger også på en rekke andre saksområder. Den gjelder heller ikke bare de tjenestemenn/-kvinner som har tilegnet seg spesialkunnskaper på avgrensede felt. De som er villige til å arbeide med etterforskning, må tilbys muligheter for erverv av ny kompetanse og en karriereplan for å holde på dem.

Til tross for at nye metoder tas i bruk under etterforskningen og behovet for kompetanse på disse områdene stadig øker, vil praktisk etterforskningserfaring ikke kunne erstattes med teoretiske kurs. Detektivens gode egenskaper må tilpasses de nye utfordringer. De gode etterforskere er å finne blant de tjenestemenn/-kvinner som mestrer denne kombinasjonen.

10.3 Opplæring og videreutdanning

Ulike steder i denne rapporten er det fremført behov for kompetanseutvikling og opplæring av det personell som inngår i etterforskning av drapssaker. Dels vil det være tiltak som kan iverksettes i det enkelte distrikt, dels gjelder det tiltak der Politihøgskolen bør ha et ansvar. Det gjelder ikke bare etterforskere og politijurister, men også tjenestemenn/-kvinner fra andre enheter enn påtale- og etterforskningsavdelinger, og da især "første enhet på åstedet". Viktige eksempler på dette er oppsummert under punkt 7.1 foran. Her kan tilføyes at anbefalingen av forhåndsutpekingen av nøkkelpersonell til definerte gjøremål, gir mulighet for å øve på samhandlinger i etterforskning av kompliserte saker, noe gruppen legger til grunn vil bidra til å heve nivået på etterforskningen, jf punkt 6.6.3.

I arbeidet med denne rapporten har det vært naturlig å la drøftelser og vurderinger av kompetansehevende tiltak og behov for utdanning inngå som en integrert del av fremstillingen av organisering og metoder for etterforskning av drapssaker, for å se dem i sammenheng med anbefalinger om andre tiltak som er ment som bidrag til kvalitative forbedringer. Besvarelsen av mandatets punkt 5 er således gitt mange steder i rapporten.

Gruppen er bedt om å vurdere om tilbudene for teoretisk og praktisk opplæring i etterforskning av saker med ukjent gjerningsmann er tilstrekkelige. Det ligger i de anbefalinger som er foreslått, og i en del drøftelser som ikke har ledet frem til konkrete forslag om tiltak, at situasjonen for taktisk etterforskning, knyttet opp til drapssakene med ukjent gjerningsmann, ikke er tilfredsstillende.

Oppsummeringsvis eksisterer det i dag følgende tilbud på Politihøgskolen, utover grunnutdanningen:

- kurs i generell etterforskning (et tre-ukers kurs for tjenestemenn/-kvinner i starten av en etterforskningskarriere, som har vært etterforskere i inntil 3 år, og som ønsker en oppdatering i generell etterforskning)
- utdanning i kriminalteknikk
- kurs i etterforskningsledelse for tjenestemenn og jurister
- kurs i etterretning
- fagkurs for jurister

I tillegg kommer ulike spesialkurs så som etterforskning av datakriminalitet, narkotika, seksuelle overgrep osv.

Fra 2002 vil Politihøgskolen arrangere kurs i avhørsteknikk. Innholdet i kurset er lagt opp etter mønster fra kursene i Oslo og ved Kripos.

Når det gjelder etterforskningsledelse og politijuristene, vises det til disse målgruppenes muligheter som det er henvist til under punktene 10.2.1 og 10.2.2. I dag arrangeres det kurs i etterforskningsledelse med en kapasitet på 25 deltagere per år. Dette er betydelig for lavt.

For etterforskere vises det særlig til den tidligere nevnte drøftelse av behovet for opplæring i avhørsteknikk og spesialiteter som elektroniske spor. Dette er tiltak som ikke primært retter seg mot innholdet i grunnutdanningen. Etterforsking av drapssaker er heller ikke et felt som bør overlates til tjenestemenn/-kvinner med kort erfaring i politietterforsking. På et område vil det imidlertid nettopp være en gruppe medarbeidere, ofte helt uten erfaring fra etterforsking, som kastes inn i sakene, nemlig enheter fra ordenstjenesten som plutselig står overfor et drapssted. Her må Politihøgskolen, som påpekt under punkt 7.3.1, intensivere opplæringen for studentene i første enhet på åstedet.

Slik gruppen ser det, er det også behov for et videregående kurs i taktisk etterforsking mer generelt, utover de enkelte spesialkurs for avgrensede felter som i dag arrangeres.

10.4 Faglitteratur

Det er meget få tilgjengelige norske lærebøker som omhandler taktisk etterforsking. Utenlandske lærebøker finnes, men disse er ikke beregnet på norske forhold. Det er viktig å sørge for god faglitteratur, og dette er et tiltak som bør iverksettes. Nye arbeidsmetoder tas i bruk og dette krever fagbøker som kan nyttes i opplæringen. Elektroniske spor og bruk av biologiske spor er to av områdene.

For fremtiden vil det være av stor betydning at bøker blir skrevet. Formidling av kunnskaper basert på overlevering av erfaring fra tjenestemann til tjenestemann, vil for fremtiden ikke være tilstrekkelig, jf kapittel 12. Overlevering av erfaringsbasert kunnskap er meget sårbart og personavhengig. Nedslagsfeltet vil også være begrenset.

Det er en utfordring for etaten å finne fram til personer som kan skrive ned erfaringene og gjøre disse tilgjengelig for andre tjenestemenn med behov for nye kunnskaper. For fremtiden vil behovet øke som en følge av at arbeidet blir mer komplisert med stadig nye arbeidsområder.

Arbeidsgruppen er orientert om at et bokprosjekt er igangsatt av Politihøgskolen sammen med Kripos, for å utgi en ny lærebok i taktisk etterforsking. Del 1 av boken er tenkt å dekke behovet for en ny lærebok til grunnutdanningen ved PHS. Del 2 vil inneholde stoff beregnet på etterforsklingsledelse. Del 3 tar for seg spesielle etterforskingssaker.

11. BISTANDSKONSEPTET

Mandatets punkt 7 lød som følger:

”Med utgangspunkt i gjeldende bistandskonsept i saker hvor Kriminalpolitisenentralen bistår skal gruppen vurdere bl.a. hvilken arbeidsfordeling som er hensiktsmessig mellom utrykningsteam og politidistrikt, både for så vidt gjelder etterforskningsressurser og påtalemessig ledelse. Gruppen kan også ta opp om bistandskonseptet bør utvides med et påtaleelement.”

Organiseringen av etterforskningen i de drapssaker der Kripos gir taktisk bistand er beskrevet flere steder i kapittel 6. Under punkt 6.2 har arbeidsgruppen gitt en beskrivelse av organiseringen, herunder arbeidsfordelingen, og også gitt uttrykk for en del vurderinger. Det vises også til spørreundersøkelsen som er gjengitt under punkt 6.4.2. Under punktene 6.6.2 og 6.6.3 har arbeidsgruppen gitt uttrykk for vurderinger og kommet med anbefalinger i tilknytning til temaene lokal ledelse og lokal organisering av etterforskningen, herunder også gitt anbefalinger som er ment å bidra til kvalitetsmessig forbedring av den lokale bruk av etterforskningsressurser. Rent fremstillingsmessig har arbeidsgruppen således funnet det mest hensiktsmessig å behandle spørsmålet i mandatet om arbeidsfordelingen mellom utrykningsteam og politidistrikt sammen med øvrige spørsmål som gjelder modeller for organisering av etterforskningen.

Arbeidsgruppen har ved sin behandling lagt til grunn det tidligere bistandskonsept. Et endret bistandskonsept er utarbeidet ved Kripos (høsten 2000). Her nevnes at det legges opp til å stille en del krav til det lokale politidistrikt før en bistandsanmodning blir innvilget. Sentralt vil være krav om tilrettelegging av arbeidssituasjonen og innkvarteringen av personell fra Kripos, samt krav om at politidistriktet bidrar med et tilstrekkelig antall kvalifiserte og erfarne tjenestemenn fra egne rekker. De vurderinger arbeidsgruppen i kapittel 6 har gjort av lokal ledelse og organisering av etterforskningen, bekrefter at det er riktig å stille slike krav til politidistriktene. Arbeidsgruppens forslag i samme kapittel vil kunne bidra til å høyne kvaliteten lokalt på etterforskningsmannskapene og kan således virke i et samspill med de forventninger som Kripos stiller til politidistriktene. Gruppens forslag er således overførbare til endringer i bistandskonseptet.

I riksadvokatens rundskriv del II nr 6/1973 heter det blant annet at ”i alvorlige og mer omfattende saker har ikke alltid det lokale politi nødvendige ressurser til på egen hånd å kunne utføre en grundig åstedsgransking og fullgod etterforskning. Det blir da nødvendig å søke bistand fra Kriminalpolitisenralen”. I rundskrivet har riksadvokaten i medhold av punkt 2 i Instruks for Kriminalpolitisenralen bestemt at det i alminnelighet *skal* rettes henvendelse om bistand til etterforskning fra ”E-gruppen” i saker som gjelder forsettlig drap og forsøk på drap - og når det foreligger mistanke om slike forbrytelser. Likeledes ved mistenkelige dødsfall når dødsårsaken ikke straks kan konstateres, og i tilfeller hvor en person er forsvunnet under særlig påfallende omstendigheter.

Med unntak for Oslo politidistrikt er det ingen av landets politidistrikter som jevnlig etterforsker drapssaker, langt mindre etterforsker drapssaker med ukjent gjerningsmann, og således gjennom erfaring og øvelse tilegner seg ferdigheter i å administrere og gjennomføre denne type etterforskning. Selv om antall politidistrikter som følge av Politireform 2000 er betydelig redusert, vil denne situasjonen likevel være uendret. Det innebærer at det er all grunn til å holde fast ved utgangspunktet i riksadvokatens rundskriv fra 1973 om at det i de aktuelle sakstyper i alminnelighet *skal* rettes anmodning til bistand til etterforskning. Ettersom flertallet av etterforskere allikevel vil måtte komme fra politidistriktet, er det likevel nødvendig å sørge for at kvaliteten på tjenestemennene/-kvinnene lokalt holdes på et høyt nivå, slik at spisskompetansen fra Kripos til taktisk etterforskningsledelse og utøvelse av sentrale posisjoner i etterforskningsteamet, kan komme til sin rett.

Etter mandatet kan gruppen også ta opp om bistandskonseptet bør utvides med et påtaleelement.

Arbeidsgruppen går ikke inn for noen slik løsning. Gruppen nøyer seg med mer praktisk orienterte innvendinger; først og fremst med å vise til at opparbeidelse og opprettholdelse av ferdigheter i utøvelse av påtalemyndighet foruten gjennom opplæringstiltak, skjer gjennom det daglige virke i påtalemyndigheten med nær kontakt med andre aktører i strafferettspleien, især domstolene, men også med advokater og kolleger. Et påtaleelement ved Kripos vil mangle det nødvendige fagmiljø rundt seg for utøvelse av juridisk skjønn og også de mange saker, av mindre alvorsgrad, som bidrar til å holde fagkunnskapen vedlike. Et annet sentralt argument mot å legge påtalemyndighet til Kripos i drapssaker, er forholdet til det enkelte

politidistrikt. Det vil neppe bidra til økt ansvarsfølelse lokalt for saken, herunder villighet til å avgi nødvendige ressurser, at man ikke gjør bruk av de aktører som ellers er sentrale i ledelsesfunksjoner i den lokale kriminalitetsbekjempelse.

Under punkt 6.6.2.1 har arbeidsgruppen anbefalt at det enkelte politidistrikt på forhånd har valgt ut hvem som skal være påtaleansvarlig i drapssaker.

12. INFORMASJONS- OG ERFARINGSUTVEKSLING

12.1 Vurderinger

Etter punkt 8 i mandatet fikk arbeidsgruppen i oppdrag å ”vurdere om informasjons- og erfaringsutvekslingen mellom etterforskmiljøene ved Kriminalpolitisen og politidistriktene er tilfredsstillende, eventuelt foreslå forbedringstiltak.”

Som for de øvrige punktene i mandatet, legger arbeidsgruppen til grunn at oppdraget gjelder drapssaker, og i særdeleshet drapssaker med ukjent gjerningsmann. Gruppen konsentrerer seg også om informasjons- og erfaringsutveksling innen *taktisk* etterforskning.

Foran i kapittel 10 har gruppen behandlet behovet for kompetanse og opplæring i denne type saker. Utveksling av informasjon og erfaringer fra drapssaker vil naturlig være bidrag til å opprettholde og styrke kompetansen i slik etterforskning. Fremstillingen i dette kapitlet tjener derfor som et supplement til de synspunkter som arbeidsgruppen har kommet frem til i kapittel 10.

En hovedoppgave for Kripos er å være et spisskompetansesenter for resten av politiet. I virksomhetsplanene til Kripos er det avsatt 1-2 årsverk til kompetanseformidling gjennom PHS og til regionene. Dette gjelder både teknisk og taktisk politiarbeid.

Kompetanseformidlingen skjer på flere måter:

1. Årsvikarer

Siden tidlig på 70-tallet har politidistriktene hatt muligheter til å sende tjenestemenn/-kvinner til Kripos på ettårshospitering ved taktisk og teknisk etterforskningsavdeling. To personer har

hvert år muligheten til å følge avdelingenes daglige arbeid og slik tilegne seg kunnskaper innen det aktuelle fagområde, for deretter å returnere til sitt eget tjenestested med sin nye kunnskap.

2. Opplæring i verserende sak

I drapssaker med ukjent gjerningsmann hvor Kripos bistår, vil de lokale mannskaper gjennom etterforskningen få tilført kunnskap både innen taktisk og teknisk etterforskning. Kriminalteknikerne fra Kripos benytter som hovedregel også en eller flere av de lokale teknikere i åstedsarbeidet. Som nevnt under punkt 6.2, er det en forutsetning fra Kripos at det også oppnevnes en lokal taktisk etterforsningsleder. I paroler blir de lokale etterforskere oppdatert i for eksempel avhør, og under hele etterforsningsperioden veiledet i utførelsen av den taktiske etterforskning.

3. Diverse kurs og seminarer i forskjellige politidistrikter

I forbindelse med korpssamlinger mv i politidistriktene, blir ofte tjenestemenn/-kvinner fra teknisk og taktisk etterforskningsavdeling benyttet som foredragsholdere. Det foreleses/undervises da i fagområder innen teknisk eller taktisk etterforskning knyttet opp mot konkrete saker.

I tillegg kan nevnes undervisningsoppdrag på Politihøgskolen og at interne kurs ved Kripos har vært åpne for deltakelse også fra politidistrikter. Tidligere – i perioden 1972-1991 – utga Kripos publikasjonen Informasjon fra Kriminalpolitisen som var fagrelatert både til teknisk og taktisk etterforskning.

Den kompetanseformidling som er gjengitt foran, er likevel begrenset i det den sannsynligvis når frem til for få personer. Den omfatter også teknisk etterforskning.

Som det fremgår av kapittel 10, er opplæringstilbudet innen taktisk etterforskning begrenset. Selv med et bedret opplæringstilbud vil det være behov for utveksling av informasjon og erfaringer – i det hele tatt ervervede kunnskaper – innen området taktisk etterforskning av drapssaker (og andre alvorlige voldsforbrytelser). Dette gjelder både i forholdet mellom Kripos og politidistriktene og politidistriktene imellom.

Arbeidsgruppen er av den oppfatning at informasjons- og erfaringsutvekslingen ikke er tilfredsstillende. Informasjon/erfaringer formidles i stor grad via personlige kontakter. En slik form for informasjons-/erfaringsflyt synes verken tidsmessig eller formålstjenlig. Det er således et behov for en mer systematisk informasjonsflyt slik at samtlige aktuelle politienheter gis anledning til å nyttiggjøre seg informasjon og andres erfaringer og derved heve kompetansen på området taktisk etterforskning. Gruppen er ikke i tvil om at det på dette området foreligger et ikke-ubetydelig forbedringspotensiale, og at forbedringer her vil være et nyttig bidrag til å heve kvaliteten på den taktiske etterforskning.

Innenfor flere spesialområder i politiet er det etablert egne fagfora. Slike fora er opprettet på ”privat” initiativ av engasjerte tjenestemenn/-kvinner. Eksempelvis gjelder dette innen teknisk etterforskning og narkotikaetterforskning. Det er arbeidsgruppens oppfatning at det er et ansvar for overordnet myndighet å sørge for en systematisk tilrettelegging for overføringen av informasjon og erfaring i taktisk etterforskning fra de alvorlige voldssaker. Høyere påtalemyndighet bør også ha et faglig ansvar her.

12.2 Anbefalinger

Det bør etableres et fagforum med sikte på å overføre informasjon og erfaringer relevante for taktisk etterforskning. Arbeidsgruppens anliggende er etterforskning av drapssaker, og gruppen nøyer seg derfor med å peke på behov for slik systematisert formidling av erfaringer mv i slike saker (og i andre alvorlige voldssaker). Den nærmere tilrettelegging av et slikt forum går arbeidsgruppen ikke inn på her, men nøyer seg med å skissere enkelte mulige oppgaver:

- utgivelse av et fagtidsskrift/-blad. Et slikt tidsskrift vil gi muligheter for fremstillinger og drøftelser av ulike konkrete problemstillinger og formidling av erfaringer fra konkrete straffesaker, herunder aktuelle metodespørsmål.
- vurdering av bruk av politiets intranett til blant annet formidling eller oppdatering av metodespørsmål, jf rundspørringer, rekonstruksjoner, ransaking, avhørsmetodikk mv, samt annen nyttig informasjon.
- etablere en ordning med halvårlige seminarer/stormøter, på tilsvarende måte som de regionale kriminaletteretningsmøtene som foregår i regi av Kripos. Det er viktig med personlig kontakt og utveksling av synspunkter i et felles forum.

Arbeidsgruppen mener at etablering av et fagforum for slik systematisert utveksling av informasjon og erfaringer krever at det avsettes stillinger til det. Gruppen tar ikke stilling til hvor ansvaret for en slik "informasjonsenhet" bør ligge. Det er imidlertid på det rene at Kripos har en sentral posisjon og et rikt erfaringsgrunnlag innen saksfeltet. Som nevnt har også høyere påtalemyndighet et fagansvar. Her nevner gruppen særlig at formidling og drøftelser av erfaringer fra hoved- og ankeforhandlinger, som i liten grad formidles planmessig både til politiet og utover i påtalemyndigheten, klarligvis vil styrke kompetansen i etaten. Det er ikke minst i rettssalene at eventuelle svake punkter i en etterforskning avdekkes.